ЎЗБЕКИСТОН АЛОҚА ВА АХБОРОТЛАШТИРИШ АГЕНТЛИГИ

ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

“ИҚТИСОД ВА БОШҚАРУВ ФАКУЛЬТЕТИ”
“ИҚТИСОД” КАФЕДРАСИ

Ҳимояга руҳсат этилди
Кафедра мудири
____
“_____”___________2011 й

АЛОҚА ХИЗМАТЛАРИГА НАРХЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИНИ БАҲОЛАШ

мавзуида

МАЛАКАВИЙ БИТИРУВ ИШИ

БИТИРУВЧИ **Исломов Р.Ғ.**

ИЛМИЙ РАҲБАР **Абидова Х.А.**

ТАҚРИЗЧИ **и.ф.н., доц. Ибрагимов А.Х.**

ҲФХ **Қодиров Ф.М.**

ТОШКЕНТ - 2011

Битирув малакавий ишда Ўзбекистон Республикасида ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши, Ўзбекистонда уяли алоқа бозорини ривожлантиришга бўлган интилиши ўрганилган. Шу билан бирга уяли алоқа операторларининг тариф сиёсатига бағишланган бўлиб, компанияларнинг ўсиш даври ва фаолиятининг иқтисодий кўрсатгичлари кўрсатиб ўтилган, хамда Ўзбекистон уяли алоқалари бозорида амалга оширилаётган тарифларни таҳлил қилиниб, компаниялар ўртасидаги рақобат тадқиқ қилинган.

В выпускной квалификационной работе изучены развитие информационно-коммуникационных технологии, стремление к развитию рынка сотовой связи в Узбекистане. Также рассмотрены тарифная политика операторов сотовой связи, показаны период роста компании и экономические показатели их деятельности. В том числе, проанализированы тарифы рынка сотовой связи Узбекистана и исследованы конкуренция между компаниями.

In this qualification work aspiration to progress of the market of cellular communication in Uzbekistan are studied progress information-communication. Also are considered the tariff policy of operators of cellular communication, the period of growth of the company and economic performance of their activity are shown.Including, and it is analysed tariffs of the market of cellular communication of Uzbekistan, are investigated a competition between the companies

КИРИШ...

1. ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ **10**

1.1. Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши ва камчиликлари 10

1.2. Ўзбекистонда мобил алоқа бозорининг ривожланиши 16

2. ЎЗБЕКИСТОН АЛОҚА ОПЕРАТОРЛАРИНИНГ НАРХЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ СИЁСАТИ **30**

2.1. Алоқа операторларининг тариф режалари ва хизматлари: “МТС” ОАЖ ва “Билайн” (“Вимпельком”) ОАЖ 30

2.2. Алоқа операторларининг алоқа сифати: стандартлар 42

3. ЎЗБЕКИСТОНДА АЛОҚА ХИЗМАТЛАРИГА ҚЎЛЛАНИЛАЁТГАН ТАРИФЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ **53**

3.1. Ўзбекистон уяли алоқа операторлари тариф режаларини солиштириш 53

3.2. Алоқа операторлари орасидаги рақобат таҳлили 60

4. ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ **65**

4.1. Ишлаб чиқаришда ҳаво муҳитини яхшилаш чоралари 65

4.2. Ёнғин ҳавфсизлиги 75

ХУЛОСА.. **83**

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ **85**

ИЛОВА **91**

Кириш

Мулоқотга интилган инсон, унинг алоқага бўлган иштиёқи коммуникация технологияларини пайдо бўлишига олиб келди. Оддий, бир тарафлама бўлган алоқа воситаларидан бошлаб, яъни телеграф ва радиодан бошлаб, мураккаб ва қулай бўлган алоқа воситалари, телефон, радиотелефон ва мобил телефонларини пайдо бўлишига инсониятнинг бу соҳани ривожлантиришга бўлган иштиёқи сабабчидир. Бу албатта, ҳали ҳаммаси эмас, ҳозирги кунда шундай технологиялар борки, улар мобил алоқани махсус компьютер дастури орқали боғлаб уни видеотелефонга, яъни учинчи давр технологиясига айлантириши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Пресиденти И.А. Каримовнинг 2005 йил 8 июлдаги № ПФ - 117 сонли "Ахборот – коммуникация технологияларини ривожлантиришнинг қўшимча чора тадбирлари" тўғрисидаги фармонини амалга оширишда, Республикамизда Ахборот – коммуникация технологиялари соҳасида кўпгина ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида бир неча мобил операторлари энг замонавий бўлган уяли алоқа турлари билан абонентларга хизмат кўрсатиб келмоқда. Бу мобил операторлари, яъни компаниялар бир бирлари балан ҳар бир мижоз учун рақобат олиб боришмоқда. Уяли телефон орақали энди фақатгина сўзлашибгина қолмасдан, балки матн жўнатиш ва мултимедияли матн юбориш, видео файлларни юбориш имкониятига эга бўлаяпмиз, шунингдек овозли почта хизмати ва интернетга чиқиш хизмати абонентларга тақдим этилмоқда.

Ҳар доим алоқада бўлиш бу жуда қулайдир, чунки фақатгина уйда ёки иш хонадагина алоқада бўлиб қолмасдан, балки кўчада юрганда, транспорт воситасида алоқада бўлиш мижозларга кўпгина имкониятларни яратиб беради. Бу масалани ечувчиси уяли телефон ҳисобланади. Уяли телефон, мулоқотга чуда қулай, оснгина хамёнга жойлашади ва бизга узимиз истаган одам билан ҳоҳлаган жойда ва ҳоҳлаган вақтда гаплашиш имкониятини беради. Кўпгина тадбиркорлар ёки иш билан банд одамлар учун, уяли телефон кўпгиан муаммоларни ҳал қилувчи воситага айланиб бормоқда.

Ҳозирги кунда хеч кимни уяли телефон билан ажаблантириб бўлмайди, деярли ҳар бир талаба узининг уяли телефонига эга, лекин шунга қарамасдан уяли телефон энг қиммат алоқа воситаларидан бири бўлиб келмоқда. Бу диплом ишимни ёзишдан мақсад – алоқа хизматларига нархларни шакллантириш механизмларига баҳо бериш, Ўзбекистонда иш юритаётган энг қулай бўлган уяли алоқа компаниясини танлаш, яъни алоқа сифати ҳам, харажатлари ҳам энг кам бўлган компанияни танлашга ёрдам беришдир.

Диплом иши тўртта бобдан иборат, биринчи бобда Ўзбекистон Республикасида ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши кўриб чиқилган. Шунингдек, Ўзбекистонда уяли алоқа бозорини ривошлантиришга бўлган интилиш ёзиб ўтилган. Иккинчи боб Ўзбекистонда иш юритаётган уяли алоқа операторларининг тариф сиёсатига бағишланган бўлиб, шу билан бирга, компанияларнинг ўсиш даври ва фаолиятининг иқтисодий кўрсатгичлари кўрсатиб ўтилган. Учинчи бобда, Ўзбекистон уяли алоқалари бозорида амалга оширилаётган тарифларни таҳлил қилиш, шунингдек компаниялар ўртасидаги рақобат кўрсатиб ўтилган. Тўртинчи бобда эса ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги хусусида гап боради.

1. ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

1.1. Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши ва камчиликлари

Ўзбекистонда АКТ ривожланиши ва кенг тарқалиши қандай афзалликлар беришини яхши англаб, бу масалага айниқса кейинги йилларда катта эътибор қаратилмоқда. Биринчи навбатда, ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш учун бир қанча қонун ва қонун ости ҳужжатлари асосида зарур ҳуқуқий база ҳамда мазкур йўналишдаги чора-тадбирларни бошқариш, мувофиқлаштириш ва амалга ошириш билан шуғулланувчи тегишли органлар ташкил этилган. Шунингдек, Ўзбекистонда АКТни ва Интернет тармоғини ривожлантиришга йўналтирилган бир қанча миллий дастурлар ишлаб чиқилиб, қабул қилинган. Хусусан, "2002-2010 йилларда компютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш дастури", "2010 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг телекоммуникация тармоғини реконструкциялаш ва ривожлантириш миллий дастури" ва бошқалар шулар жумласидандир. Ўзбекистон Ахборот технологиялари корхоналари ва ташкилотлари уюшмаси ҳам мамлакатда АКТни ривожлантиришда фаол қатнашаяпти. Мазкур уюшма АКТ секторига мансуб корхона ва ташкилотларни ихтиёрийлик ҳамда тенг ҳуқуқлилик асосида бирлаштирган бўлиб, ҳамкорликни ривожлантириш ҳамда хусусий сектор сиёсат ва қонунчиликни шакллантириш ва амалга оширишда янада фаол қатнашиши, илмий ва амалий фаолият олиб бориш, уюшма аъзолари ҳуқуқий ва ижтимоий муҳофаза қилинишини таъминлаш, шунингдек ахборот технологиялари соҳасидаги халқаро ҳамкорликни ривожлантириш каби масалаларда кўмаклашишни ўз олдига мақсад қилиб олган.

Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиш суръатлари, биринчи навбатда, тегишли инфратузилма яратилиши ҳамда фойдаланувчилар унга кира олиши даражасига боғлиқдир.

Ўзбекистон телекоммуникация тармоғини модернизациялаш ва ривожлантириш бўйича бир қанча лойиҳалар амалга оширилганлиги

республика минтақаларида ахборот узатиш рақамли технологияларидан фойдаланиш кўламларини кенгайтириш, CDMA стандартидаги симсиз радиоалоқа тизимини жорий этиш имконини берди.

Ҳозирги вақтда республикада WiMAX технологиялари бўйича кенг полосали симсиз уланиш тармоқларини, шунингдек Wi-Fi технологиялари бўйича симсиз уланиш тармоқларини янада ривожлантириш ишлари олиб борилаяпти.

Шарҳда уй шароитида ва ишлаб чиқаришда АКТдан фойдаланиш тўғрисида аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларни сўроқлаш натижалари асосида ўтказилган тадқиқот маълумотлари берилган. Маълум бўлишича, ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш учун анчагина резервлар бор экан.

Масалан, қишлоқ жойлардаги уй хўжаликлари орасида сўроқлаш тадбири ўтказилганда сўроқланган уй хўжаликларининг 8,8%да компютерлар, 1,8%да Интернет тармоғига кириш имконияти борлиги аниқланди. Бу ҳолат, кўп жиҳатдан, қишлоқ жойлардаги сўроқланган хўжаликларнинг 38,8%да уй телефони ёки мобил алоқа воситаси йўқлиги натижасидир. Шаҳарлардаги аҳвол яхшироқ бўлиб, компютер эгаларининг қарийб тўртдан бир қисми ўз уйидан туриб Интернет тармоғига кира олар экан. Уларнинг 11,2% эса алоқа воситалари йўқлиги сабабли Интернет тармоғига уланиш имконига эга эмас эканлар. Демак, уй телефонлари ва мобил алоқа, шунингдек Интернет тармоғига симсиз уланиш тармоқлари ривожлантирилса, АКТдан фойдаланувчилар сони анча кўпаяди.

Ишловчиларда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш имконияти анча кўпроқ. Сўроқлаш тадбиридан кўриш мумкинки, кўпчилик респондентларда иш жойида шахсий компютери бор ёки улар компютердан ўз ҳамкасблари билан биргаликда фойдаланадилар. Бунинг устига, шаҳарда ва қишлоқ жойларда ишловчилар орасида иш жойида компютердан фойдаланиш кўрсаткичлари орасидаги фарқ унчалик катта эмас. Шуниси қизиқарлики, сўроқлаш натижасида аниқланишича, иш

жойида компютердан фойдаланиш имконияти ишлаётган аёлларда фоиз ҳисобида олганда эркакларга нисбатан кўпроқ экан. Бундан ташқари, шаҳардаги ва қишлоқдаги фойдаланувчилар бир ҳафта мобайнида компютердан қанчалик кўп фойдаланиши мутаносиблигини таққослаш мумкин.

Респондентлар компютердан асосан қандай мақсадларда фойдаланишларини тадқиқ этиш натижаларига келсак, булар асосан: бўш вақтни кўнгилли ўтказиш – 69,4%, ҳужжатлар (матнлар ва электрон жадваллар) билан ишлаш – 41,2%, ўргатувчи дастурлар билан ишлаш – 36,5%, Интернет тармоғига кириш – 17,6%. Охирги кўрсаткич шундан далолат берадики, компютерлар эгалари ҳозирча замонавий АКТнинг барча имкониятларидан фойдаланаётгани йўқ. Масалан, сўроқланган шахсий компютер фойдаланувчиларининг 1,9% хеч бўлмаса бир марта он-лайн харидларини амалга оширганлар. Ваҳоланки, ҳозир бундай харид усули кўплаб мамлакатларда кенг тарқалган.

Сўроқланган шахсий компютер фойдаланувчиларининг 67,4% ҳеч қачон Интернет тармоғида ишламаганликларини, 4% эса кейинги 12 ой мобайнида бу тармоққа кирмаганини билдиргани ҳам юқоридаги ҳолатни тасдиқлайди. Бунинг сабабларидан бири шундаки, Интернет тармоғининг афзалликлари ҳали кўпчиликнинг онгига сингимаган. Чунончи, фикри сўралганларнинг 33,6% уларда Интернет тармоғига уланишга эҳтиёж ёки бундан манфаатдорлик йўқлигини маълум қилдилар. Сўроқланганларнинг 14,5%ни эса Интернет тармоғига кириш хизматлари қимматлиги “чўчитмоқда”.

Шарҳнинг алоҳида бир боби хўжалик юритувчи субъектлар АКТдан фойдаланишига бағишланган. Сўров натижаларидан кўриш мумкинки, улар орасида кўпчиликнинг компютер техникаси билан жиҳозланиш даражаси ҳали унча юқори эмас. Шахсий компютерлардан энг кўп фойдаланиш ҳоллари эса, молия муассасалари ҳамда алоқа ва коммуникация технологиялари корхоналарида қайд этилган. Лекин, компютер техникаси мавжудлиги ҳали ишлаб чиқаришда АКТдан фойдаланиш даражаси

юқорилигини кўрсатмайди. Масалан, маҳаллий ҳисоблаш тармоқларига эга ташкилотлар ва корхоналар улуши сўроқланганлар умумий миқдорининг 67% ни ташкил этди, Интранет тармоғи эса уларнинг 33%да ташкил қилинган. Экстранет тармоғи эса сўроқланганларнинг атиги 1,7%да бор. Сўроқланганларнинг бор-йўғи 22,7% “Банк-мижоз” хизматидан фойдаланмоқда.

Сўроқланган барча ташкилотларнинг 25,7% ўз ишида электрон ҳужжат алмашиш учун дастурий воситалардан фойдаланишлари аниқланди. Бироқ, батафсилроқ ўрганиш натижалари шуни кўрсатдики, қўлланилаётган воситаларнинг кўп қисми электрон ҳужжатлар айланиши учун ишлаб чиқилган махсус тизимлар эмас. Бу эса, тегишлича, мазкур йўналишдаги ишлар такомиллаштирилишини тақозо этади.

Интернет тармоғига кириш масаласига келсак, фикри сўралганларнинг 60% бу тармоқ ресурсларидан фойдаланмоқда. Интернет тармоғига кириш имкони бор ташкилотларнинг аксарият қисми алоқа ва АКТ корхоналарига, энг кам қисми эса энергетика, коммунал хўжалик, газ таъминоти ва санитария корхоналарига тўғри келади. Интернет тармоғига кира оладиган ташкилотлар орасида энг катта улуш хорижий сармоя иштирокидаги корхоналарга (қўшма ва хорижий корхоналарга) ҳамда жамоат ташкилотларига тегишли. Интернет тармоғига уланмаган ташкилотларда бу ҳолатни асосан манфаатдорлик йўқлиги, шунингдек уланиш ва ҳар ойлик тўловлар қимматлиги билан изоҳладилар.

Айни пайтда, ўтказилган тадқиқотдан кўринишича, ишни ривожлантириш ва самарадорлигини оширишда АКТ улкан имкониятлар беришини хўжалик юритувчи субъектларга тушунтириш юзасидан катта иш олиб борилиши лозим. Бутун дунёдаги ишбилармонлар ўз веб-сайтига эга бўлиш қандай афзалликлар беришини аллақачон тушуниб етишган. Ўзбекистоннинг турли минтақаларида сўроқланган хўжалик юритувчи субъектларнинг эса атиги 21,3% да веб-сайтлар бор экан, бу курсаткич албатта етарли эмас.

Шарҳда давлат бошқаруви соҳасида АКТдан фойдаланиш катта аҳамиятга эгалиги таъкидланган. Ўзбекистонда ҳозирнинг ўзидаёқ давлат ахборот ресурслари ва тизимларининг, шунингдек давлат органлари кўрсатадиган базавий интерактив хизматларнинг реестрлари шакллантирилган. Бу реестрлар давлат билан аҳоли, шунингдек хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида ахборот алмашиш имкониятини яратиш ва оширишга турли давлат ҳокимияти органлари, вазирликлар, идоралар ва корхоналар ўртасида электрон ҳужжатлар айланиши тизимини ривожлантириш мақсадида тайёрланган. Бу эса, ахборот ҳамда маълумотларни алмашиш ва уларга ишлов бериш самарадорлигини, тезлигини оширади. Масалан, кейинги икки йил давомида давлат бошқаруви органларини компютер техникаси билан жиҳозлашга катта куч сарфланаяпти ва 2008 йил 1 январдаги ҳолатга кўра, республика бўйича компютер техникаси билан таъминланганлик даражаси ўрта ҳисобда ҳар 100 нафар хизматчига 70,2 бирликни ташкил этди. Барча давлат бошқаруви органлари Интернет тармоғига уланилган. Давлат хизматчилари замонавий ахборот технологияларини ўзлаштириши даражаси ошиб бораяпти. Бунда уларнинг компютер техникаси ва периферия ускуналаридан фойдаланиш кўникмалари ҳам юксалмоқда.

Шу билан бир вақтда давлат органларини янада замонавийроқ компютерлар билан жиҳозлаш масаласи долзарблигича қолмоқда. Бу, хусусан, ҳокимиятларга тегишли бўлиб, уларда эски компютер техникасини янги ускуналар билан алмаштириш жараёни нисбатан суст бораяпти. Шунингдек, электрон ҳужжатлар айланишининг тўлақонли тизимларини ҳам фаолроқ жорий этиш зарур. Сабаби, ҳозирги вақтда идоралараро оборотда давлат органларининг қоғозсиз ҳужжат айланиши улуши жуда паст даражада бўлиб, атиги 21 фоизни ташкил этаяпти.

Давлат интерактив хизматлари ҳақида сўз борар экан, масалан, ҳозирги вақтда Интернет тармоғидан фойдаланувчи ҳар бир шахс Ҳукумат портали орқали муайян ахборотни олиш имконига эгалигини таъкидлашимиз мумкин.

Ушбу портал 2003 йилда ишлаб чиқилган ва Интернет тармоғига киритилган эди.

У, шак-шубҳасиз, давлат билан жамият ўртасидаги ҳамжиҳатлик янада чуқурлашиши ва кенгайишида ёрдам беради. Ҳозирги кунда 61та давлат ҳокимияти ва бошқаруви органидан 58таси ўзининг веб-сайтларига эга. Шу билан бирга, шарҳда, хусусан, умуман давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари веб-сайтларининг деярли 37,7тасида идоранинг жорий фаолияти тўғрисидаги ахборотни ҳар ҳафтада янгилаб туриш
режими йўқ.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” 2008 йил 21 майдаги 102-сон Қарорига мувофиқ, электрон тижорат тизими транзакцияларида олинган кўчирмаларни (“электрон чеклар”ни) банк терминалларининг чекларига тенглаштириш кўзда тутилган. Юридик шахсларнинг корпоратив пластик карточкалари бўйича тўловларни ўтказиш ва солиққа тортиш тартиби юридик шахслар электрон тижорат тизими орқали товарлар ва хизматлар учун ҳақ тўлаши жараёнида қўлланилади. Бу, ўз навбатида, субъектлар, яъни электрон тижорат чакана тўлов тизими иштирокчилари доирасини аниқ белгилашда, амалга оширилаётган транзакцияларнинг тегишли ҳисоб-китоблари чиқарилиши ва назорат қилинишини таъминлашда, электрон тижорат ва электрон рақамли имзо тизимидан фойдаланувчилар сонини кўпайтиришда хизмат қилади.

1.2. Ўзбекистонда мобил алоқа бозорининг ривожланиши

Охирги йилларда Ўзбекистонда ва на фақат Ўзбекистонда, балки бутун дунёда алоқа ва ахборот-коммуникация технологиялари тез суратда

ривожланиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси ҳукумати бошчилигида Ўзбекистоннинг ривожланиши учун алоқа ва ахборот-коммуникация технологиялар сиёсатини такомиллаштириш ва ривожлантириш борасида кўпгина ишлар амалга оширилди.

Ўзбекистонда телекомуникация тармоғини модернизациялаштириш ва ривожлантириш бўйича бир қанча проектларни амалга оширилиши маълумотларни юборишда рақамли технологиялардан фойдаланиш ҳажмини ошишини, шунингдек вилоятларда CDMA стандартидаги симсиз радиоалоқа тизимини кенгайишини таъминлаб бермоқда. Яна шуни айтиб ўтиш керакки, Ўзбекистон телекоммуникация тизими 180 давлатга чиқадиган 28 та йўналишли ҳалқаро каналларга эга ва бундай алоқаларни амалга оширишда оптик-толали ва суний юлдош тизимидан фойдаланилади. Республиканинг ҳамма шаҳар ва туман марказлари рақамли телекоммуникация тармоғлари билан қамраб олинган.

Республика шаҳарлари ва туман марказлари телекоммуникацияларининг рақамли тармоқлар билан қамраб олиниши даражаси 100% га, қишлоқ аҳоли пунктлари бўйича – 73% га, шу жумладан, рақамли тизимлар билан қамраб олиниши 52% га етди.

Республика бўйича телефонлаштирилган аҳоли пунктлари улуши 2008 йил 1 январдаги ҳолатга кўра:

- шаҳар ва туман марказлари – 100%
- қишлоқ аҳоли пунктлари – 73% ни ташкил этди.
- Таянч телефон аппаратлари сони сўнгги икки йилда 1 725,6 мингтадан 1 806,0 мингта бирликка етди.

2010 йил 1 январ ҳолатга кўра эса телефон аппаратлари сон 2043,8 тага етди.

Сўнги йилларда Ўзбекистонда, бешта уяли алоқа операторлари томонидан кўрсатилаётган уяли алоқа хизмати ривожланиб бормоқда. **2011 йил**га келиб уяли алоқа фойдаланувчилари 22 млн.дан ортиб кетди. Чет эл экспертларининг баҳосига кўра, Ўзбекистон қаторасига учинчи йил “уяли алоқа ривожланиши кўрсатгичи” бўйича дунё мамлакатларининг ўнталигига

киради ва шу билан бирга уяли алоқа тарифларининг қулайлиги билан ҳам дунёда еттакчи ўринда туради. Ҳозирги кунда деярли ҳамма уяли алоқа компаниялари ўз тармоқларини 3G ва WiMAX тармоқларига ўтган ёки ўтказиш бўйича ишларни амалга ошириб бормоқда. Уяли алоқа абонентлари нафақат Тошкент шаҳрида ёки катта шаҳарларда, балки бутун республика бўйича, вилоятларда, туман ва қишлоқларда ошиб бормоқда.

Ҳозирги вақда республикада, юқори сифатли симсиз тармоқлардан бири WiMAX технологиясини ривожлантириш бўйича кўпгина ишлар амалга оширилиб бормоқда, шунингдек Wi-Fi технологиясини ривожлантириш

Агар Ўзбекистонда алоқа ва ахборот-коммуникация технологиялари соҳаси бўйича олинган рақамларга эътибор қаратадиган бўлсак, бу соҳада ўсиш жуда юқори.

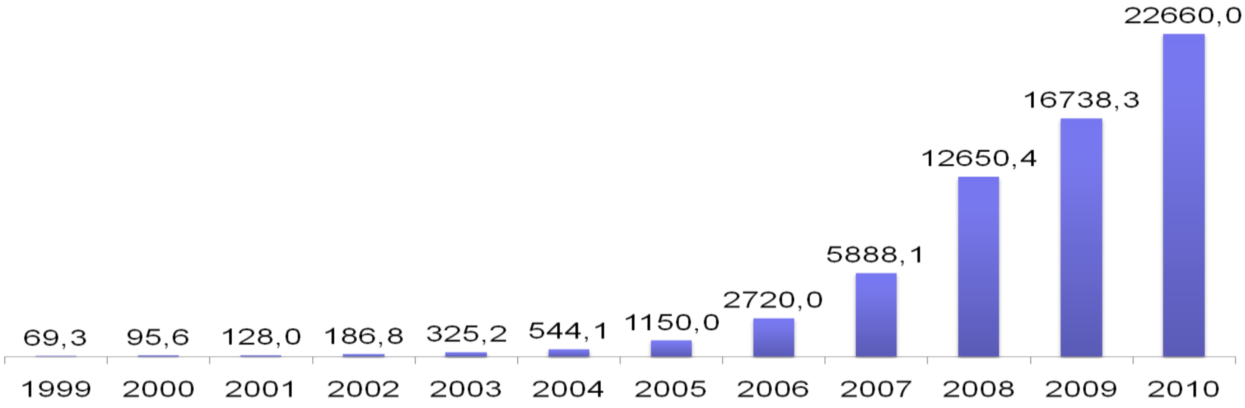

1.2.1-расм. Ўзбекистонда мобил алоқа абонентлари сонининг ўсиши.

1.2.1-расмда кўриб турганингиздек, охирги йилларда уяли алоқа абонентилари сони жуда тез суратларда ўсиб бормоқда. Агар 2008 йил бошида абонентлар сони 6 млн. кишига яқин бўлган бўлса, 2008 йил охирига келиб уяли алоқа абонентлари сони 10 млн. кишидан ортиб кетди. Уяли алоқа абонентларининг аҳолидаги қисми 33,2% ташкил қилади ва бу кўрсаткичларни Ўрта Осиё давлатлари миқёсида кўрадиган бўлсак, бу жуда юқори кўрсаткичдир. 2010 йилда эса 22 млн.дан ортиб кетти.

Ўзбекистонда уяли алоқанинг ривожланиши 2000-2001 йилларга тўғри келади. Республикада бу соҳадаги абонентлар сони бир ярим йил ичида икки

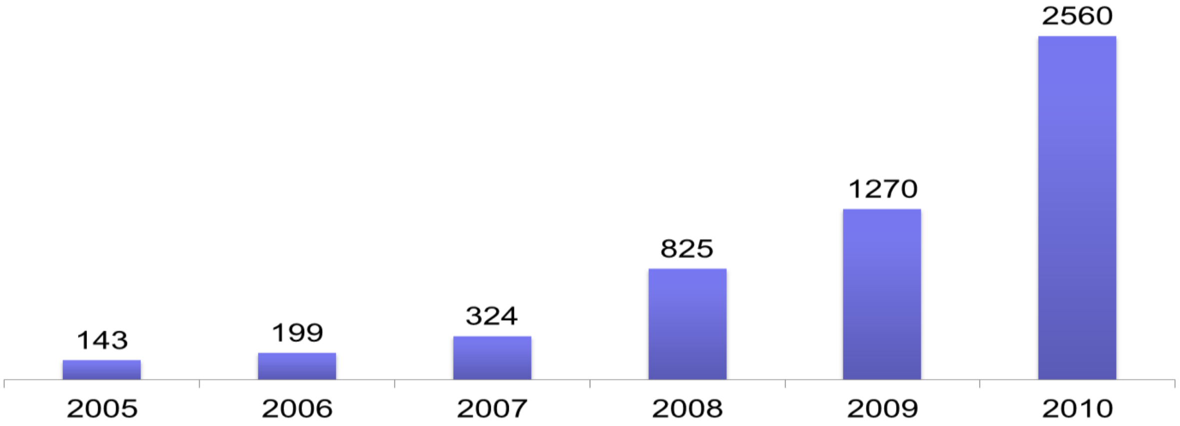

бараварга ошди ва 2001 йил охирига келиб бу кўрсатгич 100 000 киши ташкил этди. Бу соҳани ривожлантириш бўйича бир нечта хужжатлар қабул қилинди, шунингдек 2010 гача 3G (3 давр уяли алоқа тармоғи) тармоғини қуриш белгилаб қўйилди.

Ўзбекистонда уяли алоқанинг бозордаги улуши асосан GSM стандартига тўғри келади. GSM тармоғи бўйича, Ўзбекистон алоқа бозорида асосан учта уяли алоқа операторлари бир бири билан рақобатлашиб келмоқда, булар ОАЖ «МТС», «Beeline» (ОАЖ “Вимпельком”) ва «Ucell» уяли алоқа операторларидир. Шунингдек, Ўзбекистонда яна иккита уяли алоқа операторлари, “Uzmobile” ва “Perfectummobile” операторлари фаолият юритмоқда. Бу иккита уяли алоқа операторларининг абонентлари сони, юқорида кўрсатиб ўтилган, ОАЖ «МТС», «Beeline» (ОАЖ “Вимпельком”) ва «Ucell» уяли алоқа операторлари абонентлари сонидан бирмунча кам, шунингдек улар фаолият юритаётган стандарт CDMA деб аталади.

2008 йил 1 январига кўра, республикадаги маҳаллий телефон тармоғи, 2 мингдан кўпроқ АТТ (АТС), умумий ҳажми 2.08 млн.та рақамдан иборат бўлган ва улардан рақамли тармоқ бўйича иш юритаётганлари 2008 йил 1 сентябрга кўра 86.1 % ташкил қилишини ҳисоблаб чиқди. Интернат тармоғига уланишни таъминлайдиган халқаро каналларнинг ўтказиш имконияти, 2008 йил 1 январга кўра 362 Мбит/с ташкил этди, бу кўрсатгич 2002 йил оҳирида 8.5 Мбит/с ни ташкил қилган эди. 2008 йил охирига келиб ўтказиш имконияти 511 Мбит/с оширилган эди.

1.2.2-расм. Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланиш тезлиги.

1.2.2-расмда кўриниб турибдики, халқаро ахборот тармоқларидан (ўтказиш имконияти) фойдаланиш тезлиги охирги йилларда ошиб бормоқда. Агар 2006 йил бу кўрсатгич 143 Мбит/с ни ташкил қилган бўлса, 2010 йил охирига келиб бу кўрсатгич 2560 Мбит/с ташкил этди.

Бу соҳага мисол келтириб шуни айтиш мумкинки, ўтказилган сўровномаларга кўра, қишлоқларда сўралганларнинг 8,8% да компьютер бор

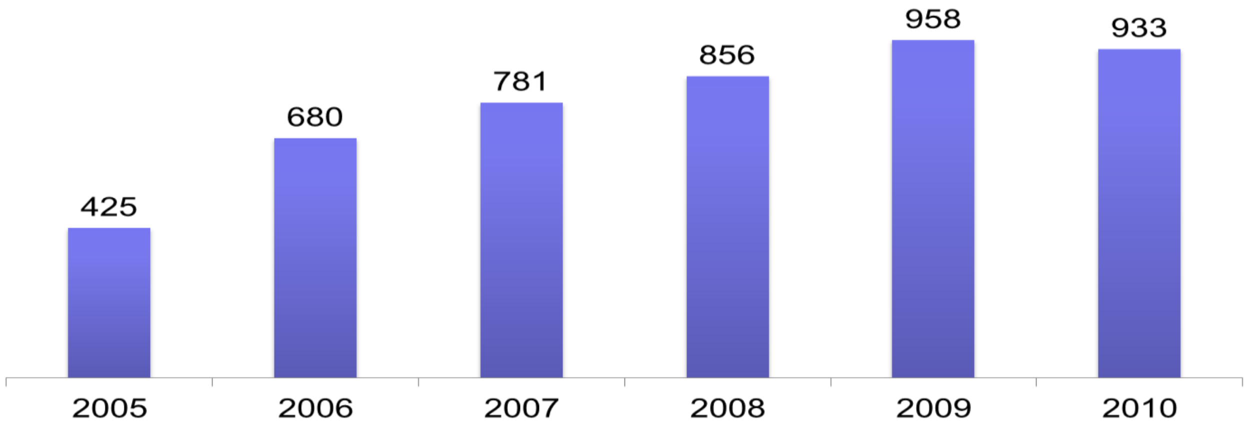

ва уларнинг 1,8% интернетга уланган. Шуни эътиборга олиш жойизки, қишлоқларда сўралганларнинг 38,8% да уяли телефон ёки тармоқли телефон мавжуд. Агар шахарларни кузатадиган бўлсак, шуни кўришимиз мумкинки шаҳарларда бу кўрсатгичлар бир мунча йуқори ва деярли ҳар учта хонадонда биттасида компьютер бор, интернетга уланганларнинг сони жами компьютерга эга бўлганларнинг 25% ташкил қилади. Бу кўрсатгичлар энг юқори шаҳарлар бу Тошкент шаҳри, Самарқанд шаҳри, Бухоро шаҳри, Новоий шаҳри, Хива шаҳарларидир. Уяли алоқа воситасидан фойдаланадиганларни сони шаҳарларда жуда юқори, мисол келтириб Тошкент шаҳрини айтадиган бўлсак, Тошкент шаҳрида рўйхатга олинган деярли 2 млн. 600 минг аҳолининг 80% да уяли алоқа мавжуд. Айтиш мумкинки Тошкент шаҳрининг аҳолиси 3 млн. дан ортиқ, бу рўйхатга олинмаганларни ҳисобга олганда. Ҳозирги кунда, мактаб ўқувчиларидан тортиб қарияларгача уяли алоқадан фойдаланишмоқда, чунки бу алоқа воситаси жуда қулайдир. Чунки ота оналар фарзандларининг қаердалигидан дойим ҳабардор бўлиб туришади. Шунингдек, уяли алоқа ва ахборот коммунмкацияларининг ривожланиши, ундан фойдаланувчиларнинг сонини ошишга олиб келади.

1.2.3-расм. Интернет ва маълумот жўнатиш тармоқлари бўйича хизмат кўрсатадиган провайдер ва операторлар сони.

Хаммамиз яхши биламизки, интернетдан фойдаланиш қулайлиги ва маълумотларни жўнатиш провайдер ва операторларга боғлиқдир. Охирги йилларда республикамизда провайдерлар ва операторлар сони бир неча бор ошиб бормоқда. 1.2.3-расмда кўриб турганингиздек, 2010 йил маълумотига кўра провайдер ва операторлар сони 933 тани ташкил этмоқда. Бу кўрсатгич Ўрта осиё давлатлари орасида энг юқори кўрсатгичлардан биридир.

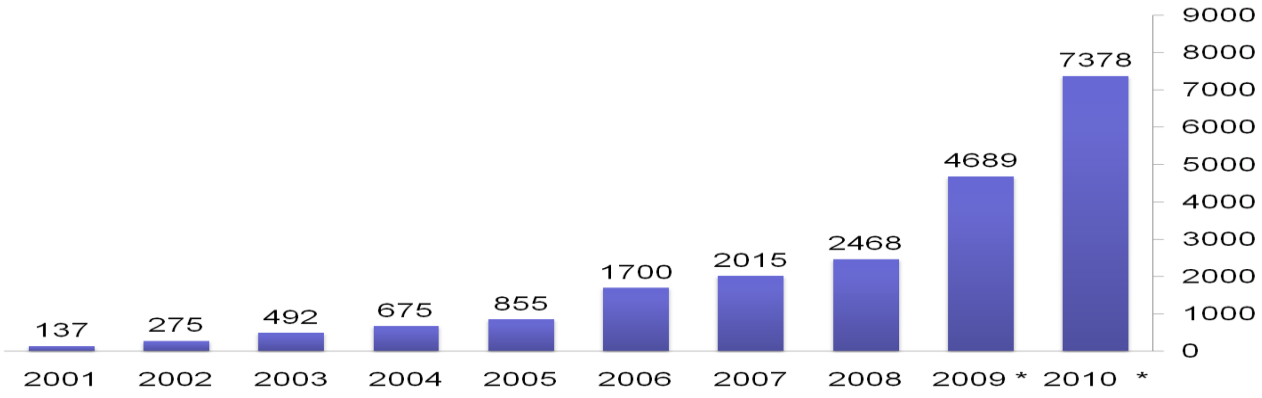

1.2.4-расм. Интернет тармоғидан фойдаланувчиларнинг сони.

1.2.4-расмда кўриб турганингиздек, Интернет тармоғидан фойдаланувчиларнинг сони 2010 йил охирига келиб 7 млн. дан ортиб кетди. Бу кўрсатгич бўйича Ў збекистон Ўрта Осиёда Қозоғистон Республикасидан кейин иккинчи ўринда туради.

Ўзбекистон Республикаси телекоммуникация тармоқларини модернизациялаш ва ривожлантириш бўйича лойиҳаларнинг амалга оширилиши натижасида республиканинг барча вилоятлари марказларида рақамли халқаро станциялар ўрнатилган, магистрал халқаро ва вилоятлараро алоқа линияларида умумий узунлиги 10 000 километрга тенг бўлган толали-оптик кабель ва рақамли радиорелейли линиялар ўтказилди. 430 та телевизион ва 116 та радиоузаткичлар модернизация қилинди ва ўрнатилди, республика худудларида CDMA стандартли симсиз радиофойдаланиш

тизими жорий этилди. Маълумотлар узатиш бўйича миллий тармоқни модернизация қилиш ва ривожлантириш бўйича лойиҳанинг амалга оширилиши натижасида 240 та замонавий маълумотлар узатиш боғламаси яратилди, миллий маълумотлар узатиш тармоғи мамлакатнинг барча вилоят ва туман марказларини қамраб олган.

2005 йилда Женевада Радиоалоқа бўйича минтақавий конференцияда Рақамли эшиттиришни ривожлантириш бўйича режа қабул қилинди, унда Ўзбекистон учун 817 та частотали ажратма берилиши кўзда тутилган. Ушбу режани амалга оширишга тайёрланиш мақсадида 2008 йилда Тошкент ва Бухоро шаҳарларида рақамли телевизион эшиттириш тажриба ҳудудларини яратиш режалаштирилган. Ундан сўнг рақамли эшиттириш барча вилоят марказларини қамраб олади, 2015 йилга келиб бутун республика бўйича тўлиқ рақамли эшиттиришга ўтиш мўлжалланмоқда.

Республикада «Радиочастотали спектр тўғрисида»ги қонунни амалга ошириш доирасида радиочастотали спектрдан (РЧС) фойдаланишни тартибга солиш бўйича катта ишлар амалга оширилди, бу борада республика ҳудудида ундан фойдаланиш тартиби ва жарёни бўйича 10 та қонун ости ҳужжати (меъёрий ҳужжатлар) қабул қилинди ва радиоэлектрон воситалар техник кўрсаткичлари бўйича 11 та давлат стандартлари ва меъёрлари қабул қилинди.

Ҳозирги пайтда республикада фойдаланиладиган радиочастотали спектр назарий жиҳатдан ҳар қандай давлатда қўлланилиши мумкин, шу сабабли республика манфаатларини ҳимоялаш мақсадида РЧС дан фойдаланиш масалалари бўйича халқаро ҳамкорликка катта эътибор қаратилмоқда. Масалан, сўнгги ўн йил давомида Халқаро электралоқа иттифоқида (ХЭИ) республиканинг 7 мингга яқин радичастотали ўзлаштиришлар рўйхатга олинган. Бу эса мамлакатимиз алоқа воситалари ва тизимларига бошқа давлатларнинг йўлдошли ва ер усти радиохизматлари томонидан билмаган ҳолда халал бериш имкониятини бартараф этади.

Бугунги кунда ахборот-коммуникация технологияларидан тушадиган фойда ва имкониятлар ҳаммага аёндир, ва ахборот-коммуникация технологияларига ўлкамизнинг ижтимоий ва иқтисодий ривожланишига ёрдам берадиган янги имкониятлар яратувчиси сифатида қаралмоқда.

Ҳаммамизга маълумки 1992 йили Тошкентда, Ўзбекистонда ҳудудида биринчи бор уяли алоқа телефони орқали қўнғироқ амалга оширилганди. Бу воқеа Ўзбекистонни янги уяли алоқа даврига ўтишни асослаб берди. Бу воқеадан сўн ўн олти йилдан кўпроқ вақт ўтди, ва шу вақт оралиғида Ўзбекистон уяли алоқа бозори бир қанча босқичларни босиб ўтди.

Сўнгги пайтларда уяли алоқа бозори жадал суръатлар билан ривожланмоқда. Ҳозирги пайтда уяли алоқа бозорида 5 компания фаолият юритмоқда, булар – «Уздунробита» ХК («МТС Узбекистан» савдо маркаси, GSM стандарти), ООО UNITEL («Билайн» савдо маркаси, GSM стандарти), «COSCOM» ОАЖ ХК (UCell савдо маркаси, GSM стандарти), Rubicon Wireless Communication ҚК (Perfectum Mobile савдо маркаси, CDMA стандарти) ва «Ўзбектелеком» АК филиали «Узбектелеком Мобайл» (UzMobile савдо маркаси, CDMA стандарти).

Уяли алоқа абонентлари сони жадал суръатлар билан кўпайиб бормоқда. Жумладан, агар 2005 йил ноябрида мамлакатда уяли алоқанинг биринчи миллиони рўйхатга олинган бўлса, 2007 йилнинг бошига келиб, уларнинг сони 2,7 миллионга етди. 2007 йил давомида абонентлар сонининг ўсиши 216,5% ни ташкил этди ва бу кўрсаткич 5,9 миллионга етди. 2008 йилнинг январида уяли алоқа абонентлари сони 6 миллиондан ошди, 2008 йил биринчи ярим йиллигининг охирига келиб - 9 миллиондан ошиб кетди.

Абонентлар сонининг ўсиб бориши айниқса Ўзбекистон ҳудудларида яққол кузатилмоқда, бунда операторларнинг саъй-ҳаракатлари қамров ҳудудини кенгайтиришга ва хизматлар сифатини яхшилашга йўналтирилган.

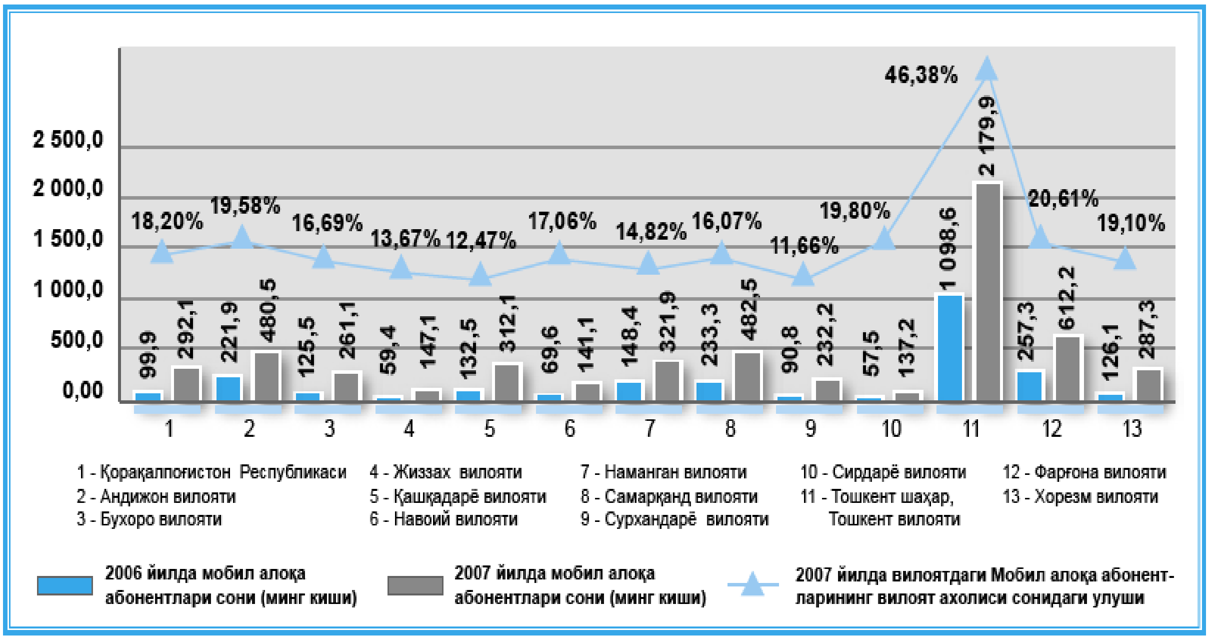

1.2.5-расм. Ўзбекистон ҳудудлари бўйича абонентлар сони ва уяли алоқанинг кириб бориши даражаси

Абонентлар сонининг жиддий ўсишини уяли алоқа операторлари бўйича ҳам яққол кузатилади. Айни пайтда 2007 йилда 2006 йилга нисбатан «Билайн» савдо маркаси бозор улушининг кўпайиши билан бирга «МТС» савдо маркаси бозор улушининг пасайиши кузатилган.

а)

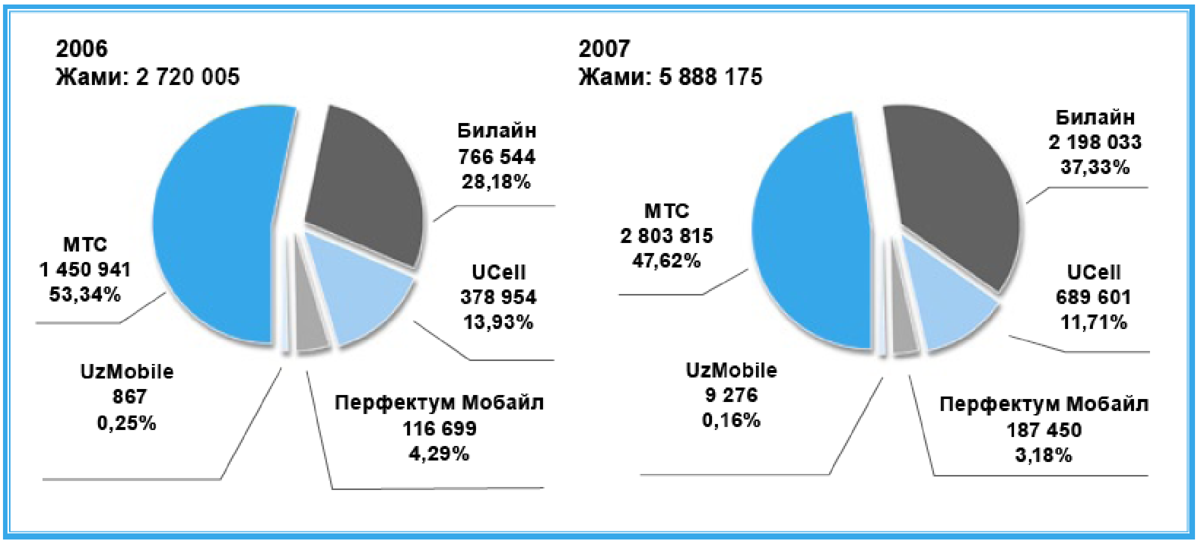

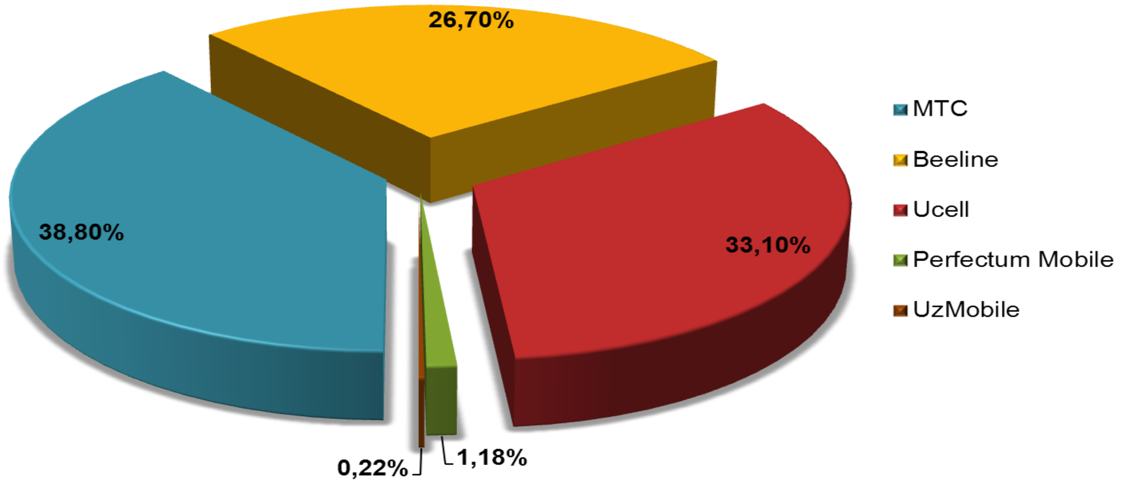

б)
2010 йил

1.2.6-расм. Абонентлар сони ва уяли алоқа операторларининг бозор улуш

Сўнгги 2 йилда Ўзбекистон уяли алоқа бозорига иккита янги инвестор кириб келди. Уларнинг бири «Вымпелком» (Россия) бўлиб, у 2006 йилнинг бошида «Unitel» ОАЖ, кейинчалик «Бакри Узбекистан Телеком» ОАЖ акцияларининг 100% ни сотиб олди, ва уларни битта компанияга бирлаштирди. Иккинчиси «Telia-Sonera» (Швеция-Финляндия), у 2007 йилда «COSCOM» ҚК нинг 99,97% га эгалик қилувчи Американинг «MCT Corp.» компаниясини харид қилди. Бундан ташқари, Россиянинг “Мобильные ТелеСистемы” компанияси (МТС) 2007 йилда «Уздунробита» ХК акцияларининг 26% ни харид қилди ва ўзининг компаниядаги улушини 100% га етказди («Avesta Research» АЦ маълумотлари).

2007 йилда Радиочастоталар бўйича давлат комиссияси томонидан «Уздунробита» ХК («МТС – Узбекистан») операторига келгуси авлод мобил алоқа тармоқларини ривожлантириш учун қўшимча тармоқлар ажратишга қарор қилинди. Айни пайтда мобил телефон реал вақт режимида турли-туман маълумотларни: нутқ, матн, катта ҳажмли маълумотлар, видеотасвирлар узатиш, Интернет ва телеэшиттириш тармоғидан фойдаланиш бўйича универсал воситага айланмоқда. Базавий хизматлар инфокоммуникация хизматларининг хилма хил турлари билан бойитиб борилмоқда.

Деярли барча уяли алоқа компаниялари ҳозирги кунда Ўзбекистонда 3G ва WiMAX тармоқларини кенгайтириш бўйича ишлар олиб бормоқда. KT (Korea Telecom) ва Sumitomo Corporation глобал компаниялари сармоялари ҳисобидан ташкил этилган “Super iMax” компанияси биринчи бўлиб 2008 йил сентябридан EVO тижорий лойиҳаси ишга туширилганини эълон қилди — у Ўзбекистондаги WiMAX қатъий белгиланган мобил алоқа тизими операторидир. Белгиланган WiMAX стандарти 802.16d тармоғи Тошкент шаҳрида, Тошкент, Андижон, Фарғона ва Самарқанд вилоятларида ва Тошкент шаҳрида мобил WiMAX (802.16e) тармоғи фойдаланишга топширилмоқда.

2006-2007 йиллар давомида уяли алоқа операторлари томонидан уяли алоқа хизматлари тарифларининг пасайтирилиши кузатилди. Бунга энг яққол мисол республика бўйича жисмоний шахслар учун сўзлашув қийматининг бир дақиқаси тариф режалари асосида абонетлик тўловсиз камайтирилиши бўлди. Хусусан, «UNITEL» («Билайн» савдо маркаси) таклиф этаётган «Шаҳар» режасида суҳбатнинг бир дақиқаси қиймати 2006 йилдаги 0,084 АҚШ долларидан дан 2008 йилда 0,036 долларгача камайди (ҚҚС ни ҳисобга олган ҳолда). «Уздунробита» операторида бу даврда суҳбатнинг бир дақиқаси қиймати 2006 йилдаги 0,08 АҚШ долларидан («ТАЙМ» тариф режаси) 2007 йилда 0,03 АҚШ долларига камайди («ЭРКИН» тариф режаси). Хизмат кўрсатишнинг корпоратив режаларида ҳам абонентлик тўлови камайди. Масалан, бепул 500 дақиқали «Корпорация 500» («Уздунробита») режаси бўйича абонентлик тўлови 12 АҚШ долларидан 10 долларгача камайди (ҚҚС ни эътиборга олган ҳолда). «UNITEL» компанияси 2006 йилда ойига 32,5 АҚШ доллари эвазига 500 бепул дақиқали «Миллениум» тариф режасини таклиф этган эди. 2007 йил июнидан бошлаб компания корпоратив мижозлар учун янги тариф режаларини таклиф этди, ва «Менеджер 1» режасига кўра, ойига 500 дақиқалик суҳбат учун абонент 12 АҚШ долларини тўлайди (ҚҚС ни ҳисобга олган ҳолда). Ўзбекистон бўйича SMS хабарларнинг қиймати 1 та хабар учун 0,03 АҚШ долларидан 0,02 долларга камайган.

Уяли алоқа хизматлари тарифларининг пасайтириш амалиёти 2008 йилда ҳам давом эттирилди. Жумладан, деярли барча GSM стандартида хизмат кўрсатаётган операторлар, кунига 0,10 АҚШ доллари атрофида абонент тўловли, барча кирувчи қўнғироқлар бепул бўлган тариф режаларини таклиф эта бошладилар. Бир дақиқа сўзлашувнинг баҳоси ҳам пасайтирилди.

Уяли алоқа хизмати бозори сўнгги пайтларда жадал суръатларда ривожланиб боряпти. Уяли алоқа абонентлари сони 2008 йил декабрида деярли 600 мингга ўсди. Радиочастоталар бўйича Давлат комиссияси маълумотларига қараганда, 2009 йилнинг 1 январ кунига келиб, Ўзбекистонда уяли алоқа абонентлари сони 10,65 млн.дан ошди. 2008 йил декабрида янги абонентлар сони 592 мингдан ошиб кетди. 2005 йил ноябрида Ўзбекистонда бир миллионинчи уяли алоқа абоненти қайд этилган эди. 2007 йил бошида улар сони 2,7 млн. га етди. 2007 йил давомида бу кўрсаткич 5,9 млн. ни ташкил этди. 2008 йил январида уяли алоқа абонентлари сони 6 млн. дан ошди, 2008 йил декабрида эса 12 млн. га етди. **2011 йил баҳорида** 22 млн.дан ошди.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда бешта компания уяли алоқа бозорида хизмат кўрсатади. Улар "Uzdunrobita" ("МТС Узбекиан" савдо белгиси, GSM спандарти), "Unitel" МЧЖ ("Beeline" савдо белгиси, GSM стандарти), "Coscom" МЧЖ ("UCell" савдо белгиси, GSM стандарти), "Rubison Wireless Communication" ("Perfectum Mobile" савдо белгиси, CDMA стандарти) ва "Ўзбектелеком" АК филиали "Ўзбектелеком Мобайл" ("UzMobile" савдо белгиси, CDMA андарти).

Шуни айтиб ўтиш керакки, бошида Ўзбекистон уяли алоқа бозори жуда секин ривожланиб бормоқда эди. Бир неча операторлар фақатгина республикамизнинг марказий ҳудудларида, яъни Тошкент, Самарқанд, Бухоро шаҳарларида иш юритаётган эди. Республиканинг бошқа вилоят ва туманларида 1994-1995 йиллардан бошлаб уяли алоқа операторлари ишлай бошлади. Ўша пайтда уяли алоқа операторлари NMT-450 ва AMPS

стандартлари бўйича иш олиб бораётган эди. Уяли алоқага бўлган талаб фақатгина бошқарув ва ишлаб чиқариш марказларидагина юқори эди. Шунинг учун, республиканинг барча ҳудудларида уяли алоқа хизматини олиб бориш учун керак бўладиган лицензия ҳеч кимга керак эмас эди.

Вазият, фақатгина 1996-1998 йилларга келиб ўзгара бошлади. Чунки бир неча ҳорижий инвесторлар ўзларининг уяли алоқа компанияларини малакатда оча бошлашганди. Мамлакатда «Coscom» ва «Unitel» номли компаниялар “Uzdunrobita” билан рақобатлаша бошлашди.

Ўзбекистонда уяли алоқа бозорининг ривожланиши 2000-2001 йилларга тўғри келади. Мамлакатда бу соҳа бўйича “портлаш” содир бўлди десак муболаға бўлмайди. Ўзбекистон 2001 йилга келиб абонентлари сони бўйича Ўрта Осиё давлатлари орасида биринчи ўринга чиқиб олди. 2006 йилга келиб уяли алоқа обанетлари сони 2 млн. 750 кишига етди.

Ҳозирги кунда уяли алоқа бозорида 5 та мобил операторлари хизмат кўрсатишни давом эттирмоқда. Бу уяли алоқа операторларининг уяли алоқа бозорида ўз ўрнини тутиш, албатта компаниянинг олиб бораётган сиёсатига боғлиқдир.

Мамлакатда уяли алоқа бозорини ривожлантириш учун қуйидаги факторларга эътибор қаратиш лозим:

1) Вилоят ва туманларда уяли алоқа обонетлариниг ўсиши. Агар Ўзбекистонда уяли алоқа абонетларининг тез суръатда ўсишини хисобга оладиган бўлсак, бу соҳа бўйича мутахассисларнинг фикрича, вилоят ва туманларда абонентлар базасининг ўсиши шаҳардагиларникидан бир неча юқори.

2) Уяли алоқа операторлари активларнинг бирлашиши. Ўзбекистонда уяли алоқа операторлари сонининг ўсишига қарамасдан, мамлакатда уяли алоқа операторларининг бирлашиши содир бўлаяпти, яъни йирик ҳоижий компанияларнинг мамлакатимиздаги майда уяли алоқа компанияларини эгаллашидир. Чунки ҳозирги кунда республикадаги деярли 90% абонентларнинг ҳаммаси юқорида айтиб ўтилган учта уяли алоқа

оперторларига тегишлидир, булар "Uzdunrobita" ("МТС Узбекиан" савдо белгиси, GSM cпандарти), "Unitel" МЧЖ ("Beeline" савдо белгиси, GSM стандарти), "Coscom" МЧЖ ("UCell" савдо белгиси, GSM стандарти) лардир.

3) Тариф нархларини пасайтириш. Ҳозирда Ўзбекистонда иш юритаётган барча уяли алоқа операторлари ўз тарифларини пасайтириш билан ўзига абонетларни жалб қилмоқда, бу эса оператолар орасида рақобатни кучайтиради. Рақобат бор жойда хизмат кўрсатиш ҳам юқори бўлади.

Бугунги кунда Ўзбекистон уяли алоқа бозорига инвестиция жалб қилиш бўйича юқори ўринларда туради. Бунга сабаб қилиб мамлакатимизда уяли алоқа соҳаси бўйича қилинаётган ўзгаришлар ва ҳорижий инвесторларга яратиб берилаётган қулайликларни мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Ўзбекистон уяли алоқа бозорига инвестицияларни жалб қилиш бўйича дунё мамлакатлари орасида 10 ўринда туришини пастда келтирилган жадвалда кўришингиз мумкин.

Уяли алоқа бозорига инвестицияларни жалб қилиш

1.2.1-жадвал

№	**Давлат**	**Халқаро жамиятлар томонидан қўйилган балл**
1	Бангладеш	1.01
2	Хитой	0.98
3	Ҳиндистон	0.98
4	Индонезия	0.90
5	Россия	0.89
6	Филиппин	0.87

7	Украина	0.86
8	Шри Ланка	0.86
9	**Ўзбекистон**	**0.84**

2. ЎЗБЕКИСТОН АЛОҚА ОПЕРАТОРЛАРИНИНГ НАРХЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ СИЁСАТИ

2.1. Алоқа операторларининг тариф режалари ва хизматлари: “МТС” ОАЖ ва “Билайн” (“Вимпельком”) ОАЖ

1991 йил августда Алоқа вазирлиги ташаббуси билан ва Ўзбекистон республикаси ҳукумати кўмагида уяли алоқа хизматларини кўрсатувчи "Uzdunrobita" ташкил этилди. Бу нафақат Ўзбекистонда, балки Марказий Осиёда ташкил этилган биринчи уяли алоқа компаниясидир.

2004 йил августда "Uzdunrobita" компанияси “Мобил ТелеСистемалар” ОАЖ халқаро компанияси (Россия) таркибига кирди. 2006 йил июнида, ўтказилган

ребрендингдан сўнг компания янги “МТС” бренди остида ўз хизматларини кўрсата бошлади. "Uzdunrobita" компанияси Ўзбекистондаги энг йирик мобил алоқа оператори ҳисобланади, ва GSM 900/1800 стандартида хизмат кўрсатади. “МТС”- Ўзбекистон тармоқ доираси республиканинг аксарият ҳудудини, аҳолининг 90% ортиғини, кўпчилик аҳоли пунктларини, муҳим авто ва темир йўл магистралларини ўз ичига олади.

2007 йил апрел Ўзбекистон Республикаси Алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги “МТС” ОАЖ компаниясининг 3G учинчи давр тармоғининг UMTS стандартида алоқа хизматларини кўрсатиш учун лицензия тақдим этди. 2008 йилнинг иккинчи ярим йиллигида МТС компанияси Тошкент шаҳрида ва республиканинг бошқа шаҳарларида янги тармоқни ишга туширишни режалаштирмоқда.

Ўзбекстонда уяли алоқа абонентлари сони билан биринчи ўринни эгаллаб турган “МТС” компанияси, аҳолига уяли алоқа хизматларин кўрсатиш бўйича биринчи ўринда турмоқда. Бунга сабаба тарифларнинг қулайлиги ва хизматларнинг сифатлилиги далилдир. “МТС” компанияси мижозларга хилма хил тарифларни таклиф этиши мумкин. Бу тарифлар аҳоли қисмининг ҳамма турларига тўғри келади, яъни ёшлардан тортиб, то ёшт катталарга, иш билармонларга, чет эл сафарига кўп чиқадиганларга ва бошқаларга тўғри келиши мумкин.

MTS

Тарифлар

2.1.1-жадвал

Оила билан мулоқот ёки дўстлар билан суҳбатлар

ОИЛАВИЙ

Ўз яқинлари билан кўп мулоқот қилувчилар учун тариф

КЛАССНИЙ

Болалар тариф

Гаплашишни яхши кўраман

ХАММАГА САЛОМ

Хар қандай оператор абонентларига кўп қўнғирок қиладиганлар учун фойдали таклиф

САЛОМ

Тез-тез қўнғирок қилувчилар ва смс хизматидан фойдаланувчиларга

ЭРКИН СУҲБАТ

Кун давомида телефонда гаплашадиганлар учун жуда фойдали имконият

ЭРКИН

Ўзининг мулоқотини чекламайдиганлар учун содда ва қулай тариф

ДОИМО АЛОҚАДА

Бошқа тармоқ операторларининг абонентларибилан мулоқот қилиш учун қулай тариф.

УНИВЕРСАЛ

Барча абонентлар учун универсал тариф режаси, қўнғирок қиладиганлар учун ҳам кўнғорок қабул қилувчмлар учун ҳам

Имтиёзли дақиқалари бор тарифлар

MAXI

Ишбилармонлар учун имтиёзли дақиқлар киритилган қулай тариф

RED тарифлари

RED BASIC

Абонент тўловсиз сониялаб нархланидиган тариф

RED LIGHT

Сухбатнинг 1-сониясидан нархланиш.

RED NIGHT

Тунги сухбатлар учун фойдали тариф

Бу тарифлар орасида энг кулайларидан бири бу “Dial’OK” тариф режасидир. Ҳозирги кунда энг кўп абонентларга эга бўлган бу тариф режаси

барча абонентлар учун универсал тариф режаси ҳисобланади, қўнғироқ қиладиганлар учун ҳам қўнғорок қабул қилувчмлар учун ҳамдир.

“Dial’OK” тариф режаси:

- Абонент тўлови кунига – 0,00 (USD)
- МТС – Ўзбекистон тармоғи ичида ва Ўзбекистоннинг бошқа мобил операторлари телефонларидан кирувчи қўнғироқлар – 0,00 (USD)
- Қолган телефонлардан кирувчи қўнғироқлар – 0,00 (USD)
- МТС – Ўзбекистон тармоғи ичида чиқувчи қўнғироқлар 1 дақиқа (USD), 3- дақиқадан бошлаб – 0,0011 (USD)
- Бошқа мобил телефонларга чиқувчи қўнғироқлар- 0,025 (USD)
- Қолган телефонларга чиқувчи қўнғироқлар – 0,025 (USD)

Қўшимча хизматларга тарифлар

SMS-MMS-WAP-GPRS тарифлари (барча хизмат кўрсатиш режалари учун)

Барча тариф режалари учун («Klassniy» va «Korporatsiya» тариф режаларидан ташқари)

SMS (1 хабар учун)		
Чиқувчи		**Кирувчи**
Ўзбекистоноператорлари абонентларига	**Халқаро**	
0,02	0,12*	Бепул

*Хитой ва Жанубий Кореага чиқувчи SMSлардан ташқари, улар 1 хабар учун $0,20 нархланадилар

«Klassniy» va «Korporatsiya» тариф режалари учун

SMS (1 хабар учун)			
Чиқувчи			**Кирувчи**
МТС-Ўзбекисто тармоғи ичида	**Ўзбекистон операторлари абонентларига**	**Халқаро**	
0,01	0,02	0,12	Бепул

MMS (1 хабар учун)			
Чиқувчи			**Кирувчи**
Маҳаллий	**Ўзбекистон Beeline ва Ucell абонентларига**	**Халқаро**	Бепул

0,05	0,10	0,40	

WAP		**GPRS орқали Интернет (1 mb учун)**
GSM-канал(1 дақиқа учун)	**GPRS (10 kb учун)**	
0,10	0,008	0,16

Қолган хизматлар бўйича маълумотлар иловада кўрсатилган

Ўзбекистоннинг энг йирик мобил алоқа оператори Уздунробита ХК, "Мобильные ТелеСистемы" (NYSE: MBT) ОАЖнинг 100% шўъба корхонаси, "Мобил телевидение" хизматини ишга туширилаётганини эълон қилди.

2009 йил март ойида МТС-Ўзбекистонкомпанияси синов учун "Мобил телевидение" хизматини ишга туширган эди. Техник синовлардан сўнг компания мазкур хизматни фойдаланишга туширганини мамнуният билан эълон қилаяпти. Янги хизмат доирасида абонентларга бевосита мобил телефондан Ўзбекистоннинг икки етакчи "Ўзбекистон" ва "ТВ Марказ" телеканалларини томоша қилиш имконияти берилди.

"Компаниямиз нафақат анъанавий овозли алоқани ривожлантиришга, балки инновацион қўшимча хизматларни жорий этишга ҳам алоҳида эътибор бермоқда. "Мобил телевидение" сервисининг тижорат мақсадида ишга туширилиши абонентларимизга 3G технологияси тақдим этувчи барча устуворликларни тўлиқ ҳис қилиш имкониятини беради. Энди абонентларимиз севимли кўрсатувлар ва фильмларини ўтказиб юбормайдилар, ахир 3G тармоғи ишлайдиган барча ерда бевосита мобил телефон экранида Ўзбекистоннинг икки йирик телеканалнинг дастурларини томоша қилиш мумкин", - дейди МТС-Ўзбекистон компанияси бош директорининг тижорат бўйича ўринбосари Нуриддин Шадманов.

Хизматдан фойдаланиш учун 3G технологиясига ва Video Streaming сервисига мослашган телефонга эга бўлиш, "GPRS/WAP/MMS" ёки "Юқори тезликда 3G Интернет" хизматини активлаштириш ва 3G тармоғи амал

қиладиган хизмат доирасида бўлиш керак. Севимли телеканални томоша қилиш учун фойдаланувчи мобил телефонидан wap.mts.uz WAP-порталига кириб "Мобил телевидение" бўлимида керакли телеканални танлаши кифоя. "Мобил телевидение" хизматидан фойдаланиш нархи бир дақиқа учун 1 цент.

Ҳозирги кунда, 2009 йилга апрели ойига кўра Ўзбекистонда “МТС” операторлари сони 6 млн кишидан кўроқни ташкил этмоқда. Бу жуда юқори кўрсаткич, шунингдек “МТС” нафақат Ўзбекистонда балки Шарқий ва Марказий Оврпоа, Марказий Осиёнинг бошқа мамлакатларида ўз хизматларини кўрсатиб келмоқда.

“МТС” ўзининг стратегик вазивасини аъло даражада бажармоқда, чунки Ўзбекистоннинг миллий операторларидан бири бўлиб, шунингдек ўзининг бизнеси МДҲ ва Оврпоа давлатларида кенгайтириши, бу компанияни дунё уяли алоқа операторлари орасида юқори ўринга олиб чиқмоқда. Ҳозирги кунда МТС – ўзининг лицензион потенциалини максимал даражада ишлатиб келмаётган ягона оператордир.

Билайн

2006 йил 9 февралида, Россиянинг «ВымпелКом» ОАЖ Unitel компаниясини ўз ихтиёрига қўшиб олганди. Ўшанда Unitel компанияси абонентлари сони 400 минг кишини ташкил қилар эди. Унча кўп бўлмаган муддат ичида "Билайн" ўзига бўлган ишончи оқлади ва абонентлар сонини 4 млнга етказиб олди. Бу ҳали чегара эмас.

Ўзбекистон Республикасида "Билайн" савдо белгиси билан иш юритаётган Unitel компаниясининг 2008 йил якунларига кўра натижаларига қарасак, ў ҳолда шуни кўришимиз мумкинки, ўзгаришлар жуда юқори. 2008 учунчи чорагида йилнинг иккинчи чорагига нисбатан компаниянинг абонент

базаси 14% фоизга ўсган (2007 йилга нисбатан эса ўсиш 100% ни ташкил этади) .

Хизматлардан соф операцион тушум 58,4 млн. АҚШ долларни ташкил этди, бу дегани 2007 йилга нисбатан 94,3% юқори дегани. Бу маълумот Unitel ва «Бузтон» компаниялари ўртасида ҳисобланган. Айтиб ўтиш керакки, «Бузтон» компанияси "ВымпелКом" таркибига 2008 йилда қўшилган, яъни «Бузтон» нинг 54% акциялар пакети "ВымпелКом"га тегишлидир.

2.1.1-жадвал

	Q2	Q3	Q3/Q2 ўсиш	Q32007/Q32008 ўсиш
Тушум	$51,9M	$58,4M	12,7%	93,4%
OIBDA	$27,8M	$33,0M	19,4%	95,3%
OIBDA margin	53,6%	56,5%	+3,2%	+0,5%
Active 3M subs Unitel	2,754M	3,148M	+14%	+98,4 %

Кўрсатиб ўтилган маълумотларга кўра, 2008 йил уч та квартал бўйича, OIBDA 33 млн. АҚШ долларини, 2007 йилга учунчи кварталига нисбатан ўсиш 95,3%, а OIBDA маржаси эса 56,5% ни ташкил этди.

Яна шуни айтиб ўтиш керакки алоқа тармоғи 70% оширилди, алоқа қила олиш кўрсатгичи икки мартага ошди ва кейинги уч ойлик актив обонентлар умумий базанинг 90% ташкил қилди.

Билайн

2.1.2-жадвал

11.09.2006 йил тасдиқланган (23.03.2009й.даги ўзгаришлар билан) Оммавий офертанинг №1 Иловаси
Нархнома 2009 йил 24 апрелдан кучга киритилган.
(24.04.2009 йил 0191/09/UZ сонли буйруққа асосан)

Тариф режалари (2-бўлим)	Ўзимизникилар	Дўстлар
	Танлаш этиладиган бошланғич хизматлар: маҳаллий, шахарлараро алоқа, рақамни автоматик аниқлаш, қўнғироқни кутиш, бошқа рақамга йўналтириш, конференц-алоқа, SMS, халқаро SMS	
Кунлик абонент тўлови	0,08	0
Тарифлаш биринчи сониядан	61-сониядан бошлаб сониялаб тарифлаш (60-сониягача бўлган сўзлашувлар бир дақиқага яхлитланади. 61-сониядан – сония бўйича тарифлаш амал қилади)	Дақиқа бўйича тарифлаш (барча сўзлашувлар навбатдаги тўлиқ дақиқага яхлитланиб борилади)
Маҳаллий алоқа хизматлари		**АҚШ долл./дақ.**
	Барча қўнғироқлар [2]	Барча қўнғироқлар [2]
Тармоқ ичидаги кириш қўнғироқлари [1]	0	0
Тармоқ ичидаги чиқиш қўнғироқлари [1]	0,02	0,02
Ўзбекистоннинг бошқа уяли алоқа операторлари рақамларидан кириш қўнғироқлари *	0	0,04
Ўзбекистоннинг бошқа уяли алоқа операторлари рақамларига чиқиш қўнғироқлари	0,02	0,04
Шаҳар ва халқаро рақамлардан кириш қўнғироқлари	0,08	0,04
Ўзбекистон бўйлаб шаҳар рақамларига чиқиш қўнғироқлари	0,08	0,04

Халқаро алоқа хизмати [3]							**АҚШ долл./дақ.**
Ҳудуд	**Марказий Осиё (1)**	**Бошқа МДХ давлатлари**	**Европа**	**Осиё (2)**	**Осиё (3)**	**Америка, Африка**	**Австралия**
Тарифлар:	0,54	0,78	1,62	2,10	2,46	1,86	2,70

(1) Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Туркманистон (2) Бахрейн, Саудия Арабистони, Сингапур, Туркия, Малайзия (3) Бошқа Осиё мамлакатлари

Изоҳлар:

* - компания бошқа уяли алоқа операторларининг ноаниқ ва нотўғри префиксли рақамларидан қилинган кириш қўнғироқлари учун тўловларнинг тўғрилигига жавобгарликни ўз зиммасига олмайди. Шаҳар ва бошқа уяли алоқа операторларининг рақамлари халқаро форматда терилгандагина қўнғироқларнинг тариф бўйича тўғри баҳоланиши амалга ошади (+99897, +99892xxx-xxxx МТС-Ўзбекистон; +99893, +99894xxx-xxxx COSCOM; +99898xxx-xxxx Perfectum Mobile; +99895xxx-xxxx UzMobile).

- "уй ҳудуди" тушунчаси остида абонент уланган муайян ҳудуднинг вилояти тушунилади.
- чақирилаётган абонент томонида факс аппарати, рақамни автоматик аниқловчи мослама, автоматик жавоб берувчи мослама, модем ва бошқа мосламаларнинг ишга тушиши уланиш амалга ошганини англатади.

Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятлари қуйидаги ҳудудларга тақсимланади:

Тошкент ҳудуди:
Тошкент ш., Тошкент ва Сирдарё вилоятлари;

Марказий ҳудуд:
Самарқанд ва Жиззах вилоятлари;

Жануби-ғарбий ҳудуд:
Бухоро ва Навоий вилоятлари;

Шарқий ҳудуд:
Фарғона, Наманган ва Андижон вилоятлари;

Жанубий ҳудуд:
Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари;

Ғарбий ҳудуд:
Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти.

Билайн

2.1.3-жадвал

11.09.2006 йил тасдиқланган (23.03.2009й.даги ўзгаришлар билан)Оммавий офертанинг №1 Иловаси
Нархнома 2009 йил 24 апрелдан кучга киритилган.
(24.04.2009 йил 0191/09/UZ сонли буйруққа асосан)

НАРХНОМА (3-бўлим)

Тариф режалари (3-бўлим)	VIP LUX	VIP ELITE
	Тақдим этиладиган бошлангич хизматлар: махаллий, шахарлараро алоқа, рақамни автоматик аниқлаш, қўнғироқни кутиш, бошқа рақамга йўналтириш, конференц-алоқа, SMS, халқаро SMS	
Кунлик абонент тўлови	2,17	3
Режага киритилган кунлик бепул дақиқалар	100	200
Тарифлаш биринчи сониядан	Дақиқа бўйича тарифлаш (барча сўзлашувлар навбатдаги тўлиқ дақиқага яхлитланиб борилади)	
Маҳаллий алоқа хизматлари		**АҚШ долл./дақ.**
Тармоқ ичидаги кириш қўнғироқлари [1]	0	
Тармоқ ичидаги чиқиш қўнғироқлари [1]	0,03	0,02
Ўзбекистоннинг шаҳар, халқаро ва бошқа уяли алоқа операторлари рақамларидан кириш қўнғироқлари	0,03	0,02
Ўзбекистоннинг шаҳар ва бошқа уяли алоқа операторлари рақамларига чиқиш қўнғироқлари	0,03	0,02
Халқаро алоқа хизмати [2]		**АҚШ долл./дақ.**

Ҳудуд	Марказий Осиё (1)	Бошқа МДХ давлатлари	Европа	Осиё (2)	Осиё (3)	Америка, Африка	Австралия
Тарифлар:	0,54	0,78	1,62	2,10	2,46	1,86	2,70

(1) Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Туркманистон (2) Бахрейн, Саудия Арабистони, Сингапур, Туркия, Малайзия (3) Бошқа Осиё мамлакатлари

Изоҳлар:

- компания бошқа уяли алоқа операторларининг ноаниқ ва нотўғри префиксли рақамларидан қилинган кириш қўнғироқлари учун тўловларнинг тўғрилигига жавобгарликни ўз зиммасига олмайди. Шаҳар ва бошқа уяли алоқа операторларининг рақамлари халқаро форматда терилгандагина қўнғироқларнинг тариф бўйича тўғри баҳоланиши амалга ошади (+99897, +99892xxx-xxxx МТС-Ўзбекистон; +99893, +99894xxx-xxxx COSCOM; +99898xxx-xxxx Perfectum Mobile; +99895xxx-xxxx UzMobile);
- Ўзбекистоннинг Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Турманистон, Афғонистон билан чегарадош ҳудудларда Camel-роуминг хизмати учун ҳақ олинишини олдини олиш учун телефон аппаратида «Beeline Uz» операторининг тармоғини танлаш лозим;
- "уй ҳудуди" тушунчаси остида абонент уланган муайян ҳудуднинг вилояти тушунилади.
- чақирилаётган абонент томонида факс аппарати, рақамни автоматик аниқловчи мослама, автоматик жавоб берувчи мослама, модем ва бошқа мосламаларнинг ишга тушиши уланиш амалга ошганини англатади.

Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятлари қуйидаги ҳудудларга тақсимланади:

Тошкент ҳудуди:
Тошкент ш., Тошкент ва Сирдарё вилоятлари;

Марказий ҳудуд:
Самарқанд ва Жиззах вилоятлари;

Жануби-ғарбий ҳудуд:
Бухоро ва Навоий вилоятлари;

Шарқий ҳудуд:
Фарғона, Наманган ва Андижон вилоятлари;

Жанубий ҳудуд:
Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари;

Ғарбий ҳудуд:
Қоракалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти.

GPRS-роуминг хизматлари IAM (Марокаш) тармоғида ҳам йўлга қўйилди. Бундан ташқари “Билайн”дан CAMEL-роуминг бўйича таклиф қуйидаги операторлар тармоғида ҳам мавжуд: Azerfon (Озарбайжон), Swisscom (Швейцария), TMN (Португалия) ва Go Mobile (Малта). CAMEL-роуминг “Билайн” алоқасидан фойдаланиш имконияти кафолатсиз 50 AQSh доллари тўлагандан сўнг, абонент баланси 0 AQSh доллари қолгунга қадар мавжуд. Бунда ҳисобдаги маблағлар реал вақт тартибида олинади. CAMEL-роуминг фаоллаштиришни талаб қилмайди, сабаби хизматлар телефонда автоматик тарзда ёқилган. Мазкур хизматдан, олдиндан ҳисоб-китоб қилувчи

тариф режаларини ишлатадиган, ҳисоб-рақами исталган ижобий балансда бўлган жисмоний шахслар фойдаланишлари мумкин.

2.1.4-жадвал

1- ва 2-бўлимлар учун изоҳлар:

Махсус хизматлар	
АОН (автоматик рақамни аниқлаш)	кунлик абонент тўлови – 0
АнтиАОН [4,21] (ўз телефон рақамини аниқланишини тақиқлаш)	уланиш – $0,10 кунлик абонент тўлови – $0,10
SMS [5]	абонент тўлови – 0 жўнатилган битта SMS нинг нархи – $0,02 қабул қилинган SMS нинг нархи – 0
Халқаро SMS [6]	жўнатилган битта халқаро SMS нинг нархи – $0,12 жўнатилган битта халқаро SMS нинг нархи (бевосита келишувга эга бўлмаган операторлар/мамлакатлар билан) – $0,20 қабул қилинган SMS нинг нархи – 0
Контент-провайдерларнинг (операторнинг) қисқа рақамлари орқали SMS ва овозли хизматлари [7]	
«Beeline Menu» [8]	
«Овозли почта» (VMS/FMS) [9]	уланиш – 0 кунлик абонент тўлови – $0,04 овозли/факсимил хабарларни эшитиш/чиқариб олиш – $0,02/дақ. ёки $0,000333/сон. (тарифлаш: танланган тариф режасига биноан)
Қўнғироқни кутиш [10]	абонент тўлови – 0
Конференц-алоқа [11]	абонент тўлови – 0
Бошқа рақамга йўналтириш [12]	абонент тўлови – 0
Бошқа рақамга йўналтирилган маҳаллий қўнғироқлар [12]	бошқа рақамга йўналтирилган маҳаллий қўнғироқларнинг нархи - $0,10/дақ. ёки $0,0017/сон. шаҳарлараро қўнғироқлар учун қўшимча ҳақ - $0,01/дақ. ёки $0,0002/сон. (тарифлаш: танланган тариф режасига биноан)
Халқаро роуминг (offline) [13] Camel роуминг (online) [13]	халқаро роумингга уланишнинг минимал миқдори – $50
3 хизмат пакети: GPRS-Интернет, GPRS-WAP ва MMS:	Уланиш – 0 абонент тўлови – 0
GPRS-Интернет [9,14] GPRS-WAP [9,14] MMS	трафикнинг фойдаланилган 1 Mb нархи – $0,36 трафикнинг фойдаланилган 10 kb нархи – $0,01 битта чиқиш MMS хабарининг нархи – $0,10 кириш MMS хабарининг нархи – 0
Уйда Интернет [15]	уланиш – $96 абонент тўлови – 0 трафикнинг фойдаланилган 1 Mb нархи – $0,36 «Суҳбат устаси» тарифи учун трафикнинг фойдаланилган 1 Mb нархи – $0,15
«Менинг мусиқам» [16]	уланиш – $0,20 кунлик абонент тўлови – $0,03
«Ўзгача яша» [17]	уланиш – $0,50
«Мобил пул ўтказиш» хизмати	уланиш – 0 ҳар бир пул ўтказиш ҳақи – $0,04
«Рақамни сақлаб қолиш» [18]	кунлик абонент тўлови – $0,01
Абонент хизматлари	
Қайта расмийлаштириш [19,21]	хизмат нархи – $2
Тариф режасини ўзгартириш [20,21]	хизмат нархи – $0,50
Телефон рақамини ўзгартириш	хизмат нархи – $1
СИМ картани алмаштириш (йўқолган ёки зиён етган ҳолатда)	хизмат нархи – $1
Қўнғироқлар ҳақида батафсил маълумот: - 1 кун [21] - 7 кун [21] - 14 кун [21] - 1 ой [21]	 хизмат нархи – $1 хизмат нархи – $2 хизмат нархи – $3 хизмат нархи – $4

Компания истаган пайтда ўзига зиён етказмаган ҳолда, мазкур нархномага ва хизмат кўрсатиш шартларига ўзгартириш киритиш ҳуқуқига эгадир.

Хизматлар лицензияланган.

9 май куни Андижон, Фарғона ва Наманган вилоятларини бирлаштирувчи "Unitel" МЧЖнинг Шарқ ҳудудий филиали ходимлари "Полкдошга қўнғироқ" акциясини ўтказишди. Бобур номидаги Марказий боғда "Билайн" кўчар алоқа шохобчаси очилди ва Иккинчи жаҳон уруши

қатнашчиларига Ўзбекистон ҳудудининг барча жойларидаги ва яқин хориж мамлакатларидаги дўсту полкдошларига бепул қўнғироқ қилиш имконияти яратиб берилди.

- Хотира ва Қадрлаш куни - бошқалардан фарқ қиладиган байрам- дейди "Unitel" МЧЖ ҳудудий ривожланиши бўйича Директори Андрей Анисимов. - 9 май куни биз душманларга қарши фронтда жанг қилган ва фронт ортида меҳнат қилган барчаларни қадрлаймиз, улар учун қўлимиздан келган барча ишларни амалга оширишга ҳаракат қиламиз. Урушда дўстлашганлар билан ва яқинлар билан мулоқот уларга бир неча қувончли дақиқа бахш этди. "Полкдошга қўнғироқ" акциясида 200 дан зиёд уруш қатнашчилари ва фронт ортида меҳнат қилганлар иштирок этишди, уларнинг ҳар бири "Билайн" компаниясидан байрам совғасига созовор бўлди.- "Билайн" томонидан ўтазилган "Полкдошга қўнғироқ" акцияси анъанага айланиб қолмоқда, - дейди Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси Георгий Витальевич Козубский (87 ёш). - Компания томонидан тақдим этилган бепул қўнғироқ кўпларимиз учун, хорижда яшайдиган полкдошларимиз соғлиғи ва ишлари тўғрисида хабардор бўлишнинг ягона имкониятидир. "Билайн" компанияси совға қилган Ўзбекистонда навбатдаги чегарасиз мулоқот бизни жуда қувонтирди.

Мазкур янгиликни шарҳлар экан, «Unitel» МЧЖ Тижорат директори Андрей Солоухин қуйидагиларни таъкидлади: “ЎзРТСБ билан ҳамкорликдан мамнунмиз, сабаби биз мижозларимизга имкон қадар қулай шароитларни яратишга ҳаракат қиламиз. Ёқтирган рақамингизни уйдан ёки офисдан чиқмасдан туриб сотиб олиш – бу жудаям қулай. Алоҳида таъкидлашни истардимки, биринчи “Олтин” рақамнинг сотувидан тушган маблағларни компания “Хайрли ишлар-2009” дастури доирасида Ўзбекистондаги Меҳрибонлик уйларига беғараз ёрдам тарзида йўналтирилади”.

«Unitel» Ўзбекистонда янги иш ўринларини яратиб беришда ҳам қатор ишларни амалга оширди, чунки ҳозирги бутун жаҳон молиявий инқирози аҳолига ёрдам қўлини чўзиш зарурдир. Яна шуни этиборга олиш зарурки, алоқа сифатини яхшилаш бўйича “Билайн” кўпгина ишларни олиб бормоқда,

чунки сифатсиз алоқа абонентларни уяли алоқа компаниясидан йироқлаштиради ва рақобатли уяли алоқа операторлари бундан фойдаланиб қолиши мумкин. “Билайн” компаниясиниг 2009 йилги режаларидан бири, бу алоқа сифатини яхшилаш.

«Билайн» ягона алоқа оператори 2009 йилнинг 22 майидан бошлаб, АҚШ долларида тарифланадиган бир қатор тариф режалари шартларига ўзгаришлар киритади.

Мазкур янгиликни шарҳлар экан, «Юнител» МЧЖ Тижорат директори Андрей Солоухин қуйидагиларни таъкидлади: «Мижозларимиз ишонч ҳосил қилишлари мумкинки, биз «Билайн»нинг алоқа сифати ҳамда мулоқот шароитларини яхшилаш устида доимий тарзда ишлаймиз. Биз келажакда ҳам абонентларимизни тушунарли ва манфаатли таклифлар билан хурсанд этишда давом этамиз».

Жумладан, «Шунчаки сонияли» тариф режасида Ўзбекистондаги барча мобил рақамлардан кириш қўнғироқлари бепул бўлмоқда. Бунда секундлик тарифи сақланиб қолинади, ҳамда чиқувчи қўнғироқларнинг нархи аввалгидек.

«Суҳбат устаси» тарифида дақиқалик тариф билан олинганда бутун мамлакат бўйлаб суҳбатнинг бир дақиқаси $0,015 гача камайтирилди.

«Шаҳар» ва «Шаҳар-Голд» таклифлари доирасида барча кирувчи ва чиқувчи шаҳар қўнғироқлари $0,01 гача камайтирилди. «Голд Про» тарифи абонентлари учун шаҳар йўналиши бўйича барча чиқувчи қўнғироқлар баҳоси $0,01 гача камайтирилди.

Бундан ташқари, «Жонли нол» тариф режасининг имкониятлари кенгаймоқда: эндиликда мобил телефонлардан кирувчи қўнғироқлар бепул тариф режасидаги абонентлар баланс нол бўлган тақдирда ҳам нафақат «Билайн» мижозларидан, балки бошқа уяли алоқа операторларидан ҳам қўнғироқларни қабул қилишлари мумкин.

«Билайн»нинг чиқувчи ММС нархлари 2 баробарга арзонлаштирилди.

2009 йилнинг 10 майидан 1 чиқувчи ММС нархи аввалдан тўланувчи тизим абонентлари учун $0,05 (миллий валютадаги тариф режалари учун 70 сўм) ва кейин тўланувчи тизим абонентлари учун $0,04 (ҚҚС сиз) этиб белгиланади.

- «Билайн»нинг устувор йўналишларидан бири кўрсатилаётган хизматнинг нафақат юқори сифатли, балки арзон ҳам бўлиши саналади, - дейди «Юнител» МЧЖ маркетинг хизмати бошлиғи Шавкат Бердийев. - Ишончимиз комилки, ММСдек оммабоп хизмат нархининг 2 баробарга арзонлаштирилиши мижозларимизга ҳисобларидаги маблағни тежамкорлик билан ишлатишга бўлган ишончни янада кучайтиради ҳамда мулоқотни яна ҳам ёрқинроқ қилади.

ММС ёрдамида абонентлар мобил телефонга ёки электрон почтага нафақат сурат ёхуд мусиқа, балки 1000 белгидан зиёд ҳажмдаги матнли хабар ҳам юборишлари мумкин.

«Билайн» ММС хизматини ўзида ММС, GPRS орқали интернетга уланиш ва GPRS-WAPни мужассам этган «Уч хизматлар пакети» орқали тақдим этади. «Уч хизматлар пакети»га уланиш, кирувчи ММС-хабар ва абонент тўлови - $0.

2.2. Алоқа операторларининг алоқа сифати: стандартлар

Мамлакатимиз президенти Ислом Каримов раҳнамолигида турли жабҳаларида, шу жумладан ахборот-телекоммуникация технологияқлари соҳасида амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳатлар ўзининг салмоқли

натижаларини бермоқда. Давлатимиз раҳбарининг 2002 йил 30 майда қабул қилган “Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тўғрисида” ги қарорида, шунингдек, 1995-2010 йилларда Ўзбекистон Республикасида уяли алоқа тармоқларини ривожлантириш дастурига мувофиқ соҳани истиқболда тараққий эттириш йўллари аниқ белгиланган. Бу эса мамлакатимизда миллий ахборот маконини шакллантириш борасида салмоқли ишларни амалга ошириш имконини беради.

Шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимизда мобил алоқа истиқлолимиз тенгдоши ҳисобланади. 1991 йилнинг августида мобил алоқа хизмат кўрсатиш бўйича “Уздунробита” Ўзбекистон-Америка қўшма корхонаси ташкил этилди.

Эътиборли жиҳати шундаки, мобил алоқа абонентларининг 70% республикамизнинг вилоятларида истиқомат қилади. Бу эса ушбу хизмат туридан аҳолининг кенг қатлами фойдаланаётганидан далолат беради. 2005 йилнинг ноябр ойида абонентлар сони бир неча миллионга етган бўлса, орадан уч йил ўтигач, бу кўрстагич бир неча баробарга кўпайди.

Ўзбекистонда иш юритаётган уяли алоқа операторларининг тариф сиёсати ўрганиб чиқиш учун аввлам бор, аниқ бир мисоллар келтириш зарур. Бу мисолларни кўриб чиқишда икки масалани кўриб чиқиш зарур: биринчидан, қанақа тариф режасини танлаш зарур; иккинчидан қайси компанияга уланиш зарур. Бу ҳақдаги маълумотларни олиш учун уяли алоқа компания сайтларига ёки уяли алоқа компания ҳодимларига мурожат қилиш зарур. Энг яхшиси уяли алоқа компания сайтларига кириб, солиштириш мумкин, чунки бу жуда қулай ва ҳамма керакли маълумот кўз остингиза бўлади.

Тариф режасини қандай тушуниш мумкин? Нархлар билан-ми? , тўлаш шартлари билан-ми?

Тариф бу, хизмат нархи, режа бу, режалаштирилган хизматлар вақти ва шартларидир. Тарифларни уяли алоқа операторлари белгилайди, сиз эса ўзингизга қулай тариф режасини танлашингиз зарур.

Одатда уяли алоқа компаниялари сайтларида ҳамма тариф режалар жадвал кўринишда бўлади. Бу жадвалларда: абонент тўлови, тармоқ ичидаги кирувчи ва чиқувчи қўнғироқлар ва бошқа маълумотларни топишингиз осон бўлади, масалан Ўзбекистонда фаолият юритаётган уяли алоқа операторларидан бири ОАЖ "МТС" олайлик. (**www.mts.uz**)

Лицензиялар

Litsenziyalar	Standart	Litsenziya egasi
AA № 0000682 – Harakatlanuvchi radiotelefon (mobil) tarmoqlarini loyihalashtirish, qurish, ishga tushurish va ularga xizmatlar ko'rsatish	GSM-900/1800	«Uzdunrobita» MCHJ XK
	IMT-2000/UMTS	«Uzdunrobita» MCHJ XK
AA № 0000683 – Telekommunikatsiyalarning xalqaro tarmoqlarini loyihalashtirish, qurish, ishga tushurish va ularga xizmatlar ko'rsatish		«Uzdunrobita» MCHJ XK
AA № 0000685 – Ma'lumotlar uzatish tarmoqlarini loyihalashtirish, qurish va ularga xizmatlar ko'rsatish		«Uzdunrobita» MCHJ XK
AA № 0002524 – Telekommunikatsiyalarning xalqaro tarmoqlariga xizmatlar ko'rsatish		«Uzdunrobita» MCHJ XK
AA № 0002739 - Teleradioko'rsatuvlar uzatish tarmoqlaridan foydalanish va xizmatlarini ko'rsatish		«Uzdunrobita» MCHJ XK

2.2.1-расм. Лицензиялар

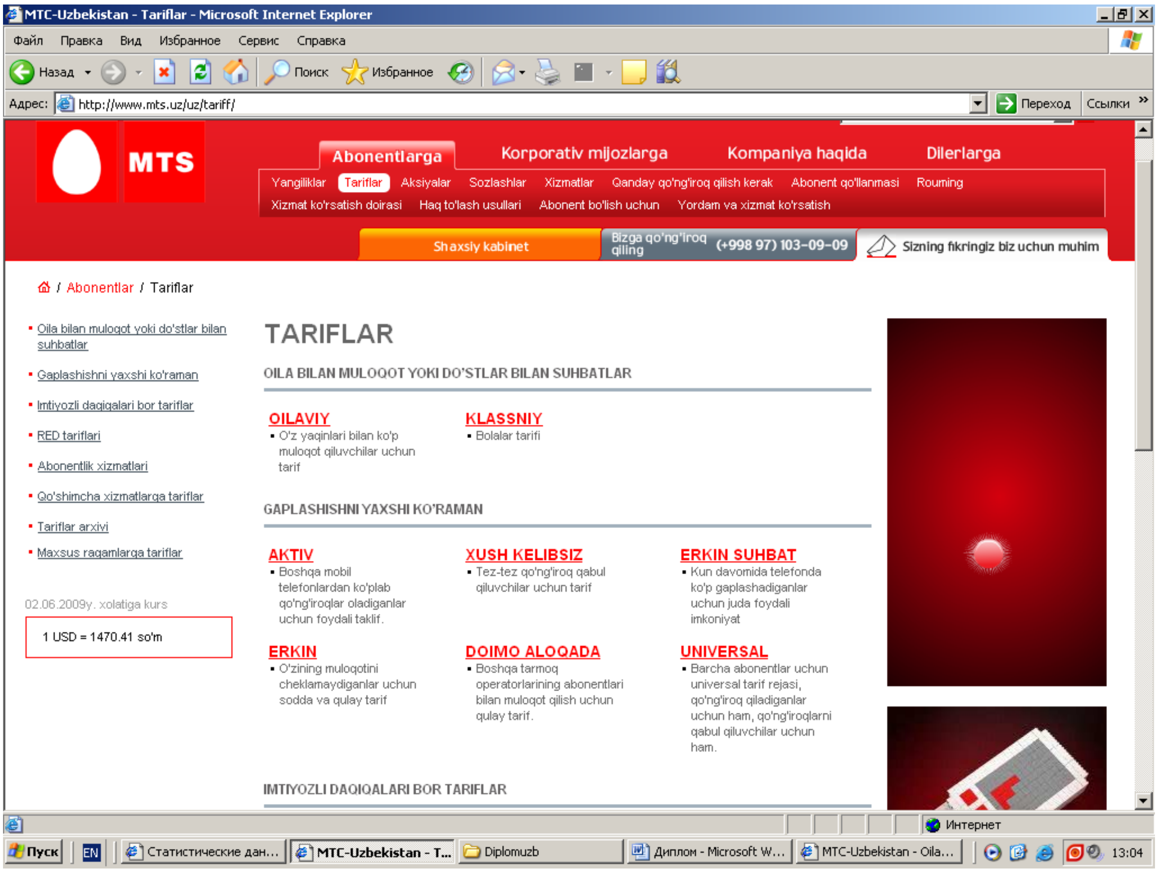

2.2.2-расмда кўриб турганингиздек уяли алоқа оператори тарифлари кўрсатилган. Биз мисол қилиб “Хуш келибсиз” тариф режасини оламиз, чунки бу тариф режаси, ўз вақтида Ўзбекистонда энг кўп абонентга эга бўлган тариф режалардан бири ҳисобланарди, фақат бу уяли алоқа операторининг “Универсал” тариф режасидан кейинги ўринда турарди.

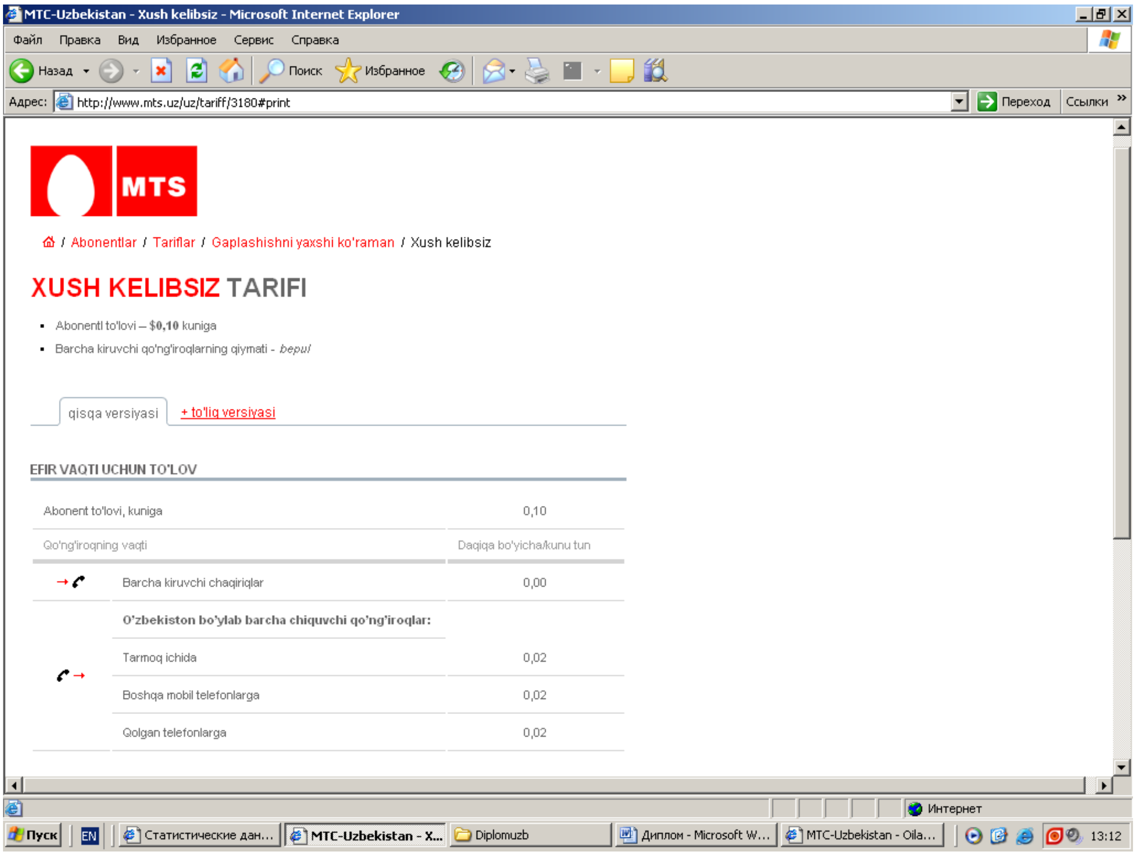

2.2.3-расм. Тариф режаси

Эътибор берган бўлсангиз жадвалда бизга тегишли бўлган барча маълумотлар берилган, яъни бу тариф бўйича асоий маълумотлар (ҳамма тўловлар АҚШ долларида):

- абонент тўлови - 0,10 (USD)
- барча кирувчи қўнғироқлар - 0,00 (USD)
- Ўзбекистон ичидаги барча чиқувчи қўнғироқлар - 0,02 (USD)

Абонент тўловининг ҳажми ва вақт чегараси бир ойда ҳисобланиб кўрилса ўшанда, бу тарифнинг қулайлиги ёки ноқулайлиги келиб чиқади. Ўзбекистон республикаси ҳудудида иш олиб бораётган уяли алоқа компаниялари тариф сиёсатини асосан, абонент тўловига ва чиқувчи қўнғироқларга нисбатан олиб боради. Агар тарифда абонент тўлови йўқ бўлса чиқувчи қўнғироқлар қимматроқ, агар абонент тўлови бор бўлса чиқувчи қўнғироқлар арзонроқ бўлади. Чунки компания нима қилиб бўлса ҳам абонентдан пул ўндириш керак. Диплом ишнинг кейинг қисмида бу уяли

алоқа компаниясининг (ОАЖ “МТС”) тариф ва хизматлари ҳақида батафсил тўхталиб ўтамиз.

Шуни ҳам эътиборга олиш зарурки, уяли алоқа компанияларнинг тариф сиёсатини қулайлигини кўриб чиқишда фақатгина бу маълумотларга тайанибгина қолмасдан, бирон бир кишини ўртача қанча дақиқа телфон орқали гаплашишини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Ўзбекистоннниг бошқа бир уяли алоқа оператори, “Билайн” (“Вимпельком” ОАЖ) тариф режалари қандай қилиб кўриб чиқишни қарасак. “Билайн” уяли алоқа компаниясининг сайтлари фақатгина рус ва ингилиз тили кўринишида, факат тарифлар ҳақидаги маълумотларни ўзбек тилида юклаб олишингиз мумкин, буни ҳам уяли алоқа компаниясининг камчиликларидан бирига қўшиб қўйсак бўлади. (**www.beeline.uz**)

Уяли алоқа компаниялари бир қанча хизматларни кўрсатади режалаштиради, яъни тарифлар уяли алоқада кўп гаплашадиганлар учун ёки кам гаплашадиганлар учун мўлжалланган бўлади, шуни эътиборга олган ҳолда тариф режасини танлаш зарур. Бунақа тарифлар кўп бўлиши мумкин лекин, уни ишлатадиган тарифлар ҳар доим ундан ҳам кўп бўлади.

Ҳозирги кунда “Билайн” олиб бораётган тариф сиёсати, ҳамма учун қулай ва сифатлидир. Бу уяли алоқа компанияси тариф режалари орасида аҳолининг ҳамма қисмига тўғри келадиган хизматларни топиш мумкин. “Билайн” компанияси асосан ишбилармон аҳоли учун жуда қулайдир, чунки айрим тариф ва хизматлар фақатгина шу соҳада иш юритаётган аҳоли қисмига мосдир.

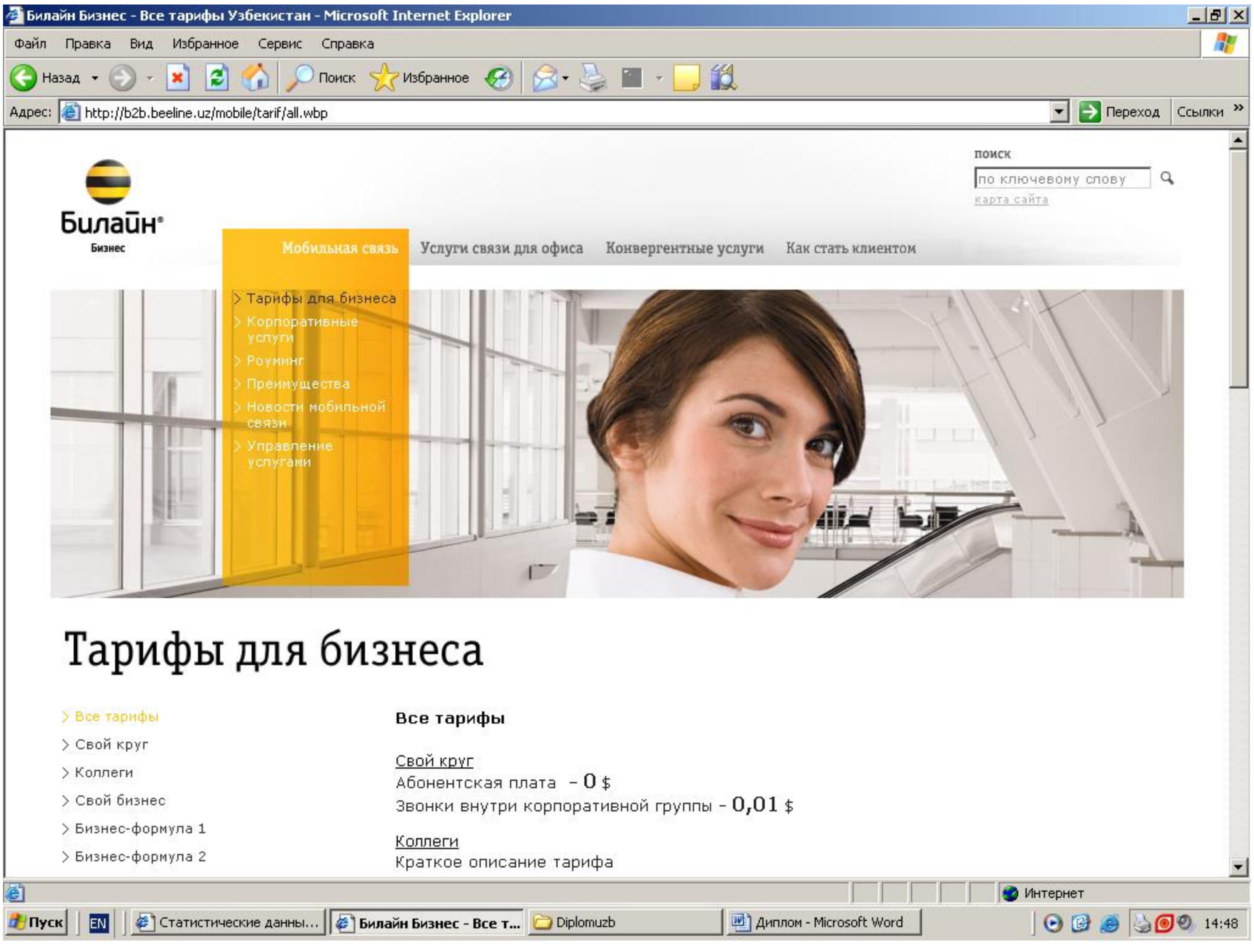

2.2.4-расм. Корпоратив тарифлар

“Билайн” абонентлари сони бўйича Ўзбекистонда иккинчи ўринда туради. Бу компания нафақат ўзининг тарифлари билан балки, рекламаларининг ранг - баранглиги билан абонентлар меҳрини қозонган. Бу уяли алоқа компаниясининг тариф режасаига назар ташлайдиган бўлсак, у ҳолда шуни кўришимиз (2 жадвал) мумкинки, абонент тўлови асосий тарифлар режасида йўқ, тармоқ ичидаги кириш қўнғироқлари – 0,00 (USD), тармоқ ичида чиқувчи қўнғироқлари – 0,02 – 0,03 (USD) ни ташкил қилаяпти. Бу тарифлар орасида энг қулайларидан бири бу “Оддий” тариф режасидир.

2.2.1- жадвал

11.09.2006 йил тасдиқланган (23.03.2009й.даги ўзгаришлар билан) Оммавий офертанинг №1 Иловаси
Нархнома 2009 йил 24 апрелдан кучга киритилган.
(24.04.2009 йил 0191/09/UZ сонли буйруққа асосан)

НАРХНОМА (1-бўлим)

Тариф режалари (1-бўлим)	Оддий	Шаҳар	Қўшнилар	Янада яхши		Бизникилар
	Тақдим этиладиган бошланғич хизматлар: маҳаллий, шаҳарлараро алоқа, рақамни автоматик аниқлаш, қўнғироқни кутиш, бошқа рақамга йўналтириш, конференц-алоқа, SMS, халқаро SMS					
Кунлик абонент тўлови	0	0	0	0		0,08 *
Олдиндан тўловнинг минимал миқдори	3	3	3	3		3
Тарифлаш биринчи сониядан	Дақиқа бўйича тарифлаш (барча сўзлашувлар навбатдаги тўлиқ дақиқага яхлитланиб борилади)		Биринчи сониядан сония бўйича тарифлаш	Дақиқа бўйича тарифлаш (барча сўзлашувлар навбатдаги тўлиқ дақиқага яхлитланиб борилади)		
Маҳаллий алоқа хизматлари						АҚШ долл./дақ.
	Барча қўнғироқлар [2]	Барча қўнғироқлар [2]	Барча қўнғироқлар [2]	Биринчи дақиқа	Кейинги дақиқалар	Барча қўнғироқлар [2]
Тармоқ ичидаги кириш қўнғироқлари [1]	0					
Тармоқ ичидаги чиқиш қўнғироқлари [1]	0,02	0,03	0,03	0,04	0,02	0,03
Ўзбекистоннинг бошқа уяли алоқа операторлари рақамларидан кириш қўнғироқлари **	0,02	0,03	0,06	0,04	0,02	0
Ўзбекистоннинг бошқа уяли алоқа операторлари рақамларига чиқиш қўнғироқлари	0,02	0,03	0,06	0,04	0,02	0,03
Шаҳар ва халқаро рақамлардан кириш қўнғироқлари	0,05	0,03	0,06	0,04	0,02	0,03
Ўзбекистон бўйлаб шаҳар рақамларига чиқиш қўнғироқлари	0,05	0,03	0,06	0,04	0,02	0,03

Халқаро алоқа хизмати [3]							АҚШ долл./дақ.
Ҳудуд	Марказий Осиё (1)	Бошқа МДҲ давлатлари	Европа	Осиё (2)	Осиё (3)	Америка, Африка	Австралия
Тарифлар:	0,54	0,78	1,62	2,10	2,46	1,86	2,70

(1) Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Туркманистон (2) Бахрейн, Саудия Арабистони, Сингапур, Туркия, Малайзия (3) Бошқа Осиё мамлакатлари

Изоҳлар:

- * - Марказий ҳудудда «Бизникилар» тариф режасининг кунлик абонент тўлови **$0,03** ни ташкил қилади.
- ** - компания бошқа уяли алоқа операторларининг ноаниқ ва нотўғри префиксли рақамларидан қилинган кириш қўнғироқлари учун тўловларнинг тўғрилигига жавобгарликни ўз зиммасига олмайди. Шаҳар ва бошқа уяли алоқа операторларининг рақамлари халқаро форматда терилгандагина қўнғироқларнинг тариф бўйича тўғри баҳоланиши амалга ошади (+99897, +99892xxx-xxxx МТС-Ўзбекистон; +99893, +99894xxx-xxxx COSCOM; +99898xxx-xxxx Perfectum Mobile; +99895xxx-xxxx UzMobile).
- «Қўшнилар» тариф режасида Россия, Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Туркманистонга қилинган халқаро қўнғироқлар дақиқасига $0,30 дан баҳоланади (ушбу қиймат шаҳар рақамларига чиқиш қўнғироғининг нархини ўз ичига олади). Қўнғироқлар сония бўйича тарифланади.
- Ўзбекистоннинг Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон, Турманистон, Афғонистон билан чегарадош ҳудудларда Camel-роуминг хизмати учун ҳақ олинишини олдини олиш учун телефон аппаратида
- «Beeline Uz» операторининг тармоғини танлаш лозим.
- «Шаҳар-Голд» тариф режасида $10, $20, $50, $100 ва $300 номиналдаги 90% чегирмали «олтин» рақамга уланиш учун мувофиқ равишда «Gold-10», «Gold-20», «Gold-50», «Gold-100» ва «Gold-300»ли Сим-карталарни сотиб олиш зарур. Сим-картани ишга тушириш учун Абонент ***115#** кодини, сўнгра ***110*516#** кодини териши лозим, шу тариқа «Шаҳар-Голд» тариф режаси ишга тушади. «Шаҳар-Голд» тариф режасини фақат "Gold-Pro" тариф режасига ва «Gold-Pro» тариф режасини фақат «Шаҳар-Голд» тариф режасига ўзгартириш мумкин. «Шаҳар-Голд» тариф режасини «Gold-Pro» тариф режасига ўзгартириш учун хизмат ҳақи олинмайди.
- "уй ҳудуди" тушунчаси остида абонент уланган муайян ҳудуднинг вилояти тушунилади.
- чақирилаётган абонент томонида факс аппарати, рақамни автоматик аниқловчи мослама, автоматик жавоб берувчи мослама, модем ва бошқа мосламаларнинг ишга тушиши уланиш амалга оширилганини англатади.

Ўзбекистонда абонентлари кўп бўлган яна бир уяли алоқа компанияларидан бири бу "Ucell" компаниясидир. "Ucell" компанияси ўз тарифларининг арзонлиги билан бошқа уяли алоқа компаниядан ажралиб туради. Фақатгина алоқа сифати ёмонлиги билан Ўзбекистоннинг уяли алоқа компаниялари орасида охирги ўринда туради. "Ucell" уяли алоқа компанияси талабалар орасида энг кўп тарқалган бўлиб, унинг талабалар учун мўлжалланган "Талаба" тарифи ҳам мавжуд. Ҳозирги кунда талабалар уяли алоқа аппартларига шунчалик, қизиқиб кетишдики, улар уяли алоқа аппаратисиз ҳаётини тасаввур қила олмайдилар. Шуни ҳисобга олган ҳолда, уяли алоқа компаниялари талабаларни ўзига жалб қилиш билан бирга, тариф режа нархларини пасайтиришга харакат қилмоқдалар. Чунки талабада ҳар доим ҳам пул бўлавермайди.

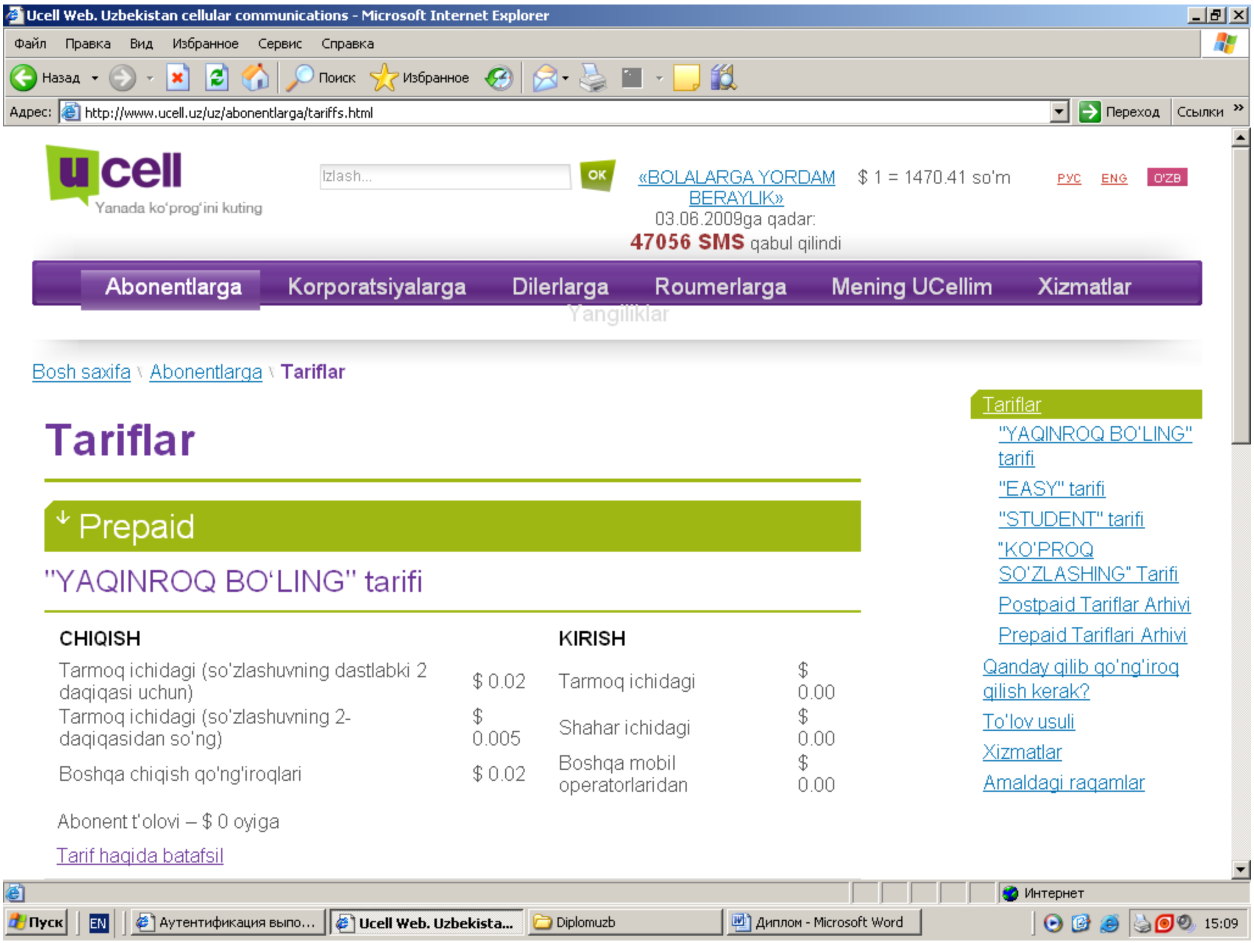

2.2.5-расм. Яқинроқ бўлинг

“Ucell” компанияси ўз тариф сиёсатини олиб боришда энг яхшилардан бирини танлаган, чунки абонент тўловларнинг йўқлиги, тариф нархларининг арзонлиги ва қўшимча хизматлар, бу уяли алоқа компаниясининг абонентлари сонини кўпайишига олиб келаяпти. Бунга мисол, “Талаба” тариф режасини олайлик. Ҳозирги кунда деярли ҳамма талабаларда уяли алоқа аппаратлари бор ва талабалар бир бирлари билан энг кўп сўзлашадиган, бир бирларига энг кўп матн юборадиган аҳоли қисмига киради. Бу эса уяли алоқа компаниясига даромад келтирадиган аҳоли қисмини ўз тарафига оғдиришни ҳозирча “Ucell” компанияси амалга оширмоқда ва уддаламоқда. Фикрни тасдиқлаш учун қуйидаги келтирилган 7 расмга, “Талаба” тариф режасига қаратадиган бўлсак, бунда кўриниб турибдики:

- абонент тўлови – 0,00 (USD)
- тармоқ ичидаги кириш қўнғироқлари - 0,00 (USD)
- тармоқ ичидаги чиқиш қўнғироқлари - 0,02 (USD)
- “Талаба” тарифидаги абонентларга чиқиш қўнғироқлари - 0,015 (USD)

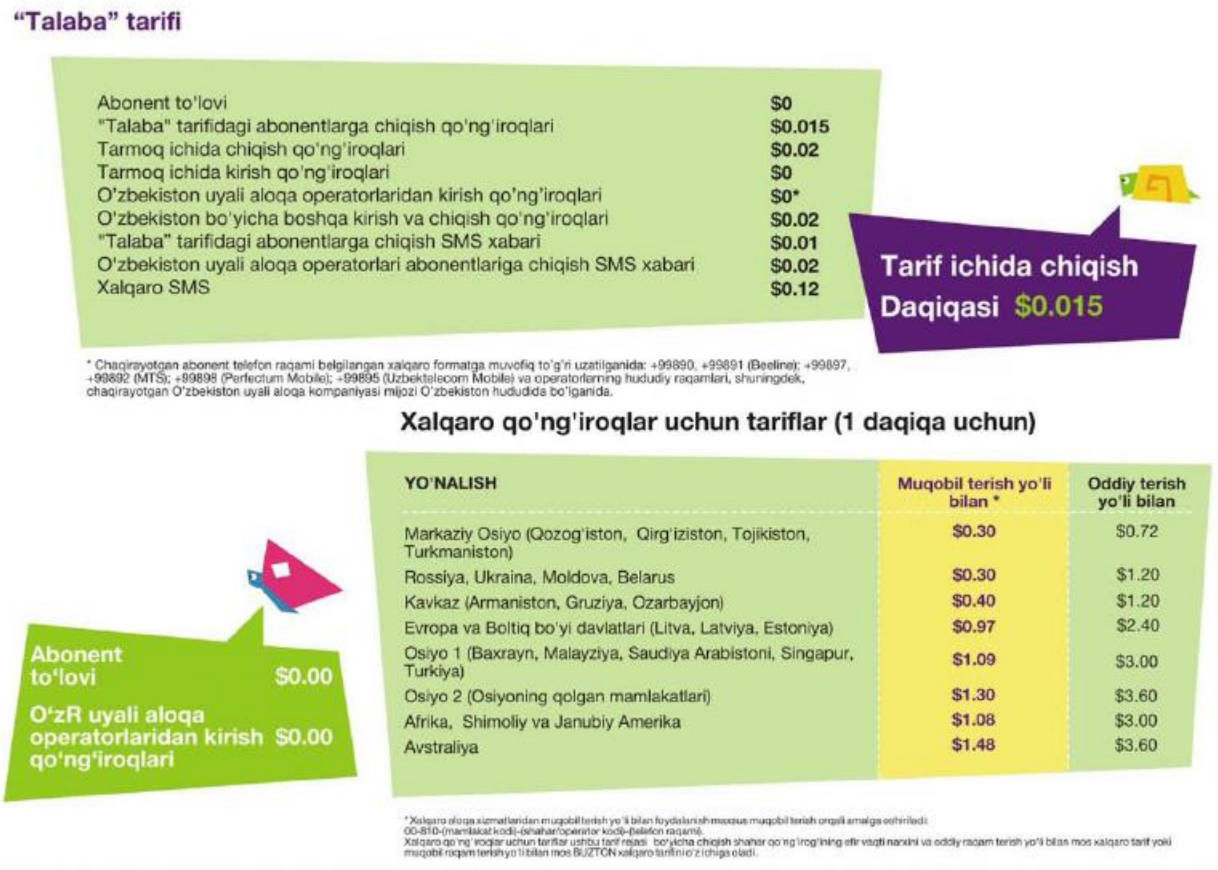

2.2.6-расм. Талаба тарифи.

Бу талабалар учун энг қулай тарифдир, бу тариф режаси ҳақида тўлиқ маълумотни иловада кўришингиз мумкин.

Уяли алоқа операторлари ўз тариф сиёсатини олиб боришда фақатгина телефон қўнғироқларига таяниб қолмасдан, балки матн жунатиш (SMS), қўшиқ танлаш, Интернетга уланиш каби хизматларни ҳам ҳисобга оладилар, чунки матн жунатиш (SMS), уяли алоқа компанияларига энг кўп даромад келтирувчи хизматлардан бири ҳисобланади. Кейинги ўринларда, интернетдан фойдаланиш, қўшиқ юклаш, медиа файллар юбориш кабилар туради.

Ўзбекистонда уяли алоқа операторларининг алоқа сифати жуда яхши деб бўлмайди чунки, бир хил вазиятларда керакли манзилга қўнғироқ қила олмайсан ёки хизмат кўрсатиш доирасидан ташқарида қолиб кетасан. Савол туғилади бунга фақат телефон аппарати сабабчимиган?

Сўров натижаларига кўра Ўзбекистонда уяли алоқа операторлари хизматларининг узулиб қолиш эҳтимоллиги қуйида келтирилган:

- «МТС» (-60,07 dbm / 13,51% узулиш);
- «Билайн» (-63,41 dbm / 17,66% узилиш);
- «Ucell» (-76,10 dbm / 41,19% узилиш).

Уяли алоқа операторлари кўрсатётган хизматларида овоз эшитилиш сифати:

- МТС (27,84);
- Билайн (23,96);
- Ucell (18,77).

Бу маълумотларни ҳисоблаш учун Ericsson компаниясиниг махсус SQI опаратидан фойдаланилган. Бу мосламада энг юқори курсатгич 30 баллни ташкил қилади, ўртача балл 20 ни ташкил қилади, энг ёмон балл 17 ни ташкил қилади. Юқоридаги натижаларни кўриб хулоса чиқариш мумкин.

Умуман олганда санитар нормаларига жавоб берадиган 22 уяли телефон аппаратларидан 9 таси талабга жавоб берди. Агар уяли алоқа юкланишини айтадиган бўлсак, у ҳолда шуни кўришимиз мумкин:

«МТС» - 22 тадан 4 та;

«Билайн» - 22 тадан 3 та;

«Ucell» - 22 тадан 2та.

Умуман олганда уяли алоқа сифатларининг барча кўрсатгичлари бўйича якуний хулосани экспертлар қўйди. Бунда шуни кўришимиз мумкинки, «МТС» уяли алоқа оператори деярли ҳаммма кўрсатгичлар бўйича юқори ўринда, шунинг учун бу уяли алоқа операторига 6 балдан 5 бал қўйилди, кейинги ўринда эса «Билайн» уяли алоқа оператори 6 балдан 4 қўйилди ва ниҳоят энг охирги ўринда «Ucell» компанияси 6 балдан 2 олди.

Яна шуни эътиборга олиш керакки Ўзбекистонда хизмат кўрсатаётган бошқа уяли алоқа компаниялари “UzMobile” ҳамда “PerfectumMobile” компаниялари ҳисобга олинмади, чунки бу уяли алоқа операторлари абонентлари сони бўйича охирги ўринда туради.

Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигининг 2009 йил I чорак якунларига бағишланган кенгайтирилган Ҳайъат йиғилиши бўлиб ўтди ва бу йиғилишда алоқа сифатини яхшилаш, уяли алоқа истеъмолчилари ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича фикрлар билдирилди.

Йиғилишни Агентлик Бош директори, Ҳайъат раиси А.Арипов бошқарди. Соҳа раҳбари йиғилиш аввалида Президентимиз Ислом Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” китоби ҳақида сўз юритди. Маълумки, ҳозирда кўлами тобора кенгайиб бораётган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози дунё ҳамжамиятини ташвишга солаётган энг долзарб масала бўлиб турибди. Давлатимиз раҳбарининг мазкур асарида мана шу мураккаб муаммонинг иқтисодиётга таъсири ва унинг салбий оқибатларини бартараф этиш йўллари аниқ кўрсатиб берилган. Соҳа раҳбари иқтисодий инқироз даврида ресурслардан тежаб-тергаб фойдаланиш давлатимизнинг ҳар бир фуқароси, айниқса, раҳбар ходимлар зиммасига катта масъулият юклашини, бу масалага соҳа ходимлари юксак ватанпарварлик, фидойилик нуқтаи назаридан ёндашиб ҳаракат қилиши зарурлигини алоҳида таъкидлади.

Йиғилишда амалга оширилган ишлар батафсил таҳлил этилиб, камчиликлар танқид қилинди.

3. ЎЗБЕКИСТОНДА АЛОҚА ХИЗМАТЛАРИГА ҚЎЛЛАНИЛАЁТГАН ТАРИФЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

3.1. Ўзбекистон уяли алоқа операторлари тариф режаларини солиштириш

Ҳозирги кунда Ўзбекистон уяли алоқа бозорида бешта уяли алоқа оператори мавжуд, булар МТС, «Билайн», Ucell, Perfectum Mobile (Rubicon Wireless Communication, стандарт CDMA), филиал «Узбектелеком Мобайл» АК «Узбектелеком» лардир

Деярли ҳамма абонетлар тариф режасида абонент тўлови йўқ хизматини танлашади, чунки уяли алоқа учун унча кўп бўлмаган бунақа режалар фойдалидир. Қандай қилиб, қайси уяли алоқа операторининг, қайси тариф режаси қўлайлигини билиш мумкин.

Аввалам бор тариф ва тариф режаси нималигини билишимиз зарур. Тариф бу- шу ва бошқа хизматларнинг нархиди, шунингдек гаплашиладиган дақиқанинг нархмонаси (кундузи, кечқурун), унинг даражаси (шаҳарлараро, давлатлараро, маҳаллий қўнғироқлар) ва ниҳоят унинг йўналиши (кирувчи ва чиқувчи). Тариф режаси эса, бу хизматнинг нархдаги баҳосининг ҳар хил вариантларидир.

Масалан, уяли алоқа операторлари тариф режаларини солиштириш учун, ўтган ойни олиб ва харажатларни битта режада солиштириш керак, кейин бошқа режага ва ҳаказо. Яна чиқувчи, кирувчи ва давомийлигин ҳам эътиборга олиш керак. Агар аниқ бир ойни мисол қилиб бўлмаса, у ҳолда ўртача қўнғироқлар давомийлигин ҳисобга олиш зарур, ана ўшанда сиз уяли алоқага кетадиган харажатларни солиштиришингиз мумкин.

Юқорида айтиб ўтилганларни ҳисобга олиб, Ўзбекистон уяли алоқа операторлари тарифларини солиштириш жадвалини тузамиз.

Чиқувчи қўнғироқлар

3.1.1-жадвал

Қўнғироқ давомийлиги , дақиқада	**МТС (Ўзбекистон)**		**Билайн (Ўзбекистон)**		**Ucell**
	Актив тарифи	**Universal тарифи**	**Қулай тарифи**	**Шаҳар тарифи**	**Яқинроқ бўлинг**
1	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
2	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
3	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02

Бу Ўзбекистон ҳудудида уяли алоқа оперторларининг бошқа рақамларга чиқувчи қўнғироқлари эди. Бу мисолда мен фақатгина уяли алоқа операторларининг бир неча тариф режаларини мисол қилиб келтирдим. Кўриб турганингиздек, уяли алоқа операторлариниг биринчи дақиқаси 0,02 USD дан – 0,03 USD гача, қўнғироқнинг иккинчи дақиқаси ҳам деярли ҳамма уяли алоқа операторларида ўзгармай қолади. Агар тариф нархини ҳисобга оладиган бўлсак, у ҳолда “МТС”нинг “Universal” ва “**Ucell” нинг “**Яқинроқ бўлинг” тарифларидан фойдаланиш арзонга тушади, чунки “МТС”нинг “Universal” ва “**Ucell” нинг “**Яқинроқ бўлинг” тарифларида абонент тўлови 0,00 USD. Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, “МТС”нинг “Universal” ва “**Ucell” нинг “**Яқинроқ бўлинг” тарифлари тармоқдан ташқари бўлган чиқувчи қўнғироқлар учун қулайдир.

Тармоқ ичидаги чиқувчи қўнғироқлар

3.1.2- жадвал

Қўнғироқ давомийлиги , дақиқада	**МТС (Ўзбекистон)**		**Билайн (Ўзбекистон)**		**Ucell**
	Актив тарифи	**Universal тарифи**	**Қулай тарифи**	**Шаҳар тарифи**	**Яқинроқ бўлинг**
1	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
2	0,02	0,01	0,03	0,03	0,02
3	0,02	0,01	0,03	0,03	0,005

Бу Ўзбекистон ҳудудида уяли алоқа оперторларининг тармоқ ичидаги чиқувчи қўнғироқлар эди. 3.1.2-жадвалда кўриб турганингиздек, уяли алоқа операторлариниг тармоқ ичидаги чиқувчи қўнғироқларнинг биринчи дақиқаси 0,02 USD дан – 0,03 USD гача, қўнғироқнинг иккинчи дақиқаси ҳам деярли ҳамма уяли алоқа операторларида ўзгармай қолади. Фақатгина “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифларидан қўнғироқнинг иккинчи дақиқаси ва учунчи дақиқаси, МТС”нинг “Universal” тарифида қўнғироқнинг иккинчи дақиқасидан бошлаб 0,01 USD, “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифида қўнғироқнинг учунчи дақиқаси 0,005 USD дан ҳисобланади. Шуни эслатиб ўтиш керакки “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифларида абонент тўлови 0,00 USD. Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифлари тармоқ ичидаги чиқувчи қўнғироқлар учун қулайдир.

Кирувчи қўнғироқлар

3.1.3-жадвал

Қўнғироқ давомийлиги , дақиқада	**МТС (Ўзбекистон)**		**Билайн (Ўзбекистон)**		**Ucell**
	Актив тарифи	**Universal тарифи**	**Қулай тарифи**	**Шаҳар тарифи**	**Яқинроқ бўлинг**
1	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00
2	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00
3	0,02	0,00	0,00	0,03	0,00

3.1.3- жадвалда кўриб турганингиздек, уяли алоқа операторлариниг кирувчи қўнғироқлари 0,00 USD дан – 0,03 USD гача, қўнғироқнинг иккинчи дақиқаси ҳам деярли ҳамма уяли алоқа операторларида ўзгармай қолади. Фақатгина “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифларида кирувчи қўнғироқлари Шуни эслатиб ўтиш керакки “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифларида абонент тўлови 0,00 USD. Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифлари кирувчи қўнғироқлар учун ҳам қулайдир.

Юқорида кўрсатиб ўтилган ҳамма жадваллардан умумий хулосага келишимиз мумкинки, унда, “МТС”нинг “Universal” ва “Ucell” нинг “Яқинроқ бўлинг” тарифлари ҳамма юналишларга, чиқувчи, кирувчи ва тармоқ ичидаги чиқувчи қўнғироқ учун жуда қулайдир.

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг барча шаҳар ва туман марказлари рақамли телекоммуникация тармоқлари билан қамраб олинган. Ўзбекистон Республикасидаги 2006-2008 йилларда ахборот-коммуникация технологиялар ривожи таҳлилида шу ҳақда сўз боради.

XX аср охирида бозорга шахдан янги қадам қўйган рқамли тижорат радиотелефон алоқасида каналларни кодли ажратиш технологиялярининг вужудга келиши уяли алоқа тармоғининг ривожланишига катта силжиш бўлиб хизмат қилди. CDMA стандартининг асосий бозордаги ғалабаси қуйидагилардир: кенгроқ ҳудудларга хизмат етказа олиниши, нутқнинг юқори сифатда етказиш ва янги хизматлар кўламини жорий этилишида кўп афзалликларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Ушбу технология шовқунлари кучли мулоҳаза қилиш қобилииятига эга, шунингдек алоқа каналларини созлаб олиш ва уни эшитишдан устивор ҳимояга эга бўлиб, барча тоифадаги фойдаланувчиларнинг ундан қўлланиши янада киши диққатини ўзига жалб этиши муқаррардир.

Ҳозирги кунда CDMA стандартларида ишлайдиган қурилмалар жуд ҳам янги ва жуда ҳам қиммат қурилмалар сирасига киради, лекин шу ўринда таъкидлаш керакки у стандарт жуда ҳам ишончли ва жуда ҳам ҳимояланган стандарт ҳисобланади. CDMA стандартининг бошқа рақамли технологиялар билан ижобий фарқи шундан иборатки:

1. Алоқа сифатанинг янада юқори сифатлийлиги- CDMA технологияси орқали узатилаётган нутқни ҳар хил шовқин қувватини камайтириш бараварида юқори сифатини таъминлаб бериш. Унинг натижасида доимий сифатли нутқ ва маълумотни узатилиши содир бўлиб ва бунда чиқиш қуввати минимал ўртача миқдорда вужудга келади. CDMA каналида нафақат товуш узатилади, балки бошқа исталган ахборотни узатилсада, ушбу стандартда шовқуннинг йўқлиги билан қадрли ҳисобланади.

CDMAда қўлланиладиган “код” нафақат фойдаланувчининг у ёки бу сўзлашувини идентификациялашни яна унинг юқори сирни сақланишини ҳам яратиб беради, ҳамда шовқунларнинг ҳам филтр вазифасини бажаради. CDMA стандарти товуш маълумоти узатишда бошқа мобил алоқа тизимидан кўра жуда оз кечикишлар содир бўради.

2. CDMA технологиясида маълумот узатиш тезлиги юқорироқ бўлиб, маълумот тахламининг асл алгоритмларини кўпроқ тезликда уларни узатиш учун яратилган. Бу эса CDMA терминалларидан фойдаланишда кенг имкониятларни яратиб беради.

3. Терминаллар энергиядан фойдаланишда тежамлидир- ҳозирги пайтда қўлланилаётган стандартлардан қўра бу стандартнинг чиқиш қувватининг миқдори анчага оз, шунингдек CDMAтехнологияларининг фарқли сифатларини қуйидаги икта муҳим фаторларда кўриб чиқилади: инсон организимига етказиладиган электромагнит нурланиш таъсири кескин кам ва радиотелефонларнинг автоном ишлаш пайти 1,5-2 мартага кўпроқдир. 800, 1900 МГц диапозонида ишловчи стандартлар билн солиштириб қараганда CDMA- 450 ҳудудни кўпроқ қисмини қоплаш имкониятига эга.

CDMA 3G-1X стандарти учунчи авлод технологияларининг маълумотли пакетли узатиш функцияси биттали ташувчи учунчи авлод радиотизими ҳисобланади. Уни Халқаро электралоқа иттифоқи ва Халқаро мобил алоқа стандарти ташкилотлари томонидан тегишли тавсияномалари асосида ишлаб чиқилган. Ушбу тизим Lucent Technologies компаниясининг CDMA 2G SIP PDS эвалюцияси туркимига киради. CDMA 3G-1X PDS стандартининг ижобий афзалликлари шундан иборатки, абонентлар CDMA3G-1X IS-2000 радиоинтерфейс орқали маълумотни умумий тезлиги 153,6 кбит/с гача узатиши ва қабул қилиш имкониятини яратиб беради.

Ушбу технолгия портатив шахсий комюьтер ва бошқа қурилмаларга эга мобил фойдаланувчиларга маълумотни узатиш учун IS-2000 ва 18-707А1 стандартига мос келадиган турли дастурий қўлланмалардан фойдаланишларни яратиб беради. Мен юқори тезликдаги маълумотни узатишни талаб қилувчи дастурий қўлланмаларни назарда тутмоқдаман.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон уяли алоқа операторлари “Билайн”, “МТС” ва “Ucell” лар узларининг учунчи авлод 3G оперторлари доирасиникенгайтирмокда,

Мобил алоқа тармоғининг 2 G авлодидан - секин 3G йўналишига ўтиши, албатта, содир бўлади. Шунинг учун билимдон уяли оператор олдиндан бу ўтишга таййор бўлиши керак. Албатта 2 G авлодидан 3G га бирданига ўтиш умуман олганда мумкин эмас, қай жихатдандир Овропадаги 3G тармоқлари бўйича ҳолат бунга исбот бўлиши мумкин. Ҳаёт шуни кўрсатдики янги авлод тармоғига ўтиш аста секин содир бўлади- 2 G, 2,5G ва нихоят 3G. Бу нимани билдиради? 2G алоқаси асосан овозни етказишни кўзда тутади. 3G авлод алоқаси эса товушдан ташқари катта тезликда 384 Кбит/с ҳаракатланувчи алоқа ва 2 Мбит/с- қайд қилинган тармоқ учун-тезликларда маълумот етказишни ҳам кўзда тутади.

Бундай тезликларда маълумотларни узатиш кўрсатилгандан хизматлар сонини анча кенгайтиради ва енг аввало тўла сифатли видео узатиш ва интернет тармоғига уланишдир. 2,5G авлоди алоқаси гўёки 2G алоқадан 3G йўналишдаги алоқага ўтиш босқичи ҳисобланади. Овозни узатишдан ташқари қуйидаги янги қўшимча хизматлар қўшилади- булар SMS, VMS, WAP – протоколи ёрдамида бир мунча қулайликларга эга бўлади ва ниҳоят GRPS хизматлари. Бундай вазиятда ҳар бир уяли опертор олдида шундай танлов туради: янги хизматлар модулларини қўшимча қилиш йўли билан эски ускуналарни модернизациялаштириш ёки бир вақтнинг ўзида 2G, 2,5G ва 3G алоқа хизматларини кўрсата оладиган умуман янги ускунларни сотиб олиш. 3G тармоғи учун маркази 2G нинг MSCси такомиллашиши ҳисобланади, бу 2G тармоғи учун ҳам ва 3G тармоғи учун ҳам коммутация марказларини яратиш имконини беради, яъни 2G 2G/3G бирлаштирилган тизимларни ҳам амалга ошириши мумкин. Хорижий экспертларнинг таъкидлашича, Ўзбекистон икки йилдан бери дунёнинг юқори даражадаги "уяли алоқа ривожланиш индекси" га эга бўлган давлатлари ўнталигига киряпти. Бугунги кунда Ўзбекистондаги барча уяли алоқа операторлари 3G тармоғини кенгайтииш ишларини бошлаб юборишган.

3.2. Алоқа операторлари орасидаги рақобат таҳлили

Рақобат кўп ҳолларда ривожланиш ва маҳсулотлар сифатининг ошиши, нархларнинг тушишига олиб келади. Бу оддий харидорлар, фойдаланувчилар учун жуда фойдали. Ўзбекистонда мобил алоқа операторлари орасидаги рақобат ҳам юртимизда мобил хизматларнинг ривожланишига олиб келди. Бугунга келиб, деярли ҳар биримизда мобил телефон мавжуд ва ундан ҳар кун фойдаланамиз.

Яқин кунларгача мобил телефондаги мулоқотнинг ҳам чиқиш, ҳам кириш қўнғироқлари пуллик эди. Лекин, бизнинг бозорга кириб келганига кўп ҳам бўлмаган оператор — Ucell ҳамма кириш қўнғироқлари бепул бўлган ва абонент тўловисиз тарифлар ривожини бошлаб берди.

Талабаларимиз орасида машҳур бўлган «пушти» оператордан «**Кўпроқ сўзлашинг**» тарифи ҳақида тўликроқ маълумот:

абонент тўловисиз;

барча кириш қўнғироқларининг бир дақиқаси — бепул;

барча чиқиш қўнғироқларининг бир дақиқаси — 2 цент;

абонент ҳисобидаги маблағ тугагандан сўнг 30 кун мобайнида мобил телефонлардан кириш қўнғироқларини ва SMS хабарларини қабул қилиши мумкин;

Ўзбекистонда етакчилик қилаётган «қизил» операторимиз — МТС ўзининг «**Универсал**» тарифи билан кўпчиликни қойил қолдирди:

абонент тўловисиз;

барча кириш қўнғироқларининг бир дақиқаси — бепул;

тармоқ ичида чиқиш қўнғироқларининг 1-дақиқаси 2 цент, кейинги дақиқалар 1 центдан;

бошқа чиқиш қўнғироқларнинг бир дақиқаси — 2 цент;

Ўзбекитон уяли алоқа бозорида уяли алоқа операторлари ўртасида рақбота кучаймоқда. 2009 йил апрел ойидаги маълумотларга кўра уяли алоқа абонентлари сони 12 млндан ошиб кетди. Яъни, деярли Ўзбекистон аҳолиснинг 50% уяли алоқа абонентлари ҳисобланади. Бу кўрсатгичларни

юқорилашда уяли алоқа операторлари орасидаги рақобат сабаб қилиб кўрсатиш мумкин. Чунки Ўзбекистон уяли алоқа бозорига кириб келган янги операторлар, яъни “МТС”, “Билайн” ҳамда “Ucell” бу ракобатни яънада кучайтириб юборди.

Уяли алоқа абонентларининг сонни ўсишига эса уяли алоқа операторларининг ўз тариф режаларини арзонлаштирганлиги, шунингдек аҳоли даромадининг ошиши сабабчидир. Ҳозирги кунда уяли алоқа абоненти бўлибш учун фақатгина уяли алоқа телефони (уяли алоқа телефони нархлари ҳам тушиб бормоқда) ва 3 USD зарур. 2008 йили ойлик ўсиш 7-6% ни ташкил қилди, йиллик ўсиш эса 2008 йил учун 97%ни ташкил қилди. Бунақа ўсиш яна 1-2 йил давом этиши мумкин, кейин бу ўсиш секинлашади. Ана ўшандан кейин уяли алоқа операторлари ўртасида ҳақийқий рақобат бошланади, улар бир бирлари билан ҳар битта абонент учун рақобатлашишадилар, бу эса уяли алоқа операторларининг янги хизматлар ўйлаб топишига шароит яратади. Тариф нархларни пасайтириш доимо ҳам давом этавермайди, ҳозирги кунда деярли ҳамма тарифларда 1 дақиқа 0,02 USD, яна пасайтиришга тўғри келса компания ўз харажатларини қоплай олмаслиги мумкин. Учунчи давр 3G операторларини қўллаш эса яна харажатларни талаб этади.

Шуни таъкидлаш жоизки, охирги пайтда деярли ҳамма уяли алоқа операторлари қўшимча тарифларга нархларини оширмоқдалар. Масалан, МТС "Билайн" ва Ucell Халқаро хабарлар учун нархларни икки баробарга оширди, яъни 6 центдан 12 гача, ҳар бир хабар(SMS) учун. Бун ҳолатни операторлар уяли алоқа операторлари орасидаги трафик харажатларини ошиши, деб изоҳладилар.

Абонетлар сонининг ўсиши эса, уяли алоқа операторлари тушумини ошиишга олиб келади. 2008 йил учунчи чорагига кўра тушуми 2007 йилга нисбатан 56,8% га ошди ва $103,1 млн. ташкил этди. OIBDA эса 59,3% ошди ва учунчи чоракда $65,5 млн.ни ташкил этди. Маржа OIBDA эса 63,5% ни ташкил этди, ва “МТС” нинг Ўзбекистондаги соф даромади 75,4%га ошди, 2007 йилга нисбатан $43,5 млн.га ошди.

2005 йил март ойидан бошлаб, Ўзбекистон ўяли алоқа бозорида "Узбектелеком мобайл" номли, АК "Узбектелеком" филиали ҳисобланган, CDMA-450 стандартида фаолият юритадиган компания очилди. 2008 йил июнь ойида CDMA-450 стандартини модернизациялаш бўйича ишлар якунланди. Бу модернизациялаш 6,6 млн. USD долл ҳисобида баҳоланди. Бу проектни молиялаштиришни Хитой тарққиёт банки амалга оширди. "Узбектелеком мобайл" тармоғини ривожлантириш бўйича инвестициялар ҳажми 18 млн. USD долл. ташкил этди. Натижада Ўзбекистон уяли алоқа бозорида яна бир рақобатчи пайдо бўлди.

“2009 йил I чорагида алоқа соҳаси корхоналарининг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида” Агентлик Бош директорининг ўринбосари А.Хўжаев маъруза қилди. Маърузачининг таъкидлашича, тизимдаги корхоналар 2009 йилнинг биринчи чорагини ижобий натижалар билан якунлади. Ўтган йилнинг шу даврига нисбатан кўрсатилган алоқа хизматларининг ҳажми – шаҳарлараро ва халқаро телефон сўзлашувлари 26,3 фоизга, ёзма хат-хабарлар 2,4, жўнатмалар 1,0, пул ўтказмалари 4,6 фоизга ўсди. 2009 йил 1 апрел ҳолатига кўра мобил алоқа абонентларининг сони 13 млн. 151 мингтадан ошди. Чорак давомида мобил тармоққа 501 минг абонент уланди.

Ҳисобот даврида соҳа корхоналари томонидан молиявий барқарорликни таъминлаш, ортиқча сарф-харажатларни камайтириш борасида олиб борилган ишлар натижасида биринчи чорак якуни бўйича 3,3 млрд. сўм маблағ иқтисод қилиниши кутилмоқда.

Республикамизда рақамли телевидениени ривожлантириш мақсадида Агентлик Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишган ҳолда Тошкент шаҳрида рақамли телевидениени кенгайтириш ва Самарқанд шаҳрида рақамли телевидениени ташкил этиш бўйича тендер ҳужжатларини тайёрлаб, 2009 йил 27 март куни ёпиқ тендер эълон қилди. Мазкур ёпиқ тендерда Япониянинг “NEC”, Германиянинг “Rohde-Schwarz”, Литванинг

“Vigintos Elektronika” ва Украинанинг “Квант-Эфир” компаниялари иштирок этмоқда.

2009 йил апрел ҳолатига кўра, маълумотлар узатиш, жумладан, интернет тармоғига уланиш хизматини кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар сони 859тани, жамоа масканларининг сони 873тани, интернетдан фойдаланувчилар сони 2,5 млн.тани ташкил қилди. Юртимизда Электрон рақамли имзо калитлари (ЭРИ)ни рўйхатга олиш марказларининг сони 4тага етди. Агентлик томонидан жорий йилнинг феврал ойида “Tillo Garant” МЧЖ ЭРИ калитларини рўйхатга олиш маркази сифатида давлат рўйхатидан ўтказилди.

Республикамиздаги барча ахборот-кутубхона марказлари (АКМ) “ZiyoNet” ахборот тармоғига уланган бўлиб, уларнинг веб-сайтлари яратилган ҳамда мунтазам янгиланиб бориляпти. Ҳисобот даврида АКМлар фонди 1187 нусхадаги адабиётга ошди.

“Коинот” ОАЖ томонидан биринчи чорак давомида 250,1 млн. сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилиб, шундан 146,9 млн. сўмлик маҳсулот сотилган.

Ҳисобот даврида аҳолидан кўрсатилаётган хизматлар сифати бўйича 2246та мурожаат тушган. Бу кўрсаткич 2008 йилнинг шу даврига нисбатан 1,9 фоизга кўпайган. Мазкур шикоятлар асосан маҳаллий телефон алоқаси сифатини таъминлаш бўйича ишлар сустлигини кўрсатади.

Ҳайъатда келгусида амалга оширилиши зарур бўлган — алоқа ва ахборот-коммуникация технологиялари соҳасини янада ривожлантириш, жаҳон иқтисодий инқирози оқибатларининг олдини олиш ва корхоналарнинг барқарор ишлашини таъминлаш, кўрсатилаётган хизмат турлари, сифати ва ҳажмини ошириш, инновация технологияларини ривожлантириш бўйича ишларни жадаллаштириш, “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили Давлат дастури” бўйича белгиланган тадбирларни тўлиқ бажариш каби муҳим вазифаларга ҳам эътибор қаратилди.

Муҳокамаларда “Ўзбектелеком” АК бош директори Ш.Содиқов (ҳозирги кунда М.Махмудов), “Ўзбекистон почтаси” ОАЖ бош директори

Р.Қосимов, “Ўзбектелеком” АК Инженер-техник маркази филиали директори Э.Аллаев, “Радиоалоқа, радиоэшиттириш ва телевидение маркази” ДУК бош директори ўринбосари Б.Обидов, “ПерфектумМобайл” ҚК техник директори С.Каримов, “Саркор Телеком” МЧЖ бош директори Р.Газиевлар сўзга чиқиб, биринчи чорак давомида олиб борилган ишлар, иқтисодий инқирозга қарши кўрилаётган чора-тадбирлар ҳақида гапиришди. 2009 йилнинг биринчи чорагида алоқа ва ахборотлаштириш соҳасидаги корхоналар томонидан 377,6 млрд. сўмлик хизматлар кўрсатилди, шу жумладан, аҳолига алоқа хизматлари кўрсатиш 207,7 млрд. сўмни ташкил этди.

4. ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ

4.1. Ишлаб чиқаришда ҳаво муҳитини яхшилаш чоралари

Ишлаб чиқариш хоналари (бинолари) микроиқлими - бу бинолар ички мухитининг метео (иқлим) шароитларидир. Улар ҳаво ҳарорати, намлиги ва харакат тезлиги билан бирикма холда, шунингдек тусувчи мосламалар, технологик ускуналар ва иссиқўл ик нурланиш юзалари ҳароратининг инсон организмига таъсири билан белгиланади.

Микроиқлим ишчи худудда ишчиларнинг доимий ва ёки вақтинча турган жойидан 2 м баландликда бахоланади.

Энг қулай шароитлар - терморегуляция механизмлари кучланишисиз организмнинг нормал иссиқлик ахволини таъминловчи хамда узоқ ва мунтазам инсонга таъсир қилувчи Микроиқлим ўлчамларининг йиғиндиси. Улар Мехнатга қобилиятлиликнинг юксак савияси учун шарт - шароит яратади ва иссиқ - қулай комфорт сезувчанликни таъминлайди.

Инсонга узоқ мунтазам таъсир этишда терморегуляция механизмлари - кучланиши билан давом этадиган организмнинг иссиқўл ик холатида дархол нормаллашувчи ўзгаришлар чақирадиган Микроиқлим ўлчамлари йиғиндиси йўл қўйиладиган иқлим шароитлари деб қаралади. Бундай холда организмга шикаст етмайди ёки саломатликнинг ахволига зарар бўлмайди, бироқ дискомфорт иссиқликни сезиш, инсон қутқариш ёмон хис қилиши ва мехнатга лаёқати пасайиши (сустлашиши) мумкинлиги кузатилади.

Микроиқлимнинг инсон организмига таъсири

Ишлаб чиқариш биносининг микроиқлими ходимга катта таъсир кўрсатади. Тавсия этиш мазмундан микроиқлимнинг айрим ўлчамларининг четга чиқиши Мехнатга лаёқатни сустлаштиради, ходимнинг хиссиётини ёмонлаштиради ва касбий касалликларга олиб келиши мумкин.

Ҳаво ҳарорати. Паст ҳарорат организмнинг совуб кетишга хамда шамоллаш касалликлари чиқишига сабаб бўлади.

Юқори ҳароратда - организм қизиб кетади, жуда кўп микдорда терлайди, Мехнатга лаёқат сустлашади. Ишчи эътибори сустлашиб, бахтсиз ходисага олиб келиши мумкин.

Ҳавонинг юқори намлиги тери ва ўпканинг устки қисмидан намликнинг буғланишини кийинлаштиради ва оғир - оқибатда организмнинг терморегуляцияси бузилишига, инсон ахволининг ёмонлашуви, Мехнатга лаёқатлиликнинг сустлашувига олиб келади. Паст намликда (< 20%) - юқори нафас йлларининг шиллиқ пардалари кўриб колиши кўзатилади.

Ҳаво харакати тезлиги. Инсон в к 0,15 м/сек.да ҳаво харакатини сеза бошлайди. Ҳаво оқимининг харакати унинг ҳароратига боғлиқ. 360 С > т да оқим инсонга салқинлатувчи таъсир, 400 С < т да ноқулай, ёмон, салбий таъсир кўрсатади.

Ўлчамларни нормалаш

ГОСТ 12.1.005-76 ССБТ “Ишчи мухит ҳавоси. Умумий санитария-инженерия талаблари” организм қувват харажатларига боғлиқ холда 3 тоифадаги ишларни кўзда тўтади:

<u>Енгил жисмоний</u>

1а - жисмоний куч талаб қилмайдиган ўтирган холда;

1б - ўтириб, туриб ёки юриш билан боғлиқ айрим жисмоний кучланиш;

<u>Жисмоний ўртача оғир</u>

2а - 1 килогача буюмларни енгил олиб юриш билан боғлиқ; маълум жисмоний кучланишни, 10 килогача йўқни буюмларни кўтаришни талаб қилувчи турган ёки ўтирган холда;

<u>Оғир жисмоний</u>

2б - 10 3 килодан ортиқ вазндаги доимо олиб юриш; ташиш билан боғлиқ ва катта жисмоний куч талаб этадиган;

4.1.1-жадвалида йил фасли ва ишлар тоифасини хисобга олган холда Микроиқлим ўлчамларининг қулай меёрлари берилган. Таъкидлаш жоизки, йилнинг иссиқ даврида ҳавонинг ўртача суткалик ҳарорати к 100 Ц дан

юқори, йилнинг энг совуқ даврида к 100 Ц дан паст, нисбий намлик 40-60% дир.

Микроиқлим параметрларининг оптимал меёрлари

Ҳавода мавжуд қотишмалар катта ахамият касб этади. Ишлаб чиқариш жараёнида ҳавога захарли моддалар (буғлар, газлар, чанг) ажралиб чиқиши мумкин. Улар нафас йўллари орқали ва меда-ичак тракти орқали инсон организмига тушади ва салбий оқибатларига олиб келишга қодир.

ГОСТ 12.1.007-76 га мувофиқ, инсон организмига таъсирида касбий касалликлар ёки инсон саломатлиги ахволининг оғирлашувларига олиб келувчи моддалар захарли моддаларга киради. Захарли моддалар хавфнинг 4 та синфига бўлинади:

1. Фавқулотда хавфли.
2. Юқори хавфли
3. Мухтадил хавфли
4. Кам хавфли

Микроиқлим ўлчамларининг қулай меёрлари

4.1.1-жадвал

Иш даври	Иш тоифаси	Ҳарорат, C^0	Ҳаво ҳаракати тезлиги м/с дан ортиқ эмас
Совуқ	Ia	22-24	0.1
	Id	31-23	0.1
	Ia	18-20	0.2
	Ib	17-19	0.2
	III	16-18	0.3
Иссиқ	Ia	23-25	0.1
	Id	22-24	0.2
	Ia	21-23	0.3
	IIb	20-22	0.3

	III	18-20	0.4

Ишчи худуднинг ҳавода мавжуд захарли моддалар устидан назорат 1-синф моддалари учун узлуксиз бўлиши ва қолган синфлар моддалари учун даврий бўлиши мумкин.

Ишчининг 8 соатли иши ёки бошқа бир давомийликда, бироқ бутун иш стажи давомида хафтасига 41 соатдан кам бўлмаган вақтда кундалик бўлишидаги касаллик ёки саломатлиги ахволининг огишмасини чақирмайдиган концентрация ҳавода зарарли моддалар меёрли йўл қўйиладиган концентрацияси деб аталади.

Меёрли йўл қўйиладиган концентрация 700дан ортиқ турдаги зарарли моддалар учун андоза белгилайди. Айрим моддалар тавсифи 4.1.2-жадвалида:

Ишчи худудининг ҳавосида меёрли йўл қўйиладиган концентрация захарли моддалар

4.1.2-жадвал

Моддаларининг номланиши	Меёрли йил қўйиладиган концентрацияси мг/м^3	Хавф синфи
Азот оксиди	5	2
Аммиак	20	5
Сулғфат ангидриди	1	2
Бензин Ёритмаси	300	4
Бензин ёнилгиси	100	4
Металли симоб	0.01	1
Қўргошин	0.01	1
Углерод оксиди	20	4
Хлор	1	2

Ўювчи ишқорлар	0.5	2

Инсонга бир юналишли харакатдаги неча хил зарарли моддалар бир вақтнинг ўзида таъсирида уларнинг МЙКК га нисбатан ҳавода фактик концентрациялари (С1, С2,..., Сн) нисбати миқдори:

$$C_1/МЙкК_1 \ k \ \ C2/МЙкК_2 \ k \ ... \ k \ C_n/МЙкК_n < 1$$

Масалан: турли спиртлар, кислоталар, ишқорлар, сулфидли ва сулфат ангидрид.

Санитар нормаларнинг ахоли пунктлари учун зарарли моддалар МЙКК си ишчи бинолари ҳавосидагига нисбатан анча кам ўрнатилади. Хатто мукаммал технология ва замонавий ускуналар билан хам ишлаб чиқариш биноси ҳавосига зарарли моддаларнинг тушмаслигига тула эришиб бўлмайди. Бундай холатларда инсонларни химоялаш учун вентиляция (қулай иқлим шароитларини яратишни таъминловчи ва технологик жараён талабларига жавоб берувчи ишлаб чиқариш биноларида уюшган ва мунтазам ҳаво алмаштириш) дан фойдаланади.

Вентиляция табиий ва сунъий (механик) турга бўлинади. Табиий вентиляция ўз навбатида уюштирилган (аерация) ва уюштирилмаган (инфилтрация)га бўлинади. Механик вентиляция ирмоқ, торўтиб оладиган, мураккабга ажралади.

Бир ишлаётганга Вном = 20 м3 да ҳаво затадиган

> 30 $м^2/с$ ишлаётганга. Вном 20 $м^3 < В < 40$ $м^3$ ҳаво узатиш > 20 $м^2/с$ Бинода дераза ва фонарлар бўлмганида

> 40 $м^3/с$ ҳаво Вном > 40 $м^3$ дераза ва шифтдаги фонарлар мавжудлигида бир ишловчига, захарли моддалар бўлмганида дераза ва эшинлар орқали табиий вентиляциядан фойдаланишга рухсат берилади.

Ишлаб чиқариш биноларида ҳавонинг харакатланиш тезлиги 0,03< В < 0,5 м/сек атрофида.

Тортиб олинадиган вентиляция:

· Дераза ва эшиклар орқали ҳаво етарли бўлса;

· Бинода одамларнинг қисқа вақт бўлишлари холатларида

· Бинодан ифлосланган ҳавони кўп қисмини чиқариш талаб қилинганда қўл ланилади.

1 - махаллий сургич, 2 - патрубкалар, 3 - ҳаво ўтқазадиган, 4 - филтр, 5 - тиндиргич, 6 - вентилятор, 7 - чиқариш қувири

Ирмоқ вентиляциядан:

· Бинода тўлиқ ҳавони алмаштиришни талаб этишда;

· Бинода захарли, хавфли ва ўта сассиқ ифлосланиш ёки газлар чикмаётган бўлса;

· Ифлосланган ҳавонинг бинога киришини огохлантирилаётганда қўлланилади.

1-ҳаво қабул қилгич, 2-филтр, 3-ҳаво ўтқазадиган, 4-калорифер, 5- намловчи, 6-вентилятор, 7-ҳаво ўтқазадиган, 8-ирмоқ хураклари (ёки тешик ёриқлар)

Ирмоқли - сўрғич вентиляция вентиляциянинг фақат биргина тизими билан бино ҳавосини тозалаш имкони бўлмаганида ўрнатилади. Бундай вентиляция созлаш ва ишга туширишда катта харажат талаб қилади, ўта самарали саналиб, фақат айрим холатларда зарурат туғилганда лойихалаштирилади.

Филтрлар - ғовакли механик чанг ажратувчилар, электрофилтрлар ва мойли.

ғовакли- (ипсимон, газмолли, донли, гравияли) чанг филтрлар ғовакларида тез-тез ўтириб қолади, кўпинча филтрловчи масса тепасида ва ғоваклар деворларида қолади.

Механик чанг ажратувчилар - турли хил циклоплар, чанг утирувчи камералар, чангтўпловчилар.

Електрофилтрлар - доимий тарзда юқори кучланишдаги токни ўтқазувчи ҳаво ўтқазгичи ичида электродлар ўрнатилган. Электродлар

ёнидан ифлосланган ҳаво ўтаётганда чанг зарралари нурланаётган электрод электронларининг салбий электрзаряд оладилар, оқибатда улар ерга циш электродлар юналишида жойлашади ва шу ерда чанг тупловчиларга ўтириб қолади.

Мойли филтрлар - ифлосланган ҳаво ва мойли устама билан циш устунини хосил қилувчи мойланган қисқа металл қувирчалар билан тўлдирилган катакли қути. Бундай филтрлар ирмоқ ва сурғич вентиляцияда қўлланилади.

Афзалликлари - қурилма ва хизмат кўрсатиши оддий. Филтр ифлосланган пайтда доиралар даврий тарзда иссиқ сода ёритмасида ювилади ва уларнинг устамалари мойланади (доиралар -кутиси билан мойли ваннага солинади. Чангни тозалаш учун қурилмалар чанг ва чанг заррачаларининг характери ва хажмини инобатга олган холда танланади.

Чанг заррачалари хажми юзасидан кичик, ўртача ва йирик чангга тақсимланади.

I. Энг камида - агар 1 $м^3$ ҳавода 50 мг гача чанг бўлса.

II.ртача 500 мг гача.

III. 500 мг дан анча юқори.

Замонавий филтрлар 10 мк гача энг кичик чангни сезиб, 1 $м^3$ ҳавога 1-2 мг ни тозалашга қодир.

Тозалаш даражасига кўра газмолли ва электрик филтрлар ўта самарали, улар 10000 $мг/м^3$ гача, яъни 99,5% чанги мавжуд ҳавони тозалашга қодир.

Ирмоқ вентиляцияси учун тозалаш даражаси қуйидагича - ишлаб чиқариш биносининг ишчи худуди ҳавосида зарарли моддалар концентрацияси < 30% МЙКК.

Ифлос чанг ёки зарарланган моддалар бор ҳаво доимо хам тўлиқ кўзга ташланмайди. Йилнинг энг совуқ даврида сурилаётган ҳавони иситиш учун иссиқўл икни тежаш максадларида ифлосланган ҳаво аралаш камерага

хайдалиб, (>10%) ташқи ҳаво билан аралашиб, сўнг тозалангач, яна бинога узатилади. Бундай ҳаво айрибошлаш рециркиляция деб аталади.

Аралаштирувчи кам ерга суриладиган ҳаводa зарарли ва портлаш хавфи бўлган (аккумуляторлардан) моддалар мавжуд бўлса, рециркиляцияга йўл қўйилмайди.

Радио ва телестудияларининг радиозатиш марказларида рециркиляция бинода ҳаво махсус, атайлаб совутиладиган йилнинг энг иссиқ вақтида хам амалга оширилади. Бинода ҳаво т, Р, В сининг даврий текширувчи ҳаво алмаштиришнинг қисқалиги вентиляция қурилма харакати самарадорлигининг назорати хисобланади.

Иситиш. алоқа корхоналарининг ишлаб чиқариш биноларида аппаратура, қурилма, машиналар иши чогида иситиш тизимини танлашда хисобга олиниши зарур бўлган катта миқдордаги иссиқўлик хосил бўлади. Жумладан аппаратура, ускуналар устамаларининг т к 600 Ц ҳароратида бинода ҳаво 150 С гача қизийди, т к 100 - 1250 С да эса ҳаво 300 С гача қизийди. Бунда ёруғлик, инсонлардан тарқаладиган иссиқўликни инобатга олиш зарур. Санитар нормалар бўйича қишда бинода т > 160С ташкил қилади. Автозал, кросс, изга солувчи, коммўтатор хоналари, музокара пунктлари, лабораториялар, маъмурий идора биноларида т к 180 Ц ни ташкил қилади. Конструкторлик бюроси, кутубхонада ҳарорат т >200 Ц га тенг бўлади. Ёзда бинодаги ҳарорат ўртача ташқи ҳаво ҳароратидан энг жазирама ойининг соат 1300 да кўпи билан 50 С га юқори бўлиши керак, лекин 55 фоиз нисбий намлик холатида 280 С дан юқори бўлмаслиги лозим.

Саноат чанги ва унга қарши кураш

Келиб чиқиши бўйича чанг органик (усимлик ва хайвонот олами), норганик ва аралаш бўлади. Чанг организмга нафас йўллари орқали тушади, ўпкага ўтиб, кўзнинг шиллиқ пардалари ва тери устига ўтириб қолади. Чангни узоқ вақт давомида ютиш ўпканинг сурункали хасталигини юзага келтиради. хасталик пневмокониоз деб аталади.

Зарари бўйича чанг агрессив (токсик) - қўрғошинли, силикатли ва ноагрессив -кўмирли, ёғоч пихли, шакар кунли, ўнлига бўлинади.

Кўринишига қараб ўлчовли (аерозолғ) ва утирган (аерогелғ) га бўлинади. Чанг заррачаларининг миқдори қанчалик кичик бўлса, шунча чанг хавфлидир.

Ўпкага 1 дан 5 мк гача хажмидаги чанг заррачалари тушади. 5-10 мк дан катталари бурун- халқумга ўтириб қолади ва йўталганда, хамда акса урганда бўлинади. Алоқа корхоналари цехлари, электротехника ва радиоелектроника саноати заводларида фаолият давомида кимёвий моддалар буғлари ажралиб чиқади - улар ёритма, аралашмалар, конденсаторлар ишлаб чиқаришда симоб буғлари, пайвандлашда қўргошин буғлари ажралади. Агар зарарли ажралмалар санитар нормалар ва меёрли йўл қўйиладиган концентрацияга нисбатан сезиларсиз бўлса, ундай холда махсус соғломлаштириш тадбирларидан фойдаланиш талаб қилинмайди.

Сезиларли чанг ажралмалари билан ишлаб чиқариш бинолари учун ҳаво мухитини соғломлаштириш юзасидан профилактика тадбирларини ўтқазиш зарур:

I. Технологик жараёнларни такомиллаштириш ёки ўзгартириш;

II.Вентиляция тизимларини тўғри лойихалаштириш ва эксплуатацияси;

III Ҳавони кондиционерлаш махсус тизими қўлланилиши, шунингдек уни озон билан тўйинтириш;

IV. Изоляция қилинган биноларда зўнани чанглантирувчи ёки ажраладиган зарарликларга имкон берувчи агрегатларнинг ажралиши;

V.Ишлаб чиқариш жараёнини автоматлаштириш ва механизациялаш, дистанцион бошқарувнинг қўлланиилиши.

Индивидуал химоя воситалари - респираторлар, чангга қарши кўзойнаклар.

Чанг заррачалари сони ва сифати ва бошқа аерозолларини аникўл аш учун умуман бино ҳавосини, айниқса ишчи худудида (полдан 1 дан 2

метргача) ва слесар-таъминловчининг тез-тез бўлиб турли худудида ҳавони мунтазам тарзда тахлил қилиш зарур.

4.2. Ёнғин ҳавфсизлиги

Ёнғин - моддий зарар келтирувчи махсус чоқ ташқаридаги назорат қилинмайдиган ёниш.

Алоқа корхоналарида ёнғин чиқиши сабаблари - қиздириладиган электр асбобларнинг нотуғри йиқилгани ёки бузуқ холати, енгил алангаланадиган суюқлик билан эхтиётқорликсиз муносабатда бўлиш, пайвандлаш ишларини ўўтқазиш қоидаларига риоя қилмаслик, ёнғин режимининг бузилиши (олов билан нотуғри муносабатда бўлиш, рухсат берилмаган жойларда чекиш). Аксарият ёнғин моддаларнинг з-зидан алангаланишидан, статик электр токи харакати ва бошқа.

Бинолар ва иншоатларни лойихалаштириш, кириш ва фойдаланиш, шунингдек технологик жараёнларни ишлаб чиқиш ёнғин чиқиш эхтимоли ва ёнғиннинг хавфли омилларининг инсонларга таъсири эхтимоли йилига 10-6 дан ошмайдиган қилиб олиб борилади.

Ёнғин хавфсизлиги қоидалари устидан назоратни респубўликамиз Ички Ишлар Вазирлигининг ёнғиндан криклаш Бош бошқармаси тегишли бошқармалар ва улкалар, вилоятлар бўлимлари орқали амалга оширади. Ёнғин назорати туман инспекциялари, шунингдек ўт ўчириш қисмлари ва отрядлари бўйсинади.

Давлат ёнғин назорати органлари ёнғин режимини бузган айбдор шахсларни жаримага тортиш, ёнғин чиқиш хавфи туғилса, бутунлай айрим худудлар ва ёки корхоналарда ишни тўхтатишга хақлилар.

Алоқа корхоналарида ёнғин хавфсизлиги учун унинг рахбари маъсул, жавобгар хисобланади. Рахбар ўз буйруғига кўра, корхона бўйича ёнғин хавфсизлиги учун жавобгарликни цехлар, участкалар, хизматлар бошлиқларига йўқлайди. Хар бир хонада ёнғин хавфсизлиги учун жавобгар шахс исми-шарифи кўрсатилган табличка осилади.

Ёнғин-қоровул-крикчисига эга алоқа корхоналарида кундалик ёнғин-профилактик ишлар ёнғин-қоровул крикчи бўлинмасининг шахсий таркиби томонидан олиб борилади.

Ёнғин-профилактик ишларни ўўтқазишни ташкил қилишда обектли ёнғин-техник комиссияларининг мухим урни бор. Ёнғин-техник комиссиялар таркибига корхонанинг бош мухандиси, ёнғин қоровул криклаш вақиллари, бош энергетик, бош механик, бош технолог, техника хавфсизлиги бўйича мухандис, касаба уюшмалари ташкилотлари вақиллари киради. Ёнғин-техник комиссия корхоналарни 1 чоракда камида 1 марта текширувдан ўтқазади.

Ўт олиши ва алангани учириш воситалари туғрисида умумий маълумотлар

Ёниш-модда оксидланишининг тезқор кимёвий реакцияси бўлиб, кўп миқдордаги иссиқлик ва ёруғликнинг ажралиб чиқиши билан характерланади. Ёниш аланга билан ва алангасиз хам бўлиши мумкин. Ёниш жараёни агар ёнилғи моддалари, оксид ва аланга манбаи мавжуд бўлган жойда хосил бўлади.

Ёқилиш манбаи бўлиб, ёнаётган ёки қизиган модда, шунингдек етарли даражада иссиқлик энергияси захирасига эга электр разряди хизмат қилади.

Оксидловчи-хавода мавжуд кислород, бироқ ёниш жараёни кислород бўлмган тақдирда хам чиқиши мумкин. Водород, сурма ва айрим металлар хлорда ёнади. Ёниш жараёни оксидловчи етарли даражада мавжуд бўлганда амалга ошиши мумкин. Кпчилик моддаларнинг ёниши хавода кислород концентрацияси 12-14 фоизгача пасайган тақдирда тухтайди.

Портлаш-енергия ажралиши ва сиқиқ газлар хосил бўлиши билан характерланувчи бир зумлик кимёвий айланиш.

Портлашда жуда кп газ ажралиб чиқади. Улар юқори хароратгача қизиб, хажми кенгаяди ва катта куч билан бинолар деворлари ёки идишларга таъсир эътиб, портлаш рўй беради. Портлаш пайтида босим 106 Па, харорат 1500-20000 га, портлаш тлқинининг тарқалишии тезлиги сониясига бир неча юз метрга етади. Шу боис портлашлар катта талофатлар ва ёнғинларни

келтириб чиқаради. Портлаш жараёнида ажралиб чиккан иссиқлик энергияси ёниш жараёнини давомли ишлаб туриш учун етарли эмас.

Алангаланиш-ёқилиш манбаи таъсири остида аланга хосил қилувчи ёнишнинг вужудга келиши. Барқарор ёниш хосил бўладиган ёқилғи моддаларнинг паст харорати чуғланиш харорати деб аталади.

Ўз-ўзидан алангаланиш - ёқиш манбаисиз ёниш. Торф, курум, мой увадалар з-зидан алангаланади ут оладиган. Ёнилғи моддаларнинг энг паст харорати з-зидан алангаланиш харорати деб аталади. Ёнғин чиқадиган ёқилғи моддаларнинг энг кам концентрацияси алангаланишнинг паст концентрацион кўламли деб аталади.

Алангаланишнинг юқори концентрацион кўламли алангаланиш эхтимоли мавжуд ёқилғи моддаларнинг максимал концентрацияси билан аниқўл анади. Буғлар ва газлар учун алангаланишнинг концентрацион кўламлари фоизларда, чанглар учун гғм3 да изохланади.

Масалан, бензин учун 0,79% ва 5,16%, кумир чанги учун - 114 г/м^3 .

Ёниш жараёнини ёнаётган моддалар хароратини алангаланиш хароратидан пастланса тухтатиш мумкин ёки ёнаётган материалларга кислороднинг еўтиб боришини бас қилинса.

Бунга 2 йл билан эришилади: совтиш ва изоляция билан. Совтиш учун сув, углеродли қордан, изоляция учун-буғ, кўпик, ут учирувчи ккунлар, кумлар, асбест материалдан фойдаланилади.

Сув – ўтни ва суюқ газсимон моддаларни ўчиришнинг ўта кенг тарқалган арзон воситаси.

Сув ёнғин алангаланадиган суюқликлар (бензин, керосин, бензол ва хоказо) ни ўчириш учун қўл ланилмайди, негаки, бу моддалар сувга нисбатан кам мустахкам зарядга эга. Бундай суюқликлар сув бўйлаб оқиб кетади ва ёниш қисмини янада кенгайтиради.

Кучланиш остидаги электр қурилмани сув билан ўчириш мумкин эмас, негаки электр қувир орқали сув окиб тушиб, инсон электр токи билан шикастланиши мумкин.

Электр қурилмани учириш учун SO_2 углекислотадан фойдаланилади, негаки у паст электр ўўтқазиш кучига эга. Зичланган углекислотанинг тезда парланишида >78 C^0 хароратли қор Кўринишидаги пахтасимон кўпик пайдо бўлади. Углекислота ёнаётган моддани совўтади ва унга кислороднинг тишига тўсқинлик қилади.

Ёқилғи суюқликлар, айникса нефтғ махсулотларини хавойи-механика кўпиклар ёрдамида учирилади. У кўпик хосил қилувчи (ПО-1, ПО-6) хаво билан сув ёритмаларининг жадал аралашувида хосил бўлади.

Кимёвий кўпик масалан, (олтингугурт) сульфат кислотанининг ишқор ёритмаси бирикувида хосил бўлади.

Ўт ўчирувчи кукунлар қаттиқ моддалар, сув билан, электр қурилмалар билан реакцияга киришувчи моддалар ёнишини тухтатиш учун қўл ланилади.

Кукунлар изоляцион катлам хосил қилади. қиздирилганда улар кислород концентрациясини камайтирадиган ноёнилғи газлар хосил қилиб, майдаланади. қаттик, газ симон ва суюқ моддаларнинг ёнишини чоқка кум ташлаб, асбест, брезент газмол ёки кошма ёпиб учириш мумкин.

Ишлаб чиқариш бинолари ва ускуналарга ёнғин хавфсизлиги талаблари

Ишлаб чиқариш биноларини лойихалаштириш ва қурилишида ишлаб чиқаришнинг ёнғин хавфсизлигини инобатга олиш зарур. қурилиш меёрлари ва қоидаларга кўра, бутун ишлаб чиқаришлар ёнғин ва портлаш хавфи бўйича А,Б,В,Г,Д ва Ё тоифасига мансуб.

В тоифасидаги ишлаб чиқаришлар (ёнғин хавфи мавжуд) 610 С дан зиёд буғлар, ёнилғи чанглари ёки толалардан чиқиши эхтимоли бор ёқилғи суюқликлари мавжудлиги билан характерланади, уларнинг алангаланиши куйи кўламли 65 г/$м^3$ дан ортиқ сув, хаво кислороди ёки бир-бири билан қаттиқ ёнувчи моддалар билан заро бирикувда ёнишга кодир моддалардир. Бундайларга ёнилғи қобиқли кабеллари бор, ёғоч ва пластика, коғоз,

мешкотар, ёнувчи плёнка қўлловидаги ускуналари бор алоқа корхоналари хоналари киради.

Хукмрон шамоллар хисобга олинган холда биноларнинг жойлашиш ўрни танланади. қурилишда қўл ланиладиган материаллар ва конструкцияларни бинолар ва иншоотларнинг оловга бардошлилик даражаси белгиланади. Оловга бардошлилиги даражаси материалларнинг ёниш, алангаланиш гурухи ва қурилмаларнинг утга бардошлилик кўламига боғлиқ. Алангаланиш бўйича материаллар ноёқилғи, қаттиқ ёқилғи ва ёнилғига тақсимланади. Мослама қурилишининг ўтга бардошлилик (даражаси) кўламли - синов бошлидан бирон бир белги хосил бўлгунча утга бардошлилиги аниқўл анадиган вақт соатларда;

1.Конструкцияда дарз кетишлар пайдо бўлиши ёки кобили ятини йўқотиши.

2.Қиздирилмайдиган контрукцияда хароратнинг 1400 С гача кўтарилиши.

Ноёқилғи ёки қаттиқ ёнилғи материаллардан асосий қурилиш конструкцияларнинг ўтга бардошлилик кўламлари 0,5 дан 2,5 соатгача ўзгаради.

Биноларнинг ишлаб чиқариш тоифаси ва ўта бардошлилик даражасига қараб уларнинг қавати танланади.

А,Б тоифаси учун каватнинг сони 6 дан ошмаслиги лозим.

В тоифаси учун каватлар сони чекланмайди, лекин асосий конструкциялар ноёнилғи ва ёниши кийин ёнилғи материаллардан қилиниши лозим. Алоқа корхоналарининг барча қурилмалари лойихаларида инсонлар ва моддий бойликларни тез ва хавфсиз ерга кчириш учун йллар аввалдан режа қилиб куйилган бўлиши лозим. (Фақат лифт эмас). Эвакуация йллари қисқа ва етарли кенгликда бўлиши керак. Чиқиш эшиклари Фақат ташқарига очилиши зарур (тебранадиган ва харакатланувчи эшикларга жойлашишга рухсат берилмайди). > 10 м дан юқори бўлган бинони ташқаридан ёнғин зинапоялари билан жихозлайдилар.

Ёнғин хавфсизлиги

Узатгич радиостанцияларда юқори частоталар токлари, электр симлари, қувурлари ва бинонинг ёнаётган қисмлари билан дахлдор бошқа металл конструкциялардан хосил бўладиган контурларда индукцияли токлар ёнғин чиқишининг сабабларидан, бири бўлиши мумкин (гулкоғозлар, ёғоч мослама, фанера ва хоказо). Юқори частоталар индукцияли токлар кабель траншеялари ва ёғоч деворли каналларда ёнғинни чакириши мумкин. Бу каналларда ёнувчи газлар мавжуд бўлса, айрим учкунлар ва хатто оғир оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган портлашлар бўлиши эхтимолдан холи эмас. Электр алоқа корхоналарининг нурли тизимлари орасида TLO - 16, TLO-30, TLO-60 (тревога нурли оптик) ва бошқа ёнғин кнопкали нур тизими хабарчаси (PQIL) ва PILV қўлловидан таркалган.

Айланма тизимлардан ТКОЗ-50 (тревога халқа оптик ёзадиган) шлейф ёнғин хабарчилар хабарчисидан фойдаланиб 50 та хабарчига ёзадиган ўта кенг таркалган.

ЕАК чироқ, тутукли, иссиқликли бўлиши мумкин (хабарчилар чироққа, тутунга ва иссиқка таъсирчан бўлади).

қулбола хабарчилар (тугмали ва кодли) аввалдан шартлашилган кодни затилишини таъминлайди, қўл да ёқилганда ишлайди.

қулбола (тугмачали) - 500 С дан қ 600 С хаво харорати хамда Рк98% да қўл ланилади.

Пол даражаси ёки ердан 1,3 м ораликда хонадан ташқари 150 м масофада, хона ичида бир-биридан 50 м масофада урнатилади.

Алоқа корхоналарида ёнғинларни учиришни ташкил қилиш

Ёнғин сигнализацияси воситалари сифатида телефон ва радиоалоқа, товуш сигналлари, шунингдек ёнғин сигнализациясининг махсус қурилмалари қўл ланилади.

Ёнғин туғрисидаги ахборот чиқадиган хабарчилар, хабарчидан сигналларни қабул қилувчи қабул станцияси, бирикувчи чизиқлар ва

озиқланиш манбалари ёнғин сигнализацияси қурилмаларининг асосини ташкил қилади.

Қул хабарчилари (PQIL-9) тугмача босилиши орқали харакатга келтирилади. Бу хабарчилар кўзга кўринарли жойларда (зинопоя майдонлари, дахлизларда) жойлаштирилган бўлиб, қизил рангга бўялади. Ёнғин содир бўлган тақдирда химоя ойнаси синдирилади ва тугмачаси босилади, электр занжир цишади ва қабул станциясида товуш сигнали юзага келади ва сигнал чироқ ёнади.

Айни пайтда автоматик хабарчилар кенг қўлланилади. Ишлаш тамойилига кўра, улар иссиқлик, буғли, аралаш ва чироклиларга бўлинади.

Иссиқлик хабарчилари максимал харакатли АТИМ-1, АТИМ-3 созланганилига қараб, харорат 600, 800 ва 1000 С гача ктарилганда ишлайди. Хабарчилар киздирилиш холатида биметалл пластинка деформацияси оқибатида ишлайди. Бу хабарчилардан хар бири 15 $м^2$ гача майдонни назорат қилишни мумкин. Шунингдек ПТИМ-1, ПТИМ-2 ярим ўтқазгич термохабарчилар мавжуд. Термоқаршилик уларда сезгир элемент саналиб, улар киздирилганда занжирда ток згаради. ПТИМ хабарчилари 400-600 гача хароратда ишлаб, 30 $м^2$ гача майдонни химоя қилади.

ДПС-038, ДПС-1АГ дифференциал харакатдаги иссиқлик хабарчилари харорат тезлигига (тезқор ктарилиш) ишлаб, портлаш хавфи бор биноларда қўл ланилади. Хар бир шундай хабарчи 30 $м^2$ гача майдонни назоратига олади. Дифференциал хабарчиларда термобуғлар ишлатилади, уларни киздирганда термо ЭДС вужудга келади.

Тутунли хабарчилар сезгир элемент сифатида ионизацион камерани ишлатади. Радиоактив изотоп плутоний 239 харакати остида камерада ионизацион ток ўтади. Камерага тутун тушса а - нурлар ютилиши кўпайиб, ионизацион ток камаяди.

Аралаш хабарчи (АХ)-1 тутунли ва иссиқлик хабарчисининг бирикмаси термоқаршилик бириктирилади. Хабарчилар хам тутунга, хам юқори харорати 600-800 С, хизмат кўрсатиш хисоб майдони - 50-100 ТХ-1 ва

АХ-1 хабарчиларини нам, ўта чанг биноларда, ишқорлар, кислоталар буғлари мавжуд ва бинолар харорати 800 C^0 дан ортиқ жойларга урнатиш мумкин эмас. Чунки сохта хабарчилар ишлашига йўл қуйиб бўлмайди.

Чироқли хабарчилар ЧХ-1, АИП-2 аланганинг Ултьрабинафша қисмига сезгир бўлади.

Уларда фотонлар хисобўлагичлари сезгир элемент хисобўланади. Бу хабарчиларни < 50 м дан кичик ёруғликни биноларда ўрнатилади. Улар тахминан 50 $м^2$ майдонни назорати остида ушлайди.

Қуриклаш хабарчилари -1 (ҚХ) (тизимда 5 дона) 25 м масофада унга инсон яқинлашганда антенна зичлиги ўзгариши тамойили бўйича ишлайди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтишим мумкинки, бугун замонавий ҳаётни ахборот-коммуникация технологияларисиз тасаввур қилиш мушкул. Зеро, бу технологиялар қисқа муддат ичида бизнинг турли алоқа тизимлари орқали мулоқот қилиш имкониятлари ва ахборот олиш усуллари тўғрисидаги тасаввурларимизни ағдар-тўнтар қилиб юборди. Ҳозирги вақтда АКТ жамият турмушининг барча соҳаларида – давлат бошқарувида, иқтисодиёт, тиббиёт, таълим, фан ва маданият, маиший турмуш ва бошқа соҳаларда кенг қўлланилмоқда. Ҳеч қандай муболағасиз айтиш мумкинки, бирон-бир мамлакат ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантирмай туриб, ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан муваффақиятли ривожлана олмайди.

АКТ ривожи таҳлили маълумотларига қараганда, республика маҳаллий АТС тармоғи 2010 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра 2 мингдан ошган. Улардан рақамли технологияга асослангани 2008 йилнинг 1 сентябрь ҳолатига кўра 86,1% ни ташкил этган. Охирги пайтларда уяли алоқа хизмати жадал суръатлар билан ривожланяпти. Республикада бешта уяли алоқа оператори мавжуд. 2011 йил мартида Ўзбекистон бўйича уяли алоқа абонентлари сони 22 млн. дан ошди. Бугунги кунда бу кўрсаткич 22,6 млн. дан ҳам ортган.

Хорижий экспертларнинг таъкидлашича, Ўзбекистон икки йилдан бери дунёнинг юқори даражадаги "уяли алоқа ривожланиш индекси" га эга бўлган давлатлари ўнталигига киряпти. Бугунги кунда Ўзбекистондаги барча уяли алоқа операторлари 3G тармоғини кенгайтииш ишларини бошлаб юборишган.

Таҳлилнинг каттагина қисми Интернет тармоғини ривожлантириш ва ундан фойдаланишни кенгайтиришга бағишланган. Масалан, Интернет тармоғига уланишни таъминловчи халқаро каналларнинг ўтказиш қобилияти 2010 йилнинг 1 январида 2560 Мбит/с ни ташкил этган. 2002 йил бошида эса бу кўрсаткич атиги 8,5 Мбит/с дан иборат эди.

Таҳлил АКТ соҳасидаги мутахассисларгагина эмас, балки кенг ўқувчилар доираси - олимлар ва илмий ходимлар, ўқитувчилар, талабалар, ўқувчилар, журналистлар, менежерлар учун қизиқарли бўлиши аниқ.

Ҳозирги кунда инсон ўзини уяли алоқасиз тасаввур қила олмайди, чунки ишда ҳам, кўчада ҳам, деярли дунёнинг ҳамма нуқтасида туриб бу уяли алоқа воситасиз юриш ноқулай ҳисобланади кишига. Уяли алоқанинг ривожлани Ўзбеситоннинг уяли алоқа операторларига албатта узвий боғлиқдир. Юртимзнинг “МТС”, “Билайн”, “Ucell”, “UzMobile” ва “PerfectumMobile” оперторлари ўзининг хизматларини аъло даражада олиб борсалар, мамлакатда уяли алоқа ривожланиши янада ортади. Бу эса чет эл инвесторларининг мамлакатимизга олиб кираётган сармояси янада ошади, бу дегани қўшимча ишчи ўрин ва аҳоли даромадининг ошиши демакдир. Ҳозирги кунда Ўзбекистон алоқа уяли алоқа хизматлари арзонлиги бўйича дунёда 3 ўринда туради, алоқа сифати бўйича 9 ўринда туради. Бу кўрсаткичлар ҳам Ўзбекистонни дунё мамлкатларига танитади, албатта. Ҳукуматимиз томонидан АКТ соҳасига бўлган эътибор бежиз эмас, чунки Президентимиз Ислом Каримов айтганларидек, XXI аср бу – Ахборот технологиялари асридир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг ахборот-коммуникация соҳасига оид қонунлари: «Алоқа тўғрисида», «Телекоммуникациялар тўғрисида», «Почта алоқаси тўғрисида»,«Электрон рақамли имзо тўғрисида», «Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида», «Электрон тижорат тўғрисида», «Ахборотлаштириш тўғрисида»

2. Ўзбекистон Республикасининг умумиқтисодий характердаги қонунлари: «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида», «Табиий монополиялар тўғрисида», «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида», «Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида»

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тўғрисида»ги 2002 йил 30 майдаги Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2002 йил 6 июндаги 200-сон қарори;

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 1997 йил 31 мартдаги 165-сон қарори;

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш ҳаражатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори;

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Телекоммуникациялар ва почта алоқаси соҳасида бошқарув тизимини тако-

миллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2000 йил 27 ноябрдаги 458-сон қарори;

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Телекоммуникациялар соҳасида фаолиятлари кўрсатиш ҳуқуқи учун давлат божи миқдорларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 2001 йил 24 октябрдаги 421-сон қарори;

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 24 октябрдаги 421-сон қарорига қисман ўзгартиришлар киритиш тўғрисида»ги 2001 йил 16 ноябрдаги 453-сон қарори;

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «2001-2005 йилларда компьютер ва ахборот технологиларини ривожлантириш, «Интернет» ахборот тизимларига кенг кириб боришни таъминлаш дастурини ишлаб чиқишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2001 йил 23 майдаги 230-сон қарори;

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Ўзбектелеком» Акциядорлик компаниясини хусусийлаштиришга тайёрлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2001 йил 27 ноябрдаги 488-сон қарори;

12. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида. - Т.: Ўзбекистон, 1995 й.

13. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. - Т.: Ўзбекистон, 1995.

14. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 1999 йил 14 апрелдаги биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессиясидаги маърузаси. - Т.: Ўзбекистон, 1999.

15. Каримов И.А. Ислоҳатлар йўлидан изчил бориш – асосий вазифамиз.-Т.: ”Халқ сўзи”, 10 феврал, 2004.

16. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Тошкент, Ўзбекистон, 2010.

17. Арипов А.Н. Современные тенденции развития телекоммуникаций - Т. Т. Мат-лы международной конференции «Экономика Узбекистана: Углубление экономических реформ и либерализации», ТГЭУ, 22-23 октября 2002.

18. Арипов А.Н. Состояние и перспективы развития телекоммуникаций в Республике Узбекистан. – журн. «Экономический вестник Узбекистана», №6. 2003. стр.28-32.

19. Арипов А.Н. Тенденции развития телекоммуникаций в Республике Узбекистан. – М., журн. «Электросвязь», №8, 2003.

20. Арипов А.Н., Иминов Т.К. Состояние и перспективы развития сферы телекоммуникаций республики Узбекистан Материалы 1-ой Международной конференции по телекоммуникациям в Центральной Азии и Каспийском регионе. Стамбул, Турция 22-24мая

21. Арипов А.Н., Иминов Т.К., Инвестиционная политика развития телекоммуникаций. - Т. Мат-лы международной конференции «Техника и технология дистанционного обучения», ТУИТ, 13-14 май 2002.

22. Арипов А.Н., Иминов Т.К., Совершенствование ценообразования на услуги телекоммуникаций. Т. Мат-лы международной конференции «Экономика Узбекистана: Углубление экономических реформ и либерализации», ТГЭУ, 22-23 октября 2002.

23. Арипов А.Н., Махмудов М.М. Ценовая политика и методология формирования тарифов на услуги телекоммуникаций. – Журн. «Экономический вестник Узбекистана», №6. 2003. стр.36-39.

24. Арипов А.Н., Мирзахидов Х.М. Совершенствование организации системы управления маркетингом услуг телекоммуникаций. Ж., «Экономический вестник Узбекистана», 2003, № 8-9, стр.49-50.

25. Белоконь А.В. и др. Менеджмент организации: современные технологии, Ростов на Дону, «Феникс»,2002,

26. Буткеева Т.М. Методологические подходы к установлению тарифов в рыночной среде. Республиканский семинар «Внедрение новых техно-

логий и либерализация рынка почты и телекоммуникаций». - Т.: УзАПИТ, НТО РЭС 2001.

27. Буткеева Т.М. Минимальная граница тарифа, как результат управления расходами. XLII НТК «Телекоммуникационные технологии XXI века». –Т.: ТЭИС, 2001.

28. Варакин Л.Е. Введение в теорию развития инфокоммуникаций. - Труды международной академии связи, 2000, № 2

29. Вержбицкий В.В., Власова Ю.Ю. Оценка потребностей населения России в дистанционных образовательных услугах. Справка. - Москва 2001.

30. Государственное регулирование рыночной экономики. - М.: «Дело», 2002.

31. Гринберг А.С., Король И.А. Информационный менеджмент. М.: Юнити –Дана, 2003.

32. Информационные технологии управления. / Под ред. Г.А. Титоренко. М.: ЮНИТИ, 2002, стр. 6-12.

33. Информационные технологии. Под ред. Титоренко. М.: Юнити – Дана, 2002.

34. Кожакин В. Приватизация и реструктуризация – источники повышения эффективности отрасли связи и информатизации. Ж «Экономический вестник Узбекистана», 2003, №6,стр.21.

35. Коммерциализация интеллектуальной собственности и трансфер технологий: Учебное пособие / Научная редакция Рашидовой Г.Ш. – Т.: «Мир экономики и права», 2002.

36. Махмудов М.М. Роль отрасли связи и информатизации. Журн. «Экономический вестник Узбекистана», №6. 2003, стр.17-20.

37. Молл Е.Г. Управление карьерой менеджера. СПб.:-Питер, 2003.

38. Мухитдинов Х.А., Иминов О.К. Телекомуникация хизматлари бозори ривожланишининг молиявий асослари. Тошкент, “Академия”, 2006.

39. Мухитдинов Х.А. Ўзбекистонда ахборот - коммуникация технологиялари ҳолати ва истиқболи. Ж. “Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. Т., 2009, №5, 10-16-б.

40. Отрасль связи в 2002 г.: Итоги и надежды. Ж. «Вестник связи», М., 2003 г., № 5, стр. 16

41. Попов С.Г. Основы маркетинга: Учебное пособие. – М. «Ось–89», 2002.

42. Рахимбоев С.Қ. Телекоммуникация соҳасида баҳо сиёсатини такомиллаштириш. Ж. “Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси”. Т.,2009., №5, 46-48-б.

43. Рахимбоев С.Қ., Абдурахмонов А.Р. Халқаро ва шаҳарлараро телекоммуникация хизматлари бозорининг молиявий салоҳиятини ошириш имкониятлари. Мақолалар тўплами. “Фан ва таълимда ахборот-коммуникация технологиялари”. Т., 2010., 175-177-б.

44. Рейман Л.Д., Совершенствование системы государственного регулирования отрасли телекоммуникаций. С. Петербург, 2000.

45. Ременников В.В. Разработка управленческого решения: Уч. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

46. Сенчагов В.Г. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. – М.: Финстатинформ, 2002.

47. Серегина С.Ф. Роль государства в экономике. - М.: «Дело и сервис», 2002г.

48. Средства информатизации государственных предприятий и коммерческих фирм: Справочное пособие / Под общ. ред. Реймана Л.Д. – М.: ФИОРД-ИНФО, 2002.

49. Хэзлитт Г. Типичные ошибки государственного регулирования экономики. – М.: Серебряные нити, 2000.

50. Чернова Г.В., Кудрявцев А.А. Управление рискамы. М.: Прогресс,2003.

51. Шибаршова Л.И. Развитие сферы почты и телекоммуникаций Республики Узбекистан в период рыночных преобразований (макроэкономические аспекты). Автореферат на соискание ученой степени док.эк.наук. Т., 2000.

52. Aripov A.N., Iminov T.K, The state and prospects of the development of telecommunications sphere of the Republic of Uzbekistan 1-st International Caspian and Central Asian telecoms conferens. Istanbul, Turkey, 2002, 22-24 may.

53. **www.uzreport.com**

54. **www.gov.uz**

55. **www.tuit.uz**

56. **www.aci.uz**

57. **www.google.uz**

58. **www.pochta.uz**

59. **www.ziyonet.net**

Илова 1

ЎЗБЕКИСТОНДА АКТ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ (1991 – 2008)

	1991 – 1995	1996 – 2000	2001 – 2002	2003 – 2004
ИНФРАТУЗИЛМА	**1991** • «Уздунробита» ҚК ташкил этилди • Тошкент телеминораси жахоннинг буюк минoралари федерациясига киритилди ва 9 ўринда қайд этилди **1992** • Ўзбекистонда уяли алоқа стандарти (NMT 450) • Ўзбекистонда уяли алоқа воситасида илк қўнғироқ амалга оширилди • «Ўзбектелеком» ва «Ўзбекистон почтаси» концернлари ташкил этилди • Марказий Осиёда биринчи эфир кабел телевидение компанияси - «Камалак-ТВ» ҚК ташкил этилди **1993** • Транс-Осиё-Европа оптик толали алоқа тармоғи лойихаси бўйича ишлар бошланди • Уяли алоқа абонентлари сони 224 га етди **1994** • Уяли алоқа абонентлари сони 823 га етди **1995** • UZ домени рўйхатга олинди (29 апрел) • ЎР Марказий Банкининг банклараро маълумотлар узатиш тармоғи ишга • Уяли алоқа абонентлари сони 3 804 га етди • «Уздунробита» компанияси AMPS/DAMPS стандартига ўтди	**1996** • Уяли алоқа абонентлари сони 9 543 га етди • Unitel компанияси ташкил этилди • COSCOM компанияси ташкил этилди • Уяли алоқа бозорида GSM стандартида хизматлар кўрсатила бошлади • UzPAK компанияси ташкил этилди **1997** • Тошкент Физика-техник институти олимлари томонидан UzSciNet Ўзбекистон илмий-маърифий тармоғи ишга туширилди • Sarkor Telecom компанияси томонидан Radio Ethernet симсиз алоқа воситасида хизматлар таклиф этилди • Уяли алоқа абонентлари сони 21 555 га етди • «ТАЭ ВОЛС¬ Транс-Осиё-Европа оптик толали алоқа тармоғи миллий сегменти ишга туширилди **1998** • «UzNet» идоралараро маълумотлар узатиш тармоғи ташкил этилди • «ТАЭ ВОЛС» Транс-Осиё-Европа оптик толали алоқа тармоғи ишга туширилди **1999** • ЎР Солиқ органлари маълумотлар узатиш сунний йўлдош орбитага чиқарилди **2000** • Уяли алоқа абонентлари сони 100 минг кишига етди	**2001** • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 8,5 Мбит/с • «Tomas» компанияси UZ зонасида домен номларини рўйхатга олишни бошлади • CDMA стандартида хизматлар кўрсатувчи "Perfectum Mobile" уяли алоқа тармоғи "Rubicon Wireless Communication" ҚК томонидан ишга туширилди **2002** • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 18 Мбит/с	**2003** • UZINFOCOM марказига (ccTLD) UZ Ўзбекистон юқори поғона домени администратори мавқеи берилди • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 32 Мбит/с **2004** • «TAS-IX» маълумотлар узатиш тармоқлари ўзаро хамкорлик маркази ташкил этилди. • «Уздунробита» компанияси Россиянинг ОАО «Мобильные ТелеСистемы» компанияси таркибига киритилди • «Ўзбектелеком» АК нинг «Uzbektelecom Mobile» филиали ташкил этилди • Уяли алоқа абонентлари сони 544 минг кишига етди • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 53,7 Мбит/с
ХИЗМАТЛАР	**1992** • Ўзбекистонда илк бор SONET электрон савдолар тармоғига уланилди **1993** • Ўзбекистонда илк бор FidoNet (глобал матн шаклидаги хабарлар узатиш тармоғига уланилди • Ўзбекистонда илк бор Relcom электрон почта тизими ишлатила бошлади • «Компьютер Азия 93» - биринчи халқаро ахборот технологиялари кўргазмаси ўтказилди **1995** • Телекоммуникация техник воситалари-нинг сертификациядан ўтказиш маркази ташкил этилди	**2000** • UzSciNet тармоғи қошида Ўзбекистонда биринчи сертификатланган CISCO тармоқлар академияси ташкил этилди • "УзТВ-1" 5 ТВК биринчи сигнал узатгич ишга туширилди	**2001** • Ўзбекистонда биринчи Интернет-фестивал ўтказилди • "УзТВ-2" 9 ТВК биринчи сигнал узатгич ишга туширилди **2002** • Ўзбекистон республика товар хом-ашё биржасида ягона электрон савдолар тизими ишга туширилди • АКТ ривожланишига бағишланган ойлик «InfoCOM.UZ» журнали нашр этила бошлади	**2003** • Интернет тармоғида Ўзбекистон Республикаси Хукумати портали - www.gov.uz яратилди
ҚОНУНЧИЛИК	**1991** • Ўзбекистон минтақавий алоқа хамдўстлиги РССга аъзо бўлди **1992** • ЎР Фан ва техника давлат комитети қошида ахборотлаштириш бош бошқармаси ташкил этилди • «Алоқа хақида» қонун • Алоқа вазирлиги қошида илмий тадқиқот маркази ташкил этилди • Шахарлараро ва халқаро алоқа тармоқларини бошқариш маркази ташкил этилди • Ўзбекистон Халқаро Электралоқа Иттифоқига аъзо бўлди **1993** • «Ахборотлаштириш хақида» қонун **1994** • «ЭХМ учун дастурий таъминот ва маълумот базаларини хуқуқий химояси хақида» қонун • «ЎР ахборотлаштириш концепцияси» тасдиқланди • ЎР ахборотлаштиришни ривожлантиришни мувофиқлаштиришлаштирувчи идоралараро комиссия тузилди **1995** • «ЎР телекоммуникация тармоқларини 2010 йилгача таъмирлаш ва ривожлантириш дастури» тасдиқланди	**1997** • «Ахборот тизимлари тармоғини бошқаришни ташкил этиш ва мукаммаллаштириш хақида» Президент фармони • ЎР алоқа вазирлиги қошида почта ва телекоммуникация агентлиги ташкил этилди • Алоқа вазирлиги қошида илмий тадқиқот маркази Фан-техника ва Маркетинг Тадқиқотлари Марказига айлантирилди • Почта ва телекоммуникацияларни давлат томонидан қўллаб – қувватлаш фонди ташкил этилди • Стандартизация бўйича базавий ташкилотга асос солинди **1998** • «Радиочастота спектри хақида» қонун **1999** • «Телекоммуникациялар хақида» қонун • «1999 – 2003 йилларда миллий маълумотлар узатиш тармоғини янгилаш ва ривожлантириш» дастури тасдиқланди • «Матбуот таркатувчи» АКси ташкил этилди	**2002** • «АКТ ва компютерлаштиришни янада ривожлантириш хақида» Президент фармони • «2002-2010 йилларда АКТ ва компютерлаштиришни ривожлантириш дастури» • АКТ ва компютерлаштиришни ривожлантиришни мувофиқлаштирувчи кенгаш ташкил этилди • Ўзбекистон почта ва телекоммуникация агентлиги Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигига айлантирилди • Компютер ва ахборот технологияларини ривожлантириш ва жорий этиш маркази — UZINFOCOM ташкил этилди • Тошкент Электротехника Алоқа Институти Тошкент Ахборот Технологиялари Университетига айлантирилди • Компютер ва маълумот узатиш тармоқлари учун ускуналарини импорт қилганда божхона тўловлари бўйича имтиёзлар яратилди	**2003** • «Ахборотлаштириш хақида» қонун (янги тахлилда) • «Электрон рақамли имзо хақида» қонун • Ёш дастурчиларни тайёрлаш ва қўллаб қувватлаш маркази ташкил этилди **2004** • «Электрон хужжат айланиши тўғрисида» қонун • Ўзбекистон миллий электрон оммавий ахборот воситалари уюшмаси ташкил этилди • Ўзбекистон республикаси телекоммуникация тармоқларини бошқариш маркази ташкил этилди. • Оммавий телекоммуникациялар сохасида мониторинг хизмати ташкил этилди

Илова 1 (давоми)

	2005	2006	2007	2008
ИНФРАТУЗИЛМА	• Уяли алоқа абонентлари сони 1 миллион кишига етди • Миллий UZ доменинг 6 расмий регистратори (Tomas, Amaliy Aloqalar Biznesi, Sarkor Telecom, Global Study, TV-Inform и Arsenal-D) аккредитациядан ўтдилар • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 143,1 Мбит/с • Uzbektelecom Mobile филиали CDMA-450 стандартида уяли алоқа хизматларини кўрсата бошлади	• Мамлакатдаги биринчи Электрон рақамли имзоларни рўйхатга олиш маркази ташкил этилди, ва биринчи Электрон рақамли имзо калитлари сертификати ўз эгасига топширилди • Уяли алоқа абонентлари сони 2 миллион 720 минг кишига етди • «Unitel» компанияси Россиянинг ОАО «ВымпелКом» компанияси таркибига киритилди • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 231 Мбит/с	• Ўзбекистонда WiMAX тармоқлари яратила бошланди • Интернет тармоғидан фойдаланувчилар сони 2 миллионга етди • TeliaSonera Швеция-Финляндия компанияси COSCOM операторининг асосий акциядорига айланди • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги – 362 Мбит/с	• Уяли алоқа абонентлари сони 10 миллион кишига етди • Халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланишнинг умумий тезлиги 511 Мбит/с гача кўтарилди • Ўзбекистонда Wave-2 технологияси ишлатила бошлади • Тошкент ва Бухоро шахарларида рақамли телевидение тажриба зоналари ишга туширилди • Миллий UZ доменинг расмий регистраторлари сони 7тага етди (Симус, Фарғона)
ХИЗМАТЛАР	• Ахборот технологиялари корхона ва ташкилотлари уюшмаси ташкил этилди • ADSL технологияси асосида уйдан Интернетга юқори тезликда боғланиш хизмати таклиф этила бошлади • ZiyoNET Миллий жамоат таълим маълумотлар тармоғи яратилди • «UZ-CERT» компютер можароларини бартараф этиш хизмати ташкил этилди • WWW.UZ Миллий маълумот-қидирув тизими ишга туширилди • Самарқанд, Фарғона, Урганч, Нукус ва Қарши шахарларида ТАТУ филиаллари ташкил этилди	• ICT EXPO Миллий ахборот технологиялари кўргазмаси ўтказила бошлади • Давлат ахборот ресурслари реестри тузилди • WWW.UZ Миллий маълумот-қидирув тизимида топ рейтинг тизими ишга туширилди • Банклардан ташқари тезкор тўловлар сектори ривожлана бошлади • ТАТУ қошида Ўзбекистон – Хиндистон ахборот технологиялари маркази ташкил этилди • Молиявий ва солиқ хисоботларини электрон шаклда қабул қилиш ва тахлил этиш тизими пилот лойихаси амалга оширила бошлади	• Электрон бошқарув компетенция маркази ташкил этилди • BestSoft Uzbekistan биринчи миллий дастурий таъминот кўргазмаси • АКТ бўйича 5чи юбилей Саммит • uForum ягона форумлараро майдонча ишга туширилди • UZ-CERTified дастури ишга туширилди • «АлокаИнформ» журнали - Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлигининг расмий нашри чоп этила бошлади	• UzCDL – миллий компютер билимларини бахолаш тест тизими яратилди • Doppix миллий операцион тизим релизи • «eKarmon» интернет-тўловлар тизими ишга туширилди
ҚОНУНЧИЛИК	• « Ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон республикаси Президентининг қарори • 2010 йилгача почта алоқаси тармоғини янгилаш, АКТ асосида янги хизмат турларини таклиф эти шва ривожлантириш дастури • 2010 йилгача давлат бошқарув органлари ва махаллий хокимият органларида АКТни ривожлантириш дастури • Миллий маълумот – қидирув тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш дастури	• «Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни химоя қилиш хақида» қонун»	• «Интернет тармоғидаги Ўзбекистон Республикаси Хукумати порталини янада ривожлантириш хақида» Вазирлар Махкамасининг қарори • Ўзбекистон Республикаси Хукумати порталини ахборот билан таъминлаш ва ривожлантириш гурухи ташкил этилди	• UZ зонасида доменларни рўйхатга олиш ва фойдаланиш янги тартиби

Илова 2

ЎЗБЕКИСТОНДА АКТ РИВОЖЛАНИШИНИНГ қисқа шарҳи

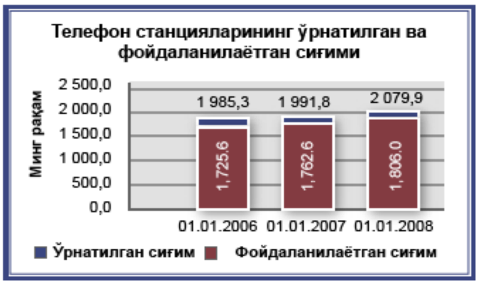

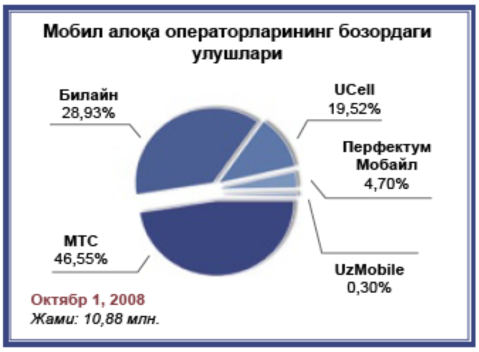

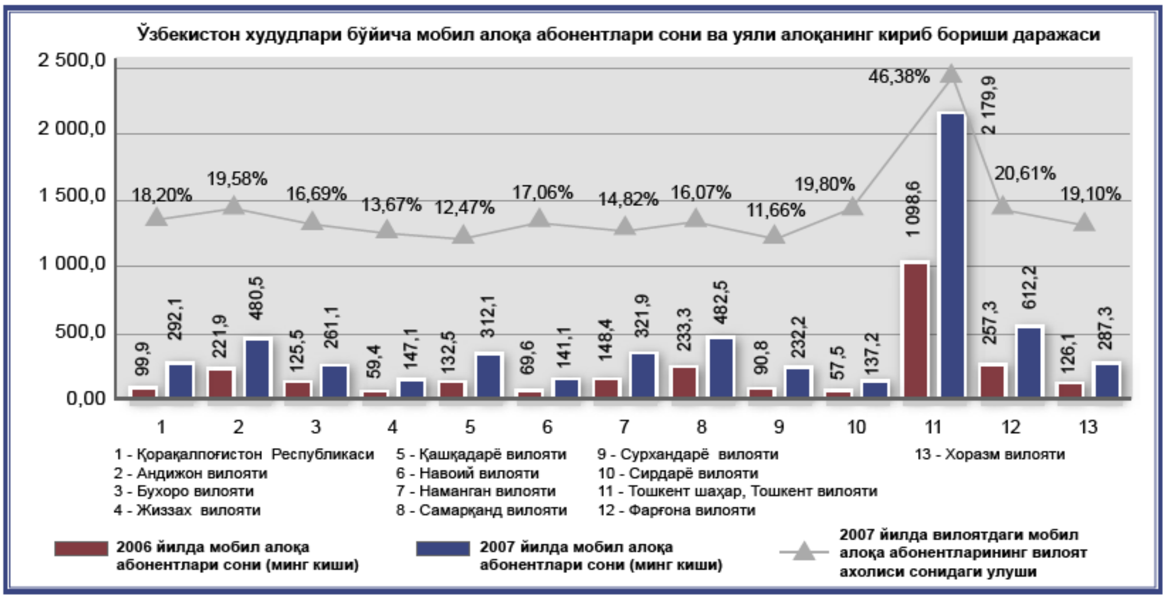

Илова 2 (давоми)